

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
ULUSLAR ARASI İŞLETMECİLİK PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKMENİSTAN' IN EKONOMİK GELİŞMESİNDE
YABANCI YATIRIMLARIN ROLÜ VE ÖNEMİ**

Kerim BABAYEV

Danışman
Prof. Dr. Günal ÖNCE

İZMİR
2009

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Türkmenistan’ın Ekonomik Gelişmesinde Yabancı Yatırımların Rolü ve Önemi**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

...../...../.....

Kerim BABAYEV

YÜKSEK LİSANS TEZİ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Kerim BABAYEV
Anabilim Dalı : İŞLETME ANABİLİM DALI
Programı : Uluslararası İşletmecilik
Tez Konusu : Türkmenistan'ın Ekonomik Gelişmesinde Yabancı Yatırımların Rolü ve Önemi

Sınav Tarihi ve Saati:

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün ..... tarih ve ..... Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 18.maddesi gereğince yüksek lisans proje sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan projesini ..... dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek proje konusu gerekse projenin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA	O	OY BİRLİĞİ	O
DÜZELTİLMESİNE	O*	OY ÇOKLUĞU	O
REDDİNE	O**		

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

	Evet
Proje, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.	O
Proje, mevcut hali ile basılabilir.	O
Proje, gözden geçirildikten sonra basılabilir.	O
Projenin, basımı gerekliliği yoktur.	O

JÜRİ ÜYELERİ

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	.....

İMZA

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Türkmenistan'ın Ekonomik Gelişmesinde Yabancı Yatırımların Rolü ve Önemi

Kerim BABAYEV

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İşletme Anabilim Dalı

Uluslararası İşletmecilik Programı

Gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini geliştirebilmeleri için sermayeye ihtiyaçları vardır. İç kaynaklar bu ihtiyacı gidermekte yeterli olamıyorsa ülkeler bu sorunu çözmek için, iç kaynaklarla karşılanamayan bölümünü temin edebilmek amacıyla ülke dışı kaynaklardan sermaye ithal etmek durumundadırlar.

Yabancı Yatırım; bir ülkede yerleşik kişi veya kuruluşların ülke sınırlarının dışında servet edinmeleri şeklinde tanımlanabilir. Yabancıların tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlere yaptığı yatırımlara mali yatırım ya da uluslararası portföy yatırımı denir. Yabancıların bina, fabrika, arazi üretim tesisi gibi fiziki değerler edinmesi ise doğrudan yabancı yatırımı oluşturur.

Yabancı yatırımlar ev sahibi ülkenin milli geliri, ödemeler dengesi, istihdamı, insan kaynaklarının geliştirilmesi, teknolojik gelişimi ve şirketlerin verimliliği gibi faktörleri üzerinde önemli ve olumlu etkilerde bulunabilmekte; ancak bazı sıkıntıları da beraberinde getirmektedir.

Bu çalışmada yabancı yatırımların Türkmenistan ekonomisindeki etkisi üzerinde durulmakta ve Türkmenistan'da yabancı yatırımları etkileyen faktörler açıklanmaktadır. Ayrıca Türkmenistan'a yabancı yatırımların giriş şekilleri, miktarı ve sektörlere göre dağılımı da inceleme konusu yapılmıştır. Çalışmada

ayrıca potansiyel yatırımcılar için olası yatırım alanları gösterilmiş ve yabancı yatırımlara ilişkin yasal düzenleme de sunulmuştur.

Anahtar Kelime: 1) Türkmenistan, 2) Yabancı Yatırım, 3) Ekonomik Gelişme, 4) İşletmecilik.

ABSTRACT
Master Thesis
The Role and Importance of Foreign Investments in Economical Development of Turkmenistan

Kerim BABAYEV

Dokuz Eylul University
Institute of Social Sciences
Department of Management
International Business Administration Program

Developing countries have significant need of capital to develop their economies. If internal resources are not sufficient to satisfy this need, countries have to import capital from external resources to solve this problem.

Foreign capital investment can be defined as acquiring assets by person or enterprise in foreign countries. Acquiring of bonds and shares by foreign citizens can be defined as portfolio investment. Acquiring of physical assets such as building, factory, land, production facility can be defined as foreign direct investment.

Foreign capital investments might have important and positive effects on such factors as national income, balance of payments, employment, development of human resources, technological progress and productivity of companies. But also might bring some difficulties.

In this theses impact of foreign direct investments on Turkmenistan's economy is stated. Factors affecting foreign capital investments in Turkmenistan are described. Forms and amount of foreign capital investments in Turkmenistan

and their distribution by sectors of economy are also researched. For potential investors possible areas for investment and the law of Turkmenistan on foreign investments are provided.

Keywords: 1) Turkmenistan, 2) Foreign Investment, 3) Economic Development,
4) Business

İÇİNDEKİLER

Türkmenistan'ın Ekonomik Gelişmesinde Yabancı Yatırımların Rolü ve Önemi

YEMİN METNİ	ii
TUTANAK	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	xii
TABLO LİSTESİ	xiv
ŞEKİL LİSTESİ	xvii
EKLER LİSTESİ	xviii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

YABANCI YATIRIMLARIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. YABANCI YATIRIM KAVRAMI	4
1.2. YABANCI YATIRIMLARA HIZ KAZANDIRAN UNSURLAR	5
1.2.1. Küreselleşme	5
1.2.2. Çok Uluslu Şirketler	7
1.3. YABANCI YATIRIM TÜRLERİ	11
1.3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	11
1.3.1.1. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri	14
1.3.1.1.1. Yeni Yatırım	14
1.3.1.1.2. Ortak Girişimler	15
1.3.1.1.3. Şirketler Arası Birleşmeler ve Satın Almalar	16
1.3.1.1.4. Stratejik Birleşmeler	18
1.3.1.1.5. Özelleştirme	18
1.3.1.2. Özel Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri	19

1.3.1.2.1. Montaj Sanayi	19
1.3.1.2.2. Yap-İşlet-Devret Modeli	20
1.3.1.2.3. Zorunlu Yeni Yatırım	21
1.3.2. Portföy Yatırımları	22
1.3.3. Hissesz Doğrudan Yabancı Yatırım	24
1.3.4. Dış Borçlar	25
1.4. YABANCI YATIRIMLARIN BİR ÜLKEYE GELMESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	25
1.4.1 Ev Sahibi Ülke Açısından Belirleyici Faktörler	25
1.4.1.1. Hukuki Güvenlik	28
1.4.1.2. Piyasaya Giriş	29
1.4.1.3. Yerel Piyasanın Büyüklüğü	29
1.4.1.4. Ekonomik Krizler (Enflasyon)	30
1.4.1.5. İşgücü	31
1.4.1.6. Döviz Kuru	33
1.4.1.7. Yatırım Teşvikleri	34
1.4.1.8. Altyapı	35
1.4.1.9. İdari İstikrar	37
1.4.1.10. Bürokratik İşlemler	38
1.4.1.11. Şeffaflık	39
1.4.1.12. Vergi Politikası	41
1.4.2. Kaynak Ülke Açısından Belirleyici Faktörler	42
1.4.2.1. Kâr Maksimizasyonu	42
1.4.2.2. Maliyet Minimizasyonu	43
1.4.2.3. Mevcut Piyasaların Korunması (Yeni Piyasa Arayışı)	43
1.4.2.4. Monopolcu Güç Yaratılması	44
1.4.2.5. Ekonomik Fırsatların Çeşitlendirilmesi	45
1.4.2.6. Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması	45
1.4.2.7. Ulaşım ve Üretim Esnekliği	47
1.5. TEŞVİKLER	48

1.5.1. Arsa Tahsisi	50
1.5.2. Uygun Koşullu Krediler	50
1.5.3. Yatırım İndirimi	52
1.5.4. KDV ve Gümrük Vergileri Teşvikleri	53
1.5.5. Vergi Tatili	54
1.5.6. Vergi Cennetleri	55
1.6. YABANCI YATIRIMLARIN EV SAHİBİ ÜLKENİN EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	56
1.6.1. Milli Gelir Üzerindeki Etkileri	56
1.6.2. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri	58
1.6.3. İstihdam Üzerindeki Etkileri	61
1.6.4. İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Üzerindeki Etkileri	62
1.6.5. Teknolojik Gelişme Üzerindeki Etkileri	63
1.6.6. Verimlilik Üzerine Etkileri	64
1.6.7. Yabancı Yatırımların Sakıncaları	66

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKMENİSTAN'IN EKONOMİK YAPISI VE YABANCI YATIRIMLARIN DURUMU

2.1. TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİNİN GENEL DURUMU	67
2.2. TÜRKMENİSTAN'DA YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ VE BU GELİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	70
2.2.1. Hukuki Çerçeve: Yabancı Yatırım Kanunu	70
2.2.2. Hammadde Kaynakları	72
2.2.3. Pazar Büyüklüğü	74
2.2.4. Enflasyon	76
2.2.5. Döviz Kuru	77
2.2.6. Bankacılık Sistemi	79
2.2.7. Altyapı	81

2.2.8. Özelleştirme	86
2.2.9. Teşvikler	88
2.3. TÜRKMENİSTAN'A YABANCI YATIRIMLARIN GİRİŞ ŞEKİLLERİ VE MİKTARI	90
2.3.1. Ürün Paylaşımı Anlaşmaları	91
2.3.2. Ortak Girişim ve Yeni Yatırımlar	92
2.3.3. Dış Borç	93
2.4. MUHTEMEL YATIRIM ALANLARI	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YABANCI YATIRIMLARIN TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİNDEKİ YERİ

3.1. TÜRKMENİSTAN'DA YABANCI YATIRIMLARIN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI	99
3.1.1. Petrol ve Doğal Gaz Sektörü	99
3.1.2. Tekstil Sektörü	105
3.1.3. İnşaat Sektörü	107
3.1.4. Turizm Sektörü	110
3.1.5. Telekomünikasyon Sektörü	114
3.1.6. Diğer Sektörler	115
3.2. TÜRKMENİSTAN'DAKİ YABANCI YATIRIMLARIN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI	117
3.3. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	120
SONUÇ	140
KAYNAKÇA	143
EKLER	159

KISALTMALAR

A.Ş.	Anonim Şirketi
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Ar-Ge	Araştırma ve Geliştirme
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
ÇUŞ	Çok Uluslu Şirket
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
EBRD	European Bank for Reconstruction and Development
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
KDV	Katma Değer Vergisi
Km	Kilometre
MNC	Multinational Corporations
MNE	Multinational Enterprises

NAFTA	North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Sahası)
OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Organizasyonu)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği
TNC	Transnational Corporations
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Örgütü)
UÖŞ	Ulus Ötesi Şirket
USD	United States Dollar (Amerikan Doları)
vb.	Ve benzeri
vs.	Vesaire

TABLO LİSTESİ

Tablo 1:	Doğrudan Yatırımların Başlıca Amaçları	9
Tablo 2:	En Önemli Bölge Faktörleri	10
Tablo 3:	Uluslararası Sermaye Stratejileri ve Belirleyici Etkenler	26
Tablo 4:	Bölgelere ve Ülkelere Göre İşletmelerin İşe Başlamada Karşılaştıkları Bürokrasi Derecesi ve Maliyetler (Seçilmiş Ülkeler)	39
Tablo 5:	Türkmenistan’da Gayri Safi Milli Hasılanın Sektörel Dağılımı (2006- 2008, %)	69
Tablo 6:	Türkmenistan’ın Dış Ticaret Hacmi (2000- 2008, Milyon \$)	69
Tablo 7:	Türkmenistan’da Yıllara Göre Pamuk Üretimi (2001-2008, 1000 ton)	74
Tablo 8:	Türkmenistan’da Satın Alma Gücüne Göre Bazı Ekonomik Göstergeler	75
Tablo 9:	Türkmenistan’da Halkın Gelirleri (2000- 2007, \$)	75
Tablo 10:	Türkmenistan’da Enflasyon Oranlarının Gelişimi (TÜFE), (1991- 2000, %)	77

Tablo 11:	Türkmenistan’da Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı (Milyon \$)	90
Tablo 12:	Türkmenistan’da Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Stoku (Milyon \$)	91
Tablo 13:	Türkmenistan’da Yıllara Göre Yeni Yatırımlar	93
Tablo 14:	Türkmenistan’a sağlanan EBRD Kredileri	94
Tablo 15:	Türk Eximbank Kredileri	95
Tablo 16:	2008 Yılında Türkmenistan’da Türk Firmaları Tarafından Üstlenilen Projelerin Proje Grubuna Göre İş Bedelleri	109
Tablo 17:	2003-2008 Yıllarında Türkmenistan’da Türk Firmaları Tarafından Üstlenilen Projelerin Proje Grubuna Göre İş Bedelleri	109
Tablo 18:	Türkmenistan’da Sermaye Yatırımlarının Teknolojik Yapısı (2000- 2007, Milyar Manat, Milyon \$)	121
Tablo 19:	Türkmenistan’da Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı (1995-2008 Yılları, Milyon \$)	123

Tablo 20:	Türkmenistan'ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının Yıllara Göre Değişimi (%)	123
Tablo 21:	Türkmenistan'ın Başlıca İhracat Ürünlerinin İhracat İçindeki Payı (1994-2001)	124
Tablo 22:	Türkmenistan'da Yabancı Yatırımcıların Şirket Sayısına Göre Sektörel Dağılımı (2005, %)	126
Tablo 23:	Türkmenistan'da Sermaye Yatırımlarının Kaynakları (2000- 2007, Milyar Manat, Milyon \$)	127
Tablo 24:	Türkmenistan'da Sermaye Yatırımlarının Bölgelere Göre Dağılımı (2000- 2007, Milyar Manat, Milyon \$)	137

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1:	Piyasa Büyüklüğü ile Maliyet Arasındaki İlişki Açısından ÇUŞ' ların Bir Ülkeye En Etkin Giriş Stratejisi	13
Şekil 2:	Türkmenistan'da Sermaye Yatırımlarının Kaynakları (2000, %)	127
Şekil 3:	Türkmenistan'da Sermaye Yatırımlarının Kaynakları, (2007, %)	128
Şekil 4:	Türkmenistan'da Sermaye Yatırımlarının Bölgelere Göre Dağılımı, (2007, %)	137

EKLER LİSTESİ

Ek 1:	Türkmenistan Yabancı Yatırımlar Kanunu	159
Ek 2:	The Law Of Turkmenistan On Foreign Investments	175

GİRİŞ

Gelişmekte olan ülkeler için temel ekonomik amaç kalkınmaktır. Kalkınma, yapısal değişim ile özellikle de sanayileşme ile eşanlamlıdır. Ancak bu ülkelerin sanayileşebilmeleri, geçmişe oranla sürekli yükselen bir yatırım artış hızına ulaşmalarına bağlıdır. Kuşkusuz bu yatırımların gerçekleştirilmesi de bir finans sorunudur. Çünkü bu ülkelerin en önemli sorunlarından bir tanesi de iç kaynakların yetersizliğidir. Ülkenin iç kaynaklarının ekonomik kalkınma için gerekli yatırımları gerçekleştirmeye yeterli olmaması durumunda, geriye kalan seçenek dış kaynaklardan yararlanma yollarının aranmasıdır.

Dış finansman kaynakları, dış borçlar, dış yardımlar, doğrudan yabancı yatırımlar ve portföy yatırımları olarak sıralanabilir. Ancak bu alternatifler arasından doğrudan yabancı yatırımlar, bir yanda finansal kaynak niteliği taşıması, diğer yandan da ülkenin teknolojik düzeyini yükseltmesi açısından, gelişmekte olan ülkeler açısından en uygunu olarak değerlendirilmektedir.

Tezin birinci bölümünde yabancı yatırım kavramı açıklanmıştır, yabancı yatırımlara hız kazandıran unsurlar olan küreselleşme ve çok uluslu şirketler üzerinde durulmuştur. Daha sonra yabancı yatırım türleri ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Yabancı yatırımlar ev sahibi ülkenin milli geliri, ödemeler dengesi, istihdamı, insan kaynaklarının geliştirilmesi, teknolojik gelişimi ve şirketlerin verimliliği gibi faktörleri üzerinde önemli ve olumlu etkilerde bulunabilmektedir. Ancak bazı sıkıntıları da beraberinde getirmektedir.

Dünyada yatırım amacıyla gezinen sermayenin trilyon dolarları aştığı günümüzde bu pastadan pay kapmak isteyen ülkeler, uyguladıkları doğrudan yabancı yatırım girişini özendirici politikalarla kendilerine rakip olarak gördükleri ülkelerle teşvik rekabetine girerek daha fazla yabancı yatırımı kendilerine çekmeye çalışmaktadırlar. Yabancı yatırımcılara arsa tahsis edilmekte, uygun koşullu krediler, yatırım indirimleri, vergi tatilleri sağlanmaktadır. Ancak teşvikler dışında da yabancı

yatırım gideceği ülkede hukuki güven, şeffaflık, işgücünün ve altyapının yeterli ve kaliteli olmasını aramaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımlarda ülkelerin veya çokuluslu şirketlerin en önemli amacı kâr maksimizasyonudur. Ancak bununla birlikte mevcut piyasaların korunması ya da yeni piyasa arayışı, ekonomik fırsatların çeşitlendirilmesi ve ulaşım ve üretim esnekliği gibi faktörler de kaynak ülke açısından belirleyici olabilirler.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkmenistan’da yabancı yatırımları etkileyen faktörler ve yabancı yatırımların giriş şekilleri ve miktarı üzerinde durulmuştur. Ayrıca yabancı yatırımcılar için muhtemel yatırım alanları verilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde yabancı yatırımların Türkmenistan ekonomisinin gelişimindeki yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Türkmenistan’da yabancı yatırımların sektörlere göre dağılımı ve ülke ekonomisi üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Coğrafi açıdan stratejik bölgede bulunan tarafsız konuma sahip Türkmenistan önemli doğal kaynak rezervlerine ve gelişmiş altyapıya sahiptir. Türkmenistan’ın büyük doğal kaynak potansiyeli ve ekonomik imkânları göz önünde bulundurularak, ülkede yenilikçi ve modern üretimin geliştirilmesine, yatırım faaliyetlerinin harekete geçirilmesine ve ülkenin küresel ekonomiye katılmasını sağlamaya çalışılmaktadır.

Türkmenistan ekonomisini çeşitlendirme yoluna girmiştir; petrol ve doğal gaz sektörü önde olmak üzere enerji, kimya, tekstil ve sanayinin diğer sektörlerinde, inşaat, turizm ve ulaşım da farklı projeler geliştirilmiştir. Bu projelerin hayata geçirilmesinde yerli sermaye yatırımları ile birlikte yabancı sermaye yatırımlarına da ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkmenistan’da gerçekleştirilen reformlar ülke ekonomisine uluslararası pazar standartlarının getirilmesine ve yabancı yatırımı çekmek için en uygun yatırım koşullarının yaratılmasına yöneliktir. Ülkedeki politik ve sosyal istikrar, dengeli ekonomik gelişim ve dışarıya açık finansal politika Türkmenistan’ın yatırım imajını

güçlendirmektedir. Ülke ekonomisini yabancı yatırımlar açısından cazip hale getirmek için devamlı yasal düzenlemeler geliştirilmekte ve yatırımcıların çıkarlarını korumak için gerekli altyapı oluşturulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

YABANCI YATIRIMLARIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. YABANCI YATIRIM KAVRAMI

Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde tasarrufların az ve kısıtlı olması ve bu tasarruflara dayanılarak yapılacak yatırımların sağlayacağı kalkınma hızının yeterli olmaması gibi nedenlerle, bu tür ülkelerin kalkınmalarına hız verebilmeleri için yabancı sermayeden yararlanmaları bir çözüm yolu olarak düşünülebilir.¹ İşte, bir ülkenin karşılığını sonradan ödemek üzere dış kaynaklardan elde edeceği ve ekonomik gücüne ekleyebileceği mali veya teknolojik kaynaklara yabancı sermaye denir.

“Yabancı Yatırım”; bir ülkede yerleşik kişi veya kuruluşların ülke sınırlarının dışında servet edinmeleri şeklinde tanımlanabilir. Yabancıların tahvil ve hisse senedi gibi menkul değerlere yaptığı yatırımlara “mali yatırım” ya da “uluslararası portföy yatırımı” denir. Yabancıların bina, fabrika, arazi üretim tesisi gibi fiziki değerler edinmesi ise “Doğrudan Yabancı Yatırımı- DYY” oluşturur.

Doğrudan yabancı yatırımlarında yabancı yatırımcı genellikle, sermayesinin yanı sıra, üretim teknolojisi ve işletmecilik bilgisini de beraberinde getirir. Portföy yatırımlarında ise yabancı yatırımcının, sermayesinden başka bir katkısı yoktur. DYY’larını yapanlar hemen hemen tümü çok uluslu şirketlerdir. Oysa portföy yatırımlarının tasarruf sahibi gerçek kişiler de yapabilmektedir.² Yabancı sermaye yatırımları çeşitli şekillerde hareket ederler. Sermaye bağışı şeklinde olabileceği gibi borçlanma (kredi) şeklinde de olabilir.

---

¹ **Akademik Fener Dergisi**, Balıkesir Üniversitesi Yayınları, No: 25, Sayı-5, Balıkesir, 2006, s. 45.

² Emin Çarkıcı, **Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri**, Tutibay Yayınları, Ankara, 2001, s. 209.

Doğrudan yabancı yatırım ve dış borçlanmanın hangisinin verimli olduğu tartışılmakla beraber şöyle bir tespit yapılabilir: Dış borçlanma yoluyla gelen sermaye kısa vadede daha cazip görülebilir. Çünkü söz konusu sermayeyi kısa sürede ekonomiye enjekte etme imkânı vardır. Oysa doğrudan yatırımlarda ise proje hazırlama, üretime geçme gibi devrelerin uzunluğu sebebiyle etkiler uzun dönemde ortaya çıkar. Ancak dış borçlanmada alınan kredi faizlerinin ve anaparanın geri ödenmesi bir yük oluşturabilir. Bir de alınan kredi tüketime dönük harcanmışsa sorun o zaman daha da büyük olur. Bu sebeplerle doğrudan yatırımların tercih edilmesi daha uygun olacaktır.³

Yabancı sermaye birçok rizikoları göz önüne alarak kendi vatanından ayrılmasının çok sebepleri vardır. Hiç bir yabancı sermaye sadece başka ülkelerin sermaye ihtiyaçlarını karşılamak, dolayısıyla bu ülkeleri ve halklarının hayat standardını yükseltmek amacıyla kendi öz vatanını terk etmez.

1.2. YABANCI YATIRIMLARA HIZ KAZANDIRAN UNSURLAR

1.2.1. Küreselleşme

Küreselleşme, piyasa ekonomisine dayalı sanayileşme modelini izleyen ya da hedefleyen ülkelerin uluslararası pazarlara açılarak, rekabet etmek amacıyla, siyasi ve mali yapılarında gerekli düzenlemeleri yaparak, dünya ekonomilerine entegre olmaları ve bir bütün olarak entegrasyon yolundaki girişimlerini ifade etmektedir. Tarihsel olarak, sanayileşmiş Batı toplumlarına atfedilen küreselleşme; mülkiyet hakları, liberal hukuk anlayışı, liberal siyaset ve liberal ekonomi mekanizmalarına dikkat çekmektedir.⁴

Dünyada küreselleşme süreci öncesinde fazla önemsenmeyen yabancı sermaye, bugün dünya genelinde ekonomik kalkınmaya olan katkısının anlaşılmasıyla, gelişmiş

---

³ YASED, Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, **İnceleme Yarışması**, Yayın No: 33, YASED Yayınları, İstanbul, 1988, s. 45.

⁴ A. Çukurçayır, **Küresel Sistemde Siyaset, Yönetim, Ekonomi**, Çizgi Kitabevi, Konya, Ocak 2003, s. 411.

ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte, ekonomi ve ticarete liberalleşme eğilimlerinin hız kazanması, sermayenin serbest dolaşımını kolaylaştırmış, ticaret serbestleşmiş ve tüketiciler alışkanlıklarında benzerlikler artmaya başlamıştır.

Yatırımları finanse etmede i tasarrufların yeterli olmaması; dış tasarrufların veya dış kaynakların bulunmasını gerektirmektedir. İşte bu nedenle yabancı sermaye, gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınmasında dış kaynak olarak önem kazanmaktadır.⁵

lkeler arasında ticaret sınırlarının önündeki engeller giderek azalmaya ve ortadan kalkmaya başlamış, uluslararası ticaret hacmi genişlemiş, gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere yüksek teknoloji transferi artmış, uluslararası finans piyasaları gelişmiş, ülkeler arasında işgücü akımı hızlanmış, yabancı sermaye akışında önemli gelişmeler yaşanmıştır. İşte bu ilişkiler, ‘küresel ekonomik entegrasyon’ adı verilen bir olguyu gündeme getirmiştir. Küresel ekonomik entegrasyon, kısaca, ülkeler arasında mal, emek ve sermaye hareketlerinin artması ve ülkelerin ekonomik işbirliği alanlarının genişlemesi demektir.⁶

Günümüzde çok uluslu şirketler dünyayı tek bir pazar olarak görmektedirler ve stratejilerini buna göre belirlemekte ve kârlarını yeni pazarlarda artırma peşindedirler. İletişim ve ulaşımda meydana gelen büyük gelişmeler kültürlerin birbirleriyle i içe geçmesine, tüketiciler zevk ve tercihlerinin tüm dünyada benzeşmesine neden olmuştur. 1995 yılında Coca Cola ABD pazarının %40’ına hakimken, dünya meşrubat pazarının %33’ne hakimdir. Bugün herhangi bir şehirde rahatlıkla Mc Donalds’a gidilebilir. Zevkler ve tercihler kreselleştike, firmalar bu gelişen olguya daha küresel ürünlerle yanıt verme peşindedirler.⁷

---

⁵ İzmir Ticaret Odası, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Dünya ve Türkiye’deki Gelişmeler ve İzmir’in şansı**, Yayın No: 42, İzmir, 1998, s. 24.

⁶ Coşkun Can Aktan ve Hüseyin şen, **Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye**, TOSYÖV Yayınları, Ankara, 1999, s. 10.

⁷ Paul Collins, **Regional Trading Blocks and Foreign Direct Investment, Globalization, Trade and FDI**, Elsevier Pub., New York, 1998, s. 41.

1.2.2. Çok Uluslu Şirketler

Türkçe literatürde çok uluslu şirketlerle ilgili farklı terminolojinin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum Türkçeye özgü olmayıp, Batı toplumlarında bile çok uluslu şirketleri tanımlamakta kullanılan tek bir terim bulunmamaktadır. Anglo-Amerikan literatüründe bazen Çok Uluslu Şirket (Multinational Corporations-MNC), bazen Çok Uluslu Girişim (Multinational Enterprises-MNE), bazen de Ulus Ötesi Şirket (Transnational Corporations-TNC) şeklinde ifade edilen terimler temelde aşağı-yukarı aynı şeyi ifade etmektedir. Seçilen terminolojiler tanım farklılıklarından ziyade, araştırmacıların ve kurumların konuya yaklaşım ve tercihlerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda Türkçe literatürde en sık kullanılan terimin Çok Uluslu Şirket (ÇUŞ) olduğu görülürken, bunun yanı sıra Uluslararası Şirket, Ulus Ötesi Şirket (UÖŞ) terimlerinin de kullanıldığına rastlanmaktadır.⁸

Çok uluslu şirket bir ana merkezi bulunan ve bu merkeze bağlı olarak değişik ülkelerde faaliyet gösteren şubelerden oluşan bir bütündür. Merkez, şubelerin yönetimini denetler ve adeta bir sinir sisteminin beyni gibi rol oynar. Şubeler buna karşılık olarak, elde ettikleri kazançları (tamamını veya bir kısmını) yurtdışındaki merkeze transfer ederler.⁹

Bir şirket, dünya çapındaki uluslararası üretimi planlar, organize eder ve kontrolünü kendi yönetim birimleriyle yapmaya başlarsa çok uluslu bir nitelik kazanır. Böyle bir şirket, soruları genel bir şekilde cevaplamaya çalışır. Meselâ, dünyada en iyi pazar nerededir? Bu pazarlar için nerelerde üretim yapılmalıdır? Muhtemel pazarlar için yeni bir geliştirmeye yönelik araştırma ve geliştirme faaliyetleri nerelerde olmalıdır? Sermaye yatırımları konusunda hangi ülkelerden finansal kaynak bulunabilir? Şirketin uluslararası organizasyonu için ihtiyaç duyulan personel hangi ülkelerden sağlanabilir?¹⁰

---

⁸ Nuri Yavan, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi**, Ofset Hazırlık & Baskı, İstanbul, 2006, s. 75.

⁹ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 16. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2007, s. 620.

¹⁰ Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi**, Genişletilmiş, Yenilenmiş, 4. Baskı, Beta Basım Yayım A. Ş., İstanbul, 1996 (Uluslararası Ekonomi), s. 432.

Ancak çok uluslu şirketler, kuruluş şekilleri, mülkiyet yapıları ve faaliyet amaçları bakımından önemli farklılık gösterirler. Önce, bu şirketler ya dışarıda yeni bir şube kurulması veya mevcut bir yerli şirketin satın alınması ya da sermayesinin artırılması yoluyla yayılırlar. Ayırıcı özellikleri, yabancı ülkede edinilen şirketin denetimini ellerinde bulundurmalarıdır.

Sonra, bu şirketlerin mülkiyet yapıları da farklılıklar gösterebilir. Genellikle yabancı ülkedeki şube mülkiyetinin yüzde 100'üne sahip olmayı arzu ederler. Ancak, çoğu durumda ev sahibi ülkenin koydukları kısıtlamalar nedeniyle yerli özel veya resmi şirketlerle ortaklık (joint ventures) kurmak zorunda kalabilirler. Bu ortak girişimler içinde yabancı sermayenin payı ise yüzde 1'den yüzde 99'a kadar değişebilir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, yeni kurulan yabancı sermaye işletmeleri aynı veya farklı ülkelere ait birden fazla çok uluslu şirket tarafından da gerçekleştirilmiş olabilir (karma şirketler). Şirketlerin temel faaliyetleri büyük bir çeşitlilik gösterir. Bazılarında yurtdışında kurulan şubelerin amacı ana şirketin hammadde ihtiyacını karşılamaktır. Bazıları ise yurtdışındaki ucuz işgücünden yararlanılarak elde edilen üretimin ana ülke, yerel ülke veya üçüncü ülke piyasalarına pazarlanmasına yöneliktir.¹¹

Çok uluslu şirketlerin dünya pazarları içindeki önemi ve üstünlüğü, şirketlerin büyüklüğü veya mali güçlerinden çok, yenilik sürecindeki üstünlüklerinden doğmaktadır. ÇUŞ'ler araştırma ve geliştirmeye yönelik şirketler olup araştırma ve geliştirme (Ar-Ge) için ayırdıkları fonlar çok yüksektir.

ÇUŞ'lerin, Ar-Ge konusundaki avantajları vardır. Bu şirketlerin faaliyette bulundukları ekonomiler, gelir seviyesi yüksek gelişmiş ekonomilerdir. Bu tip ekonomilerde, yeni bir ürünün keşfedilmesi ve dünya üzerinde ilk önce üretime başlanması, şüphesiz gelişme yolunda olanlara göre daha kolay olmaktadır. ÇUŞ'lerin Ar-Ge konusunda yapmaları gereken harcamalar için Freeman'ın vermiş olduğu örnek çok dikkat çekicidir. C. Freeman'a göre yeni bir haberleşme uydusunun üretimi için bir işletmenin en azından beş yıl olmak üzere 5–20 milyon dolar harcamayı göze alması gerekmektedir. Bu çapta bir harcama ise, ancak yıllık cironun 1 milyar dolar olması ile

---

¹¹ Halil Seyidoğlu, a.g.e., s. 622.

mümkündür. Bu örnek göstermektedir ki, araştırma ve geliştirme çabaları dünya ekonomisinde büyük ölçüde dev firmalar tarafından yapılabilmektedir.¹²

Çok uluslu ya da ulus ötesi firmalar içinde doğdukları ülkelerin kültürel ve ekonomik yapılarından kaynaklanan nedenlerle farklı yatırım önceliklerine sahiptirler. Örneğin Japon firmaları özelleştirme ya da şirket satın almalarından ziyade komple yeni yatırımlara rağbet etmekte, yatırım yapılan ülkede özelleştirmenin ortaya çıkarabileceği yeniden yapılandırma ya da işçi çıkarma gibi sorunlarla uğraşmak istememektedir. Japon firmalar için pazar potansiyeli en önemli kriter olarak belirlemekte, yatırım kararlarını çok uzun vadeli bir perspektifle almaktadırlar.¹³

Dünya Bankası'nın 2000 yılı verilerini kullanarak, 191 ÇUŞ ile yaptığı araştırmada bazı önemli sonuçlara ulaşmıştır. Araştırmaya göre ÇUŞ'ların genişleme stratejilerinin en önemli amacı pazarlara giriş olarak ortaya çıkmıştır.

Tablo 1: Doğrudan Yatırımların Başlıca Amaçları

Pazara Giriş	%55
İşlem Maliyetlerinin Azaltılması	%17
Diğer Faktörler	%8
Hammaddeye Yakınlık	%6
İşlem Sürelerinin Kısalması	%4
Yeni Ürün Hattının Geliştirilmesi	%4
Verimliliğin İyileştirilmesi	%2
Yeni Teknoloji Geliştirilmesi	%2
İşgücüne Yakınlık	%1
Risklerin Azaltılması	%1

Kaynak: World Bank, **Foreign Direct Investment Survey**, A Study, The Multilateral Investment Guarantee Agency, Washington, January, 2002, s. 16.

¹² Rıdvan Karluk, Uluslararası Ekonomi, a.g.e., ss. 434-435.

¹³ Hayrettin Demircan, **Dünyada ve Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi No: 35, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, 2003, s. 42.

Aynı araştırmanın sonucuna göre en önemli bölge faktörü olarak “tüketiciye yakınlık” ortaya çıkmıştır. Peşini “istikrarlı sosyal ve politik çevre” ve “iş yapmanın kolaylığı” izlemekteler.

Tablo 2: En Önemli Bölge Faktörleri

Faktörler	%
Tüketiciye Yakınlık	77
İstikrarlı Sosyal Ve Politik Çevre	64
İş Yapmanın Kolaylığı	54
Alt Yapı Kalitesi Ve Kurumların Güvenilirliği	50
Teknik Uzman	39
Yönetici	38
Rüşvet Düzeyi	36
İşgücü Maliyeti	33
Suçluluk Oranı Ve Güvenlik	33
Uzman İşgücü	32
Ulusal Vergiler	29
Kuruluş Maliyeti	28
Yollar	26
Hammaddeye Yakınlık	24
Üniversitelerin Kalitesi	24
Tüm Hizmetlerin Verilebileceği Bir Yer	24
Yerel Vergiler	24
Arz Faktörlerine Yakınlık	23
İşgücü İlişkilerinde Birlik Ve Beraberlik	23
Havayolu Hizmetleri	23

Kaynak: World Bank, **Foreign Direct Investment Survey**, A Study, The Multilateral Investment Guarantee Agency, Washington, January, 2002, s. 19.

1.3. YABANCI YATIRIM TÜRLERİ

1.3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Doğrudan yabancı yatırımları, bir büyük firmanın (çok uluslu şirket) ana merkezinin bulunduğu ülke dışındaki yörelerde, yeni bir şirket kurması veya var olan bir yerli firmayı satın alarak ya da sermayesini artırarak kendine bağlı bir duruma getirmesi biçiminde tanımlanabilir. Burada yatırımı yapan asıl şirkete “ana şirket” (parent company), yabancı ülkede edinilen şirkete de “yavru şirket” (subsidiary), “yabancı sermaye şirketi” veya “şube” denmektedir.¹⁴

DYY farklı kişi ve kurumlar tarafından farklı şekilde tanımlanabilmektedir. Gerek UNCTAD gerekse Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF) ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development-OECD) gibi konu üzerine uzman olan uluslararası kuruluşlar DYY’yi, doğrudan yabancı yatırımcının yerleşik olduğu bir ekonomiden farklı bir ekonomide bir girişimin kontrol edilmesini içeren uzun dönemli bir yatırım olarak tanımlamaktadır.

DYY üç unsur içermektedir. Yani üç işlem istatistiklere DYY olarak geçmektedir. (1) Doğrudan yatırımcının kendi ülkesi dışında bir ülkede yer alan bir firmanın hisselerini satın alması olarak adlandırılan öz sermaye veya iştirak sermayesi (equity capital). (2) Doğrudan yatırımcının elde ettiği kazancın bağlı şirketler tarafından yeniden yatırıma dönüştürülmesi (reinvested earnings) DYY olarak adlandırılmaktadır. (3) Ana şirket ile bağlı şirketler arasında uzun veya kısa dönemli borç veya alacak işlemleri yani şirket içi kredi/borçlar (intra-company loan/debt) DYY olarak kaydedilir.¹⁵

DYY’lerinin en önemli özelliklerinden birisi, bunların yalnızca yavru şirketin mülkiyetini elinde bulundurmakla (kısmen veya tamamen) kalmamaları, aynı zamanda

---

¹⁴ Halil Seyidoğlu, a.g.e., s. 598.

¹⁵ Nuri Yavan, a.g.e., s. 72.

onun yönetimini de denetimleri altında bulundurmalarıdır. Yavru şirket genellikle, ana şirketin elinde bulunan teknoloji, ticari sırlar, yönetim bilgileri, ticaret unvanı (trademark) ve öteki kolaylıklardan yararlanma ayrıcalığına sahiptir. Karşılığında ise, kazanılan kârlar, kısmen veya tamamen ana şirkete aktarılır.

Çok uluslu bir şirket, yabancı ülkede doğrudan sermaye yatırımı yaparken ülkeye genellikle döviz transfer eder. Ana özellik bu olmakla birlikte, bazen ev sahibi ülkeye (yatırım yapılan ülke) döviz girişi olmadan da dolaysız yatırım gerçekleştirilebilir. Bunun bir yolu, yabancı sermayenin ülkeye üretimde kullanılacak makine, donatım gibi fiziki üretim araçları şeklinde gelmesidir. Bazen de döviz veya yatırım malı olarak değil, lisans, teknik bilgi ve know-how gibi gayri maddi haklar biçiminde gelebilir.¹⁶

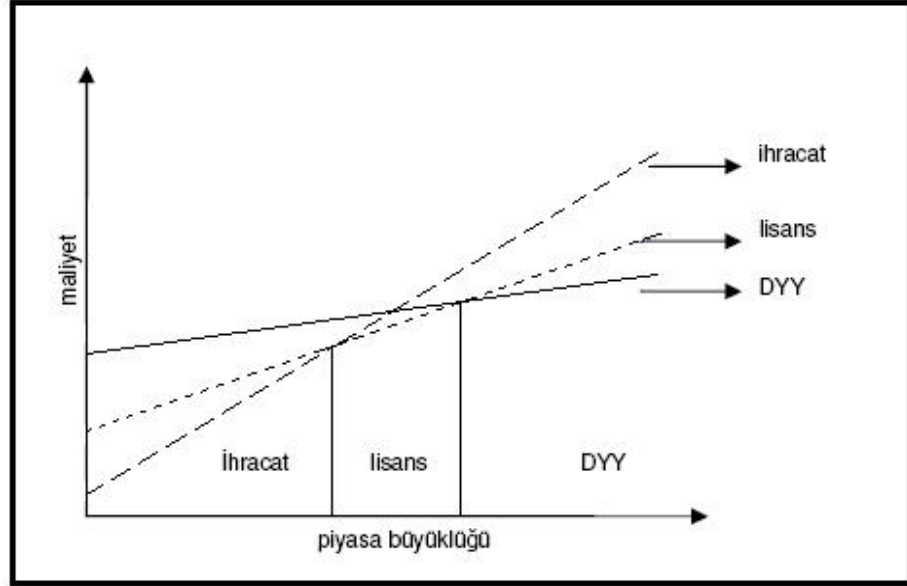
Çok büyük şirketler tarafından ülkeye getirilen doğrudan yabancı sermaye, genellikle monopolistik ve oligopolistik piyasalarda, üstün üretim ve yönetim becerisiyle, kolaylıkla ve kârlı bir şekilde diğer ülkelerden direkt olarak kontrol edilmektedir. Özel üretim tekniklerine sahip olan yabancı sermaye, diğer ülke üreticilerine lisans vermektense, ticari sırlarını, patentlerini, sürekli kalite ve hizmet üzerindeki tam kontrolünü sürdürebilmeyi ister.¹⁷

---

¹⁶ Halil Seyidoğlu, a.g.e., s. 599.

¹⁷ F.Nuray Altuğ, “Direkt Yabancı Sermaye Yatırımları”, **Toprak İşveren**, No: 47, İstanbul, Eylül 2000, s. 14.

Şekil 1: Piyasa Büyüklüğü ile Maliyet Arasındaki İlişki Açısından ÇUŞ'ların Bir Ülkeye En Etkin Giriş Stratejisi

Kaynak: Nuri Yavan, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi**, Ofset Hazırlık & Baskı, İstanbul, 2006, s. 86.

Her bir giriş stratejisinin birbirine karşı avantaj ve dezavantajları olmakla birlikte, piyasa büyüklüğü ile maliyet arasındaki ilişki açısından ÇUŞ'ların bir ülkeye en etkin giriş stratejisinin DYY olduğu Şekil 1’de da açıkça görülmektedir. Nitekim bir çok araştırmacı DYY’nin hem ihracata, hem de ortaklık anlaşmalarına karşı çok sayıda üstünlüğü bulunduğunu, bu nedenle firmaların DYY’yi tercih ettiklerini vurgulamaktadırlar.

Şekil 1 iki şekilde yorumlanabilir: Birincisi, ihracat küçük dış piyasalara, ortaklık anlaşmaları orta büyüklükteki yabancı piyasalara ve DYY ise en büyük piyasalara erişmek için en iyi yoldur. İkincisi, yabancı bir piyasaya erişim ilk kez ihracat yoluyla olmakta, bunu daha büyük piyasaya erişmek için ortaklıkların kurulması izlemekte ve nihayetinde ürüne olan talep yeterli büyüklüğe eriştiği zaman, ev sahibi ülkede DYY yatırımı gerçekleştirilmektedir.

Günümüzde DYY'larının dünya ekonomisi içindeki payı hızla artmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere gelen DYY'larının toplam içindeki payı 1980'de %26 iken, bu oran 2000'e doğru %40'a ulaşmıştır. Uluslararası alanda faaliyet gösteren ve kendi ülkesi dışında en az bir yabancı ülkede üretim yapan ekonomik birimler olarak tanımlanan çok uluslu şirketler veya günümüzdeki biçimiyle ulus ötesi şirketlerin gerçekleştirdiği DYY'ları, gelişmekte olan ülkelerde yetersiz sermaye birikimi nedeniyle kullanılamayan kaynakların kullanılmasında önemli bir işleve sahiptir. DYY'ı çekmek için bir ülkenin sadece dışa açık olması ve ucuz iş gücüne sahip olması günümüzde artık yeterli olmamakta, başka faktörler ve politikalar da rol oynamaktadır.¹⁸

1.3.1.1. Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri

1.3.1.1.1. Yeni Yatırım

ÇUŞ'un ev sahibi ülkede tamamen yeni bir tesis kurması ile meydana gelir. Bu tip yatırım, yeni iş ve katma değer yaratma potansiyeli olduğu için ev sahibi ülke tarafından en çok istenen yatırım tipidir. Bu yatırım tipi genellikle yavru şirketler aracılığıyla yapılır. Yeni yatırım projeleri riski fazla, başlangıç maliyeti yüksek ve getirinin geri dönüş süresi uzun olan yatırımlardır.¹⁹

İstihdama sağladığı olumlu katkı yönünden diğer DYY türlerinden ayrılmaktadır. Nitekim bu avantajı yüzünden ev sahibi ülkeler bedelsiz arsa temini veya vergi tatilleri veya indirimleri gibi teşviklerle yeni yatırımları ülkelere çekmeye çalışmaktadırlar. Eğer firmalar yerel piyasada yeni birimler kurarak genişleme kararı almışlarsa bu da yeni yatırımın içerisinde sayılabilir.

---

¹⁸ Hasan Sabır, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi, İktisat Ana Bilim Dalı, Ekim 2002, s. 1, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim2002/sabir.htm> (erişim 06.06.2009).

¹⁹ Nuri Yavan, a.g.e., s. 85.

Genelde doğal kaynaklara yönelik yatırım yapan yabancı yatırımcının piyasaya giriş yolu yeni yatırımlar yoluyla olmaktadır. Piyasa arayan DYY'lar içinse tercih edilen piyasaya giriş biçimi özelleştirme yoluyla olmaktadır.²⁰

1.3.1.1.2. Ortak Girişimler

Ortak girişim (joint venture), ÇUŞ'un, ev sahibi ülkedeki faaliyet gösteren yerli bir firma veya devlet kurumları ile ortaklık kurularak ya yeni bir tesisin kurulması ya da mevcut tesisin paylaşılması yoluyla gerçekleşir. Herhangi bir ortağın tam sahipliğinin olmadığı bu tip girişimler, ya ev sahibi ülkenin zorlaması ile ya da her iki tarafın karşılıklı çıkarı için yapılır. ÇUŞ'lar özellikle ev sahibi ülkede riskin yüksek, belirsizliğin fazla ve yasal engellerin çok olduğu durumlarda ortak yatırımı yeğlemektedir. Keza, yurt dışına ilk kez açılan deneyimsiz ÇUŞ'lar ile faaliyet alanını çeşitlendirmek isteyen şirketler veya yerli ortağın sahip olduğu avantajları kullanmak isteyen ÇUŞ'lar ortak girişim yolunu seçmektedirler. Bu tip yatırımda yabancı taraf genellikle sermaye, teknik bilgi ve yönetimle ilgili destek sağlarken, yerli taraf iç piyasa hakkında yasal, bürokratik, sosyo-ekonomik ve kültürel birçok yerel bilgi sağlar.²¹

Özetle yerel şirketlerle ortak girişim kurmanın, tek başına yabancı ülkelerde bir bağlı şirket oluşturmaya göre avantajlarını şöyle sıralayabiliriz:

- Yerel ortağın kendi ülkesiyle ilgili adetler, kurum ve uygulanmalar hakkında bilgisinden yararlanma. O ülkede tek başına kurulacak bir bağlı şirketin bunları öğrenmesi yıllar alabilir,
- Yerel ortağın girişim deneyimi ve sahip olduğu ünvan dolayısıyla yerel sermaye piyasalarına girme kolaylığı,
- Yerel ortağın elindeki teknolojinin o ülke koşullarında daha geçerli olması,

²⁰ Miklos Szanyi, "Privatization and Greenfield FDI In The Economic Restructuring of Hungary", **UNCTAD, Transnational Corporations**, Vol. 10, No: 3, December 2001, s. 27.

²¹ Nuri Yavan, a.g.e., s. 84.

- Yerel mülkiyetin doğurduğu “yabancı olmama” düşüncesi sonucu satışların geliştirilebilmesi,
- Ortak girişimlerin, siyasi nedenlerle ev sahibi ülkenin millileştirme olasılığını azaltıcı özelliği,
- Ev sahibi ülkelerin yerel şirketlerle ortaklığı özendirici önlemler almaları, tek başına mülkiyeti ise sınırlandırmaları.

1.3.1.1.3. Şirketler Arası Birleşmeler ve Satın Almalar

Şirketler arası birleşmeler veya satın almalar son dönemde sıklıkla şirket evlilikleri adı altında karşımıza çıkmaktadırlar. Uluslararası literatürde şirketler arası birleşmeler “mergers”, şirketler arası satın alınmalar ise “acquisitions” olarak adlandırılmaktadır. Şirketler arası birleşmeler, iki veya daha çok ekonomik birimin varlıklarının ve yükümlülüklerinin birleştirilmesidir. Şirketler arası satın almalar ise, bir işletmenin varlıklarının veya hisse senetlerinin bir diğer işletme tarafından satın alınmasıdır.²²

Şirketler arası birleşmeler ve satın almaların avantajlarını ve dezavantajlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

- Yabancı bir ülke veya belirli bir bölgede faaliyette bulunmanın oldukça kısa bir yoludur,
- Teknolojiyi içsel olarak geliştirme yerine, çok daha düşük maliyetle mevcut teknolojiye ulaşma olanağı sağlar,
- Sınır ötesi birleşmelerde iç ekonomilere oranla daha büyük ölçek ekonomileri elde edebilir.

Dezavantajları ise:

---

²² Ayşe Gül Yılgör, “Şirket Birleşme, Ele Geçirme ve Devralma İşlemlerinin Makroekonomik Etkileri”, **Öneri Dergisi**, Yıl: 8, Cilt: 5, Sayı: 18, İstanbul, Haziran 2002, ss. 119-120.

- Kültür farklılıkları, çeşitli milliyet, gelenek ve değerlere sahip örgütlerin birle melerini g  le tirici bir rol oynar,
- Ulusal bir şirketin yabancı  irket içinde erimesi, ev sahibi ülkede olumsuz siyasi tepkiler meydana getirebilir,
- Farklı milletlere mensup şirketlerin birleşmesi, i  i ücretleri ve toplu sözleşmeler yönünden de sorunlara yol açabilir.

Şirket evlilikleri ve birleşmeleri şeklinde gerçekleşen doğrudan yatırım miktarı 1995 de toplam küresel yatırımın %55,5'ini oluştururken, 1998 de bu oran %90,4'e ulaşmıştır. Şirket evlilik ve birle melerinin büyük bölümü geli mi  ülkelerde faaliyet gösteren şirketler arasında ve de özellikle sermaye piyasası yapıları birbirine benzeyen ülkeler arasında ( rneğin, İngiltere ve ABD) gerçekleşmektedir. Son zamanlarda Almanya ve Fransa gibi ülkelerde de doğrudan yatırımların ağırlıklı olarak şirketlerin birleşmesi ve satın alınması şeklinde gerçekleştiği görülmüştür.

Şirketlerin birleşmesi ve satın alınması ülke içindeki net yatırımda veya üretimde nadiren bir artı a yol açmaktadır. Çoğu zaman uluslararası yatırımcı ile birleşen şirkette oluşacak sinerjilerden dolayı yatırımlarda bir azalma bile söz konusu olabilmektedir. Bu durum, yatırım çeken ülke açısından bakıldığında olumsuz bir gelişme olarak algılanmamalıdır. Uluslararası yatırımcının bu şekilde gerçekleştirdiği yatırımlar çoğu zaman yerel şirketin yaşaması ve rekabet edebilmesini sağlarken geleneksel anlamda doğrudan yatırımın sağladığı bütün avantajları da (teknoloji, global pazarlama ve yönetim ağına kavu ma vb. gibi) beraberinde getirmektedir.²³

Birleşme ve satın alma yatırımı,  U 'lar için avantaj sağlamakla birlikte, ev sahibi ülke açısından çoğu zaman dezavantajlı olarak algılanmaktadır. Ev sahibi ülke hükümetleri yabancı şirketlerin yerli şirketleri satın almasını ya da onunla birleşmesini ülke ekonomisinin kontrolünün yabancıya geçeceği düşüncesi ile bazen reddetmekte, bazen direnmekte ya da bir takım sınırlamalar getirmektedir. Bunun altında yatan neden ev sahibi ülke hükümetlerinin, birleşme ve satın alma tipi yatırımı ülkenin  retim

---

²³ İstanbul Sanayi Odası, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye, Durum Tespiti ve Stratejik Plan**, Boyut Matbacılık Yayıncılık San. Ve Tic. A. ., İstanbul, 2002, s. 18.

kapasitesini artırmaktan çok mülkiyetin değişimi olarak düşünmesi ve bu nedenle az faydalı, hatta bazen zararlı bulmasıdır.²⁴

1.3.1.1.4. Stratejik Birleşmeler

Son yıllarda oldukça fazla uygulanan stratejik ortaklık, iki veya daha fazla işletmenin belirli bir amaca ulaşabilmek için değişik dönemlerde birlikte çalışmalarına ve kaynaklarını birleştirmelerine olanak veren ortaklık biçimidir.

Stratejik ortaklıklar birkaç yolla gerçekleştirilebilir. Bunlardan en kolay olanı şirketlerin hisse senetlerinin belirli bir bölümünü karşılıklı değişimleridir. Ancak şirketler yalnızca bu kadarı ile yetinirlerse bu DYY olarak kabul edilemez. Daha geniş kapsamlı bir ortaklık biçiminde, taraflar hem hisse senetlerini değiştirirler hem de mal ve hizmet üretimi amacıyla ortak bir girişim kurarlar. Bir diğer stratejik ortaklık biçiminde ise şirketler ortak pazarlama ve hizmet anlaşmaları yaparlar ve bir taraf belirli piyasalarda diğerini temsil eder.

1.3.1.1.5. Özelleştirme

Özelleştirme, devletin iktisadi faaliyetlerini gerçekleştiren kamu iktisadi teşebbüslerinin mülkiyetinin özel kesime devredilmesidir.²⁵ Özelleştirmenin temelde piyasada etkin rekabeti sağlama ve devlete kaynak sağlama gibi temel işlevleri vardır. Bunun yanında özelleştirme, devlete ek gelir yaratmak yoluyla kamu kesimi borçlanma gereksinimini azaltmak, siyasi iradenin yani iktidar sahibi hükümetlerin işletmelerde karar verme etkinliğini azaltarak daha rasyonel ve serbest piyasa temelli bir yapı kazandırmak, sermaye mülkiyetinin geniş halk kesimlerine dağıtılmasını sağlamak,

---

²⁴ Nuri Yavan, a.g.e., s. 85.

²⁵ Coşkun Can Aktan, **Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları**, TÜSİAD, İstanbul, 1992, s. 9.

kurumsal serbestleşme vb. araçlarla ekonomide etkinliği artırmak, hisse senedi sahipliği ile mülkiyetin tabana yayılması, ülkenin sığ olan sermaye piyasalarının gelişmesi ve hacimce artması ve yabancı sermayenin gelişini teşvik amaçlı özelleştirme yapılabilir.

Özelleştirme yoluyla yabancı sermaye yatırımlarının bir ülkeye gelişi çeşitli nedenlere bağlıdır. Bu nedenlerden birincisi maliyetin azaltılması, bölgesel ve küresel ağ kurma, pazar payını yükseltme ve geldiği ülkeye göre, daha düşük maliyetli yatırım fırsatı aramadır. Maliyet yönünden yabancı sermayeli firma, kendisinin tesisi kurmak yerine mevcut olan tesisi gerek teknik ve gerekse teknolojik açıdan düzenleme yaparak devralabilir. Böylece yabancı firma yeni bir tesis kurma maliyetinden kurtulmuş olur. Rekabet şartlarının güçlenmesi ile girişimciler maliyet konusunda, daha hassas olmaya başlamışlardır. İşte bu amaçla, kendi ülkesinde pahalı olan bir yatırımı daha elverişli bir ülkede yapmak suretiyle maliyetini önemli ölçüde azaltmış olacaktır. Pazar payı açısından, yabancı sermayeli firma kendisi ile aynı faaliyet kolunda çalışan bir firmayı özelleştirme yolu ile satın almak suretiyle o faaliyet kolunda o bölgedeki pazar payını önemli ölçüde genişletecektir. Ayrıca yabancı sermayeli firma özelleştirme yolu ile alacağı her hangi bir firma sayesinde bölgesel ve küresel ağ kurma fırsatı da elde etmiş olacaktır.²⁶

1.3.1.2. Özel Doğrudan Yabancı Yatırım Türleri

1.3.1.2.1. Montaj Sanayi

Montaj (kurgu, takma sanayi) özel bir dolaysız yabancı yatırım yöntemidir. Şöyle ki, dışarıdaki ana firmadan sağlanan temel nitelikteki ara malları, ev sahibi ülkede yapılan bazı basit parçalarla birleştirilerek üretimin son aşaması ana merkezin dışında gerçekleştirilir. Örneğin otomobil sanayini ele alalım. Yabancı firma tarafından ana

---

²⁶ Murat Çetinkaya, Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004, s. 55.

merkezden getirtilen motor, şanzıman ve diferansiyel gibi parçaların, ucuz yerel işçiler kullanılarak yerli kaporta üzerine takılması (monte edilmesi) bir montaj faaliyetidir.

Montaj sanayinde yabancı yatırımcının amacı az gelişmiş ülkedeki düşük ücretlerden yararlanmak, tüketici piyasasına yakın olmak veya taşıma giderlerinden tasarruf sağlamaktır. Montaj tipi imalat çoğunlukla otomotiv, makine imalatı ve kırma sanayi gibi piyasaya yönelimli endüstrilerde görülür. Takma ve kurma gibi işlemler sonucunda, bu malların hacmi veya ağırlığı artar (otomobil örneğindeki gibi). O bakımdan üretimin son aşamasının yurtdışında, piyasaya yakın yerlerde gerçekleştirilmesi taşıma giderlerinden tasarruf sağlayarak üretim maliyetini düşürmeye yardımcı olur.

Ev sahibi durumunda olan az gelişmiş ülkeler montaj yoluyla yabancı sermaye ithalini, çoğunlukla belirli endüstrilerin kurulmasında ilk adım olarak düşünürler. Bu ülkelerin izin verdikleri montaj yatırımları genellikle ithalatı ikâme edici niteliktedir. Böylece, eskiden bitirilmiş şekilde ithal edilen malların, şimdi son aşamadan da olsa yerli üretimine başlanmasıyla, döviz giderlerinden tasarruf sağlanacağı beklenir. Ayrıca, işsizliğin yaygın olduğu bu ülkelerde montaj sanayinin yerli işgücüne istihdam yaratması söz konusudur. Fakat ev sahibi ülkenin montaj sanayinden asıl beklediği, teknoloji transferi sağlaması ve yerli parça kullanımının artırılarak zamanla tümünden yerli üretime geçmektir. Montaj sanayinden beklenen diğer bir yarar da kuşkusuz, ülkede gerçekleştirilen üretimin dışarıya ihraç edilerek döviz gelirlerine katkı sağlamasıdır.²⁷

1.3.1.2.2. Yap-İşlet-Devret Modeli

Yap-işlet-devret (build-operate-transfer) modeli bir ülkede temel alt yapı yatırımlarının yapılmasında, özel kesime açılmayı ve yabancı sermayenin katkısını sağlamayı amaçlayan, dünyada ve Türkiye’de uygulaması oldukça yeni olan bir modeldir.

---

²⁷ Halil Seyidoğlu, a.g.e., s. 611.

Bu yöntemle daha çok büyük elektrik santralleri, barajlar, hava alanları, metrolar ve bazı karayollarının yapımı gerçekleştirilir. Devletin bu gibi projeleri bütçe kaynaklarından karşılaması, büyük bir mali yük doğurur. Yap-işlet-devret modeli buna bir çözüm olarak düşünülmüştür. İlgili projenin gerçekleştirilmesi için uluslararası yatırım bankaları ve öteki kuruluşları kapsayan bir konsorsiyum oluşturulur. Söz konusu yatırım için gerekli fonların sağlanması, inşaat projesinin hazırlanması, inşaatın gerçekleştirilmesi ve yatırımın tamamlanmasından sonra tesisin işletilmesi gibi işler, bu konsorsiyum tarafından yerine getirilir. Ancak projeyi fiilen uygulamak ve işletimini yapmak üzere bir yerli kuruluşla işbirliğine gidilir. Diğer bir deyişle, bu proje bir uluslararası konsorsiyum ile yerli şirketin ortak yatırımı (joint venture) durumundadır. Bir özel veya kamu kuruluşu biçiminde olan yerli şirket de belirli oranda, bu yatırım üzerinde pay sahibidir.

Bu tür yatırımların önemli bir özelliği gerçekleştirilecek yatırımın üreteceği mal veya hizmetin ev sahibi ülke hükümeti tarafından belirli bir fiyattan satın alınma taahhüdüdür. Bunun için ev sahibi ülkenin dövizle ödemede bulunması öngörülür.

Projenin toplam bedeli önceden sabit bir miktar olarak belirlenmiştir. 10-15 yıl gibi belirli bir süre sonra yatırımın bedelsiz olarak ev sahibi ülke hükümetine devredilmesi kararlaştırılır. Böylece dışarıya yapılan kâr transferleri ev sahibi ülkenin toplam dış borç ile yerli ortağın koyduğu sermayeyi, gerekli faiz ve kârları, tesisin işletme ve bakım giderlerini karşıladıktan sonra tesis ev sahibi ülke hükümetine devredilir.²⁸

1.3.1.2.3. Zorunlu Yeni Yatırım

Eğer yabancı sermaye şirketi kârlarını ana ülkesine transfer edemiyorsa, bunları yerel ülkede yeniden yatırıma (reinvest) yöneltebilir. Başka bir deyişle, bu

---

²⁸ Halil Seyidoğlu, a.g.e., s. 612.

fonları kullanarak yeni üretim tesisleri kurabilir veya mevcut tesisleri geliştirici yatırımlar yapar. Ancak bu bir “zorunlu” veya “gönüllü olmayan” yatırım türüdür.

Ülkeler arasında yapılan yatırımların karşılıklı garanti edilmesi anlaşmaları ile yatırım kabul eden ülkelerin bu gibi önlemler almaları engellenmeye çalışılmıştır. Dünya Bankası’nda oluşturulan MIGA programının amacı da bu konuda yabancı yatırımcılara güvence vermektir.²⁹

1.3.2. Portföy Yatırımları

“Yabancı mali sermaye yatırımı” ya da “dolaylı yabancı yatırım” da (foreign portfolio/indirect investment) denilen bu sermaye şekli, bir yabancı firmanın veya yurtdışında yerleşik bir kişinin bir ülkenin borsasında işlem gören şirket hisse senetlerini, yatırım fonlarını, şirket tahvillerini ve devlet garantili bono/tahvilleri satın alması şeklinde ortaya çıkan mali işlemdir.³⁰

Gerek portföy yatırımları, gerekse DYY’ları uluslararası sermaye akımları niteliğinde olmakla birlikte aralarında bazı önemli farklılıklar vardır.

DYY’ların ana özelliği yurt dışında yeni yapılan veya satın alınan mevcut bir üretim tesisinin yönetiminin yabancı şirketin elinde veya denetiminde olmasıdır. Portföy yatırımlarında ise hisse senedi sahibinin işletme yönetimi üzerinde ancak dolaylı bir denetim hakkı vardır. Bu hak, elinde hisse senedi bulunan yatırımcının şirket genel kurulunda vereceği oylarla kullanılır. Fakat, özellikle işletmenin hisse senetlerinin çok sayıda yatırımcı arasında dağıtılmış olduğu bir durumda, bireysel olarak yatırımcının yönetim üzerinde uygulayabileceği denetim çok önemsizdir. DYY’da ise yabancı yatırımcı, şirket hisselerinin en az yüzde 10 gibi bir payına sahip olup yönetimde etkin bir rol oynamaktadır.

---

²⁹ Halil Seyidoğlu, a.g.e., s. 612.

³⁰ Nuri Yavan, a.g.e., s. 71.

Portföy yatırımları bir şirketin hisse senetlerinin yabancılar tarafından satın alınmasından ibarettir. Bu tür yatırımlarda yabancı ülkeye yalnızca bir döviz girişi söz konusu olur. Doğrudan yabancı sermaye ise çoğunlukla sermaye ile birlikte öteki faktörleri de içerir. Başka bir deyişle, DYY maddi ve maddi olmayan kaynaklardan oluşan bir paket durumundadır. Bu paketin içinde döviz, makine ve donatım, teknoloji, iş becerisi ve yönetim bilgileri ile birlikte pazarlama kanalları da yer alabilir.

Portföy yatırımları DYY'lara göre çok daha hareketli, değişken ve geçici niteliktedir. Bu tür yatırımları yapanların hedefi kısa dönemde olabildiğince yüksek geliri elde etmektir. O bakımdan yatırım ortamını etkileyen ekonomik ve siyasal koşulların olumlu yönde değişmesi, ülkeye akan yabancı portföy yatırımlarında büyük artışlar doğurabileceği gibi, beklentilerin olumsuzla dönüşmesi de ülkeden ani olarak büyük ölçüde portföy sermayesi çıkışına neden olabilir. DYY'larında ise yatırımcı, uzun vadeli hedeflere göre hareket eder. Bu tür yatırımların ülkeyi terk etmesi çok daha güçtür, çünkü üretim tesisinin satılıp nakde dönüştürülmesi ve yatırımın ülke dışına çıkartılması kolayca sağlanamaz. Ayrıca, portföy yatırımı ülkeyi terk ettikten bir süre sonra, koşullar düzelince tekrar geri dönebilir. DYY için bu çoğu kez söz konusu değildir.

Yatırımları yapanların kimlikleri de birbirinden farklıdır. DYY'lar ağırlıklı olarak çok uluslu şirketler tarafından yapılır. Portföy yatırımlarını yapanlar ise finanssal kurumlar, kurumsal yatırımcılar veya doğrudan doğruya bireysel yatırımcılardır.

Portföy yatırımları doğrudan yabancı yatırımlara göre daha karmaşıktır. Çünkü, portföy yatırım kazançları, ülkenin makro ekonomik göstergelerine daha fazla bağlıdır. Buna göre, portföy yatırımlarında önem arz eden noktalar:³¹

- Yüksek ulusal ekonomik büyüme oranı,
- Döviz kurlarında istikrar,
- Genel makro ekonomik istikrar,

---

³¹ Hilal Yıldırım, “Yabancı Sermaye ve ABD’ye Yönelik Portföy Yatırımları”, **İşGüç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2003, (www.isguc.org).

- Yabancı döviz rezerv düzeylerinin merkez bankası tarafından tutulması,
- Yabancı bankacılık sisteminin genel durumu,
- Tahvil ve hisse senedi piyasasının likiditesi,
- Faiz oranları.

Doğrudan yatırımdan farklı olarak, portföy yatırımları çok daha kısa süreli bir yatırım süreci öngörmektedir. Portföy yatırımları genel anlamda kısa süreli bir sermaye hareketi olarak makroekonomik yapıya sağladığı faydaların yanında, ani sermaye çıkışını da öngörmesinden dolayı, daha evvel pek çok kriz döneminde de yaşandığı gibi, istenmeyen bazı olumsuz etkileri de içermektedir. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı, portföy yatırımları bazı gelişmekte olan ülkeler tarafından kısıtlanmakta, hatta bazı durumlarda tümüyle engellenmektedir. Sıcak para hareketleri olarak da adlandırılan bu tip hareketleri sınırlayıcı mekanizmalar pek çok gelişmekte olan ülke ekonomisi tarafından uygulanmaktadır.³²

1.3.3. Hissersiz Doğrudan Yabancı Yatırım

Bir yabancı yatırımcının hisse satın almadan bir başka firmanın yönetiminde etkili bir söz hakkı/ses elde etmesidir. Bu tip; yani hissesiz DYY (non-equity forms of FDI), taşeronla verme, yönetim anlaşması, anahtar teslim anlaşmaları (turn key arrangements), yetki/imtiyaz verme (franchising) ve lisans verme şeklinde sıralanmaktadır.³³

---

³² İstanbul Sanayi Odası, a.g.e., s. 19.

³³ Nuri Yavan, a.g.e., s. 74.

1.3.4. Dış Borçlar

Nakit özellikleri olmalarından dolayı portföy yatırımlarına benzetilen yabancı krediler, devletten devlete verilen borçlar, uluslararası kuruluşlarından alınan borçlar veya spekülatif olmayan finanssal sermaye akımlarından oluşmaktadır.

Dış borçlar, gelişmekte olan bölgelere yabancı sermaye sokmanın en geleneksel şeklidir, ama aynı zamanda da en tehlikelisidir. Genellikle özel sektöre yönelen doğrudan uluslararası yatırımlardan farklı olarak, uluslararası borçlar aslında borçlu devleti yükümlülük altına sokar.

Makro ekonomik planda, dış borçların getireceği hazır para, borç alan ülke için ille de yatırım artışı demek değildir. Daha yetmişli yılların başından itibaren birçok yazar iç tasarrufu dış tasarrufla ikâme etmenin riskine işaret etmiştir. Birçok ülkede döviz bolluğu, ulusal ülke parasının değer kazanmasına yol açarak ithalatı kolaylaştırır. Henüz olgunlaşmamış bir finans piyasasının açılması, cari ödemeler dengesini kaçınılmaz olarak bozup, bunun neticesinde döviz kurunun değer kaybetmesine yönelik beklentilerin artmasına ve sermaye kaçışına neden olur.³⁴

1.4. YABANCI YATIRIM GİRİŞİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

1.4.1. Ev Sahibi Ülke Açısından Belirleyici Faktörler

Uluslararası sermaye girişinde ülkelerin ekonomik göstergeleri doğrudan yatırım kararlarında etkili olmaktadır. Ülkelerin gösterdikleri hızlı ve istikrarlı reel büyüme, düşük faiz oranları, öngörülebilir enflasyon oranları, ılımlı dalgalanmalar gösteren döviz kuru ve daha da önemlisi istikrarlı maliye ve para politikaları uluslararası

---

³⁴ Jacques Adda, Çevirmen: Can, Belge, **Ekonominin Küreselleşmesi**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 136.

sermayenin yatırım aşamasında değerlendirmeye aldığı başlıca göstergelerdir. Ancak belirtilmesi gereken önemli bir nokta uluslararası sermaye girişini etkileyen unsurların toplu olarak değerlendirildiği gerçeğidir. Sadece vergi teşvikleri doğrudan yatırım girişinde etkili olmamaktadır. Karar aşamasında ülkelerin ekonomik göstergeleri, hukuki yapısı, şeffaflık, iç pazar büyüklüğü, nitelikli iş gücü, işgücü maliyeti, rekabet koşulları, sermaye piyasalarının gelişmişliği, liberal dış ticaret ve döviz rejimleri, vergi oranları ve teşvikleri ve idari istikrar değerlendirmede dikkate alınan başlıca unsurlardır.³⁵

Tablo 3: Uluslararası Sermaye Stratejileri ve Belirleyici Etkenler

Uluslararası Sermaye Girişinde Etkenler	Kurumsal Strateji	Hedef Pazarı Belirleyici Etkenler
Ekonomik — Liberal ekonomi (tarifeler, özelleştirme, döviz politikası, vergi) — Ekonomik performans (GSYİH artışı, enflasyon, iç ve dış borç; — Uzun dönem strateji (stabilizasyon, iç piyasa, ihracat) — Uluslararası sermayenin varlığı — Telekomünikasyon altyapısı — Tablonun sağ bölümünde yer alan etkenler Uluslararası sermayeye ilişkin uygulamalar — Yatırım Tanıtımı (pazarlama, imaj yaratımı vs.)	Pazar Verimlilik	— Pazar büyüklüğü — Pazar gelişimi — Bölgesel ve/veya global pazarlara giriş imkânları — Ülke bazlı tüketici tercihleri — Pazar yapısı — Yerel ticaretin gelişmişliği — Kaynak ve varlıkların maliyeti — Diğer girdi maliyetleri, nakliye, yan mamuller vs. — Ölçek ekonomisi — Hammadde

³⁵ İstanbul Sanayi Odası, a.g.e., ss. 23-24.

—Yatırımı kolaylaştırıcı uygulamalar — Yatırım teşvikleri — Yolsuzluk ve diğer idari maliyetler — Emlak ve arsa koşulları — Sosyal etkenler — Yatırım sonrası hizmetler Politik ve Kurumsal — Politik sistem — Hükümetin uluslararası sermayeye karşı tutumu — Sosyo-ekonomik gruplar arasındaki denge — Hukuk ve yargı sistemi — Piyasaların yapısı (özellikle rekabet politikası, satın alma ve birleşmeler, işgücü) — Uluslararası sermayeye ilişkin anlaşmalar — Uluslararası sermaye ve ticaret politikaları arasındaki uyum — Kültürel etkenler ve yaşam standartları	Kaynak Varlık	— Düşük maliyetli işgücü — Nitelikli işgücü — Kaliteli üniversiteler ve araştırma merkezleri — Yeterli sayıda üniversite mezunu işgücü — Mevcut varlıklar (yaratıcı kapasite, teknoloji, pazarlama, teknik beceriler kültürel yaklaşımlar) —AR-GE

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye, Durum Tespiti ve Stratejik Plan**, Boyut Matbaacılık Yayıncılık San. Ve Tic. A.Ş., İstanbul, 2002, s. 24.

1.4.1.1. Hukuki Güvenlik

Günümüzde, bir ülkenin uluslararası sermaye açısından çekim merkezi olabilmesi için öncelikle o ülkenin gerçek bir “hukuk devleti” olması bir zorunluluktur. Sağlıklı bir hukuk sisteminin bulunmadığı bir ülkede öngörülen ekonomik getiri yüksek olsa dahi eğer iş ve yatırım açısından hukuki riskler söz konusu ise, uluslararası sermaye o ülkeye ancak yüksek “ülke riski primi” uygulayarak yatırım yapacaktır.

Bir ticari alacağın tahsil edilemediği, adaletin çok yavaş işlediği, kanunların ve alınan mahkeme kararlarının etkin bir şekilde uygulanmadığı, kişilerin eylem ve işlemlerinden hakkaniyete uygun bir şekilde hukuken sorumlu tutulmadığı, “doğal hakim” ilkesinin ve evrensel hakların ihlâl edildiği, uluslararası standartlara uygun olmayan kuralların işlediği, kanunların sık sık değiştiği ve geriye yürür kanunların çıkarıldığı bir ülkenin “hukuk devleti” olduğunu iddia edebilmek ne kadar zor ise, o ülkenin uluslararası sermaye açısından bir cazibe merkezi olması da o derece zordur.

Bu kapsamda uluslararası sermaye, yatırım sürecinin her evresinde hukuki güvenlik ihtiyacını hissetmektedir. Sözgelisi yatırım aşamasında uluslararası sermaye her zaman kolay, masrafsız ve güvenli bir şekilde yatırımını gerçekleştirebilmeyi hedefler. Yatırım gerçekleştiğinde ise operasyon süresince elde edeceği kârı (ve yatırım sona erdiğinde sermayesini) yine kolay masrafsız ve güvenli bir şekilde alabilmeyi ister.

Bu nedenle, uluslararası sermayeyi çekmek isteyen ülkeler, hukuk sistemlerini bu gerçekler ışığında oluşturmak durumundadırlar.³⁶

---

³⁶ İstanbul Sanayi Odası, a.g.e., s. 23.

1.4.1.2. Piyasaya Giriş

Çok uluslu şirketin yerel piyasaya girişini sınırlamayan, ya da izin veren yasa ve yönetmelikler, şirketin kazanç potansiyelini ve kârlılığını artırabilir. Devletin ekonomik aktivite üzerindeki ağırlığının yüksek ve özel sektörün özgürlüğünün kısıtlı olduğu ülkeler, potansiyel yatırımcılar için çekici değildir. Ayrıca, bir ülkede çok uluslu şirketin yerel şirketlerle eşit şartlar altında rekabet edebilmesi yabancı yatırımcılar açısından büyük önem taşımaktadır.³⁷

1.4.1.3. Yerel Piyasanın Büyüklüğü

Ev sahibi ülkenin piyasasının yeterince büyük olması durumunda ülkenin bu potansiyelinden yararlanmak amacıyla ihracat yerine ülkede doğrudan yabancı yatırımların yapılması tercih edilecektir. Bir malın, bir piyasaya ihracat yoluyla girişinin ortalama maliyetleri piyasadaki ortalama üretim maliyetini geçtiğinde üretim, ihracat yerine doğrudan yabancı yatırımlar yoluyla yapılacaktır. Piyasanın talep potansiyelini gösteren durum ülke nüfusedir. Ancak piyasanın hacim olarak büyüklüğünün yanı sıra piyasadaki kişi başına düşen milli gelirin de, yani tüketicilerin alım gücünün de yüksek olması yatırımları çekici bir etken olmaktadır. Piyasa büyüklüğünün göstergesi olan nüfusun azlığı yanında satın alma güçlerinin düşük olması piyasayı daha küçük hale getirir. Faaliyet gösterilecek bir ülkede üretilen maldan alacak kadar gelire sahip olmayan tüketici grubunun olması doğrudan yabancı yatırım girişini olumsuz yönde etkileyecektir.

Gayri safi milli hasıla, doğrudan yabancı yatırımların cezp edilmesinde önemli rolü olan piyasa büyüklüğünün bir göstergesi olarak kullanılmaktadır. Yerel piyasaya

---

³⁷ Deniz Arıkan, **Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Arıkan Basım Yayını, İstanbul, 2006, s. 30.

yönelen ve yerel piyasadaki talebi karşılamayı amaçlayan doğrudan yabancı yatırımlar için en önemli belirleyendir. Gayri safi milli hasılanın yeterince büyük olması durumunda yani piyasaların ölçek ekonomilerinden yararlanacak kadar büyümesiyle birlikte doğrudan dış yatırımlar ihracat yerine tercih edilecektir.³⁸

1.4.1.4. Ekonomik Krizler (Enflasyon)

Yabancı yatırımların yoğun biçimde ülkeyi terk etmesi durumunda ülkenin ekonomik sorunlarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Doğrudan Yabancı Yatırımlar, üretime dönük tesisler biçiminde olduğundan, bunların istenildiği an nakde dönüştürülüp ülkeyi terk etmesi güçtür. Fakat borsada tahvil ve hisse senedi satın alımı biçimindeki portfölyö yatırımları ile devlet tahvili, hazine bonosu veya banka mevduat hesabı biçimindeki kısa süreli yatırımlar ile devlet tahvili, hazine bonosu veya banka mevduat hesabı biçimindeki kısa süreli yatırımlar çok hareketlidir. Bunları, istendiği anda paraya dönüştürüp yurtdışına çıkartmak sorun oluşturmaz. Nitekim, bu fonlara ‘sıcak para’ (hot honey) adı verilmesi, onların yüksek derecedeki hareketlilik özelliğinden ötürüdür.

Sıcak para fonları her an ülkeyi terk etmeye hazır durumda olduğu için ekonomik ve siyasal hayatta olumsuz gelişmeler, geleceğe ait karamsar tahminler bunların ülkeden çıkışını tetikleyebilir.

Hangi nedenle olursa olsun, yabancı fonların aniden ülkeden kaçmaya başlaması, ev sahibi ülkenin de artan döviz talebini karşılayacak dış rezerve sahip bulunmaması, yahut IMF gibi kuruluşlardan finansman sağlayamaması, yoğun sermaye çıkışının bir döviz krizine dönüşmesine neden olabilir.

---

³⁸ Aykan Candemir, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama**, Cilt-1, YASED Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 69-70.

Döviz piyasasında başlayan panik, mali piyasalara olan güveni sarsarak yatırımcıların bankadaki mevduatlarını geri çekmeye ve ellerindeki menkul değerleri satmaya başlamaları ile banka ve borsa krizi biçiminde genişleyebilir.³⁹

Ev sahibi ülkelerin enflasyon düzeyi de, yatırım kararlarında etkili olmaktadır. Yüksek enflasyon, ekonomide belirsizliği ve riski arttırarak piyasa mekanizmasının etkinliğini büyük ölçüde azaltmaktadır. Riskin artması doğrudan yabancı yatırımları azaltıcı bir faktör olabilir. Ancak doğrudan yabancı yatırımlardan sağlanması beklenen kârlılık söz konusu riskin olumsuzluklarını yok edecek ölçüde ise, yüksek enflasyona karşın yatırımcılar doğrudan yabancı yatırımları gerçekleştirirler. Fakat genel olarak yatırımcı işletmeler, enflasyon düzeyi düşük ve istikrarlı ülkelerde yatırım yapmayı tercih ederler. Böylelikle yüksek enflasyonun ve istikrarsızlığın doğuracağı fiili sermaye kayıplarına ve belirsizliğe karşı kendilerini savunmuş olurlar.⁴⁰

Düşük ve beklentilere uygun enflasyon oranı ekonominin sağlam taşlar üzerine oturduğunu ifade ederken, yüksek enflasyon şirketlerin mali işlemlerinde karışıklıklara ve zorluklara yol açar. Ayrıca bir ülkede enflasyonu düşürmeye yönelik programlar genellikle talep kısıcıcı etki yaptıkları için durgunluklara yol açar ve ekonomide faaliyet gösteren şirketlerin zarar etmelerine neden olabilirler.⁴¹

1.4.1.5. İşgücü

Yabancı yatırımcılar, potansiyel çalışanlarını gittikleri ülkeden seçecekleri için, yerel işgücünün kalitesine önem verirler.⁴²

---

³⁹ Halil Seyidoğlu, a.g.e., s. 557.

⁴⁰ Aykan Candemir, a.g.e., s. 70.

⁴¹ Deniz Arıkan, a.g.e., s. 30.

⁴² Deniz Arıkan, a.g.e., s. 30.

Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri arasında en tartışmalı olanı, ücretlerdir. Ucuz işgücünün yabancı yatırımlar için bir cazibe faktörü olduğu genel kabul gören bir görüştür.⁴³

Özellikle üretimde yüksek miktarda işçi gerektiren tekstil, giyim gibi sektörlerde, çok uluslu şirketler düşük ücretlerden faydalanabilmek için üretim merkezlerini geliştirmekte olan ülkelere kurmaktadır. Her hangi bir sektörle sınırlı kalınmaksızın, bir ürünün üretimindeki emek-yoğun safhayı geliştirmekte olan ülkelere kaydırmak, çok uluslu şirketlerin küresel stratejisinin bir parçası haline gelmiştir. Fakat burada belirtmek gerekir ki, işgücünün çekiciliğini belirleyen tek unsur ücretler değildir. Yatırımcılar işgücünün eğitim seviyesine de özen gösterirler; çünkü eğitilmiş işgücü üretime daha çabuk adapte olabilecek ve verimliliği daha yüksek olacaktır. Eğitim seviyesi düşük olan işçilerin yüksek verimliliğe ulaşmaları daha fazla vakit alacağından bir nevi üretim kaybı söz konusudur. İşe devamlılık da bir diğer önemli unsurdur. Çünkü emeğin maliyeti ve verimliliği uluslararası piyasada rekabet edebilmenin en önemli etkenlerindendir. Bunların yanı sıra OECD, yapılan bir araştırmada, doğrudan yatırımların istihdamı koruma yasalarının katı olduğu ve istihdam vergisinin yüksek olduğu ekonomilerden kaçtığını saptamıştır.⁴⁴

Ücretlerin yabancı yatırımları cezp etmede etkili olamayacağını savunan görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilki, ücretlerin üretim maliyetleri içindeki payının azalması üzerinde durmaktadır. Bundan dolayı, ücretlerin yabancı yatırımcılar için cazibesi de gittikçe azalmaktadır.

İkinci görüş ise, yabancı yatırımlar açısından cazip olabilmesi için sadece ücretlerin değil, verimliliğin de önemli olduğu şeklindedir. Ücret-verimlilik-doğrudan yabancı yatırımlar zinciri için J.M.C. Rollo, “düşük ücret seviyesinde yüksek kaliteli işgücü bulunabiliyorsa, bu yabancı yatırım için anahtar faktör olacaktır” diyerek, konuyu özlü biçimde dile getirmiştir.

---

⁴³ Aykan Candemir, a.g.e., s. 72.

⁴⁴ Deniz Arıkan, a.g.e., s. 31.

Fakat işgücü maliyetlerinin ya da işgücü niteliğinin önemini vurgulaması açısından ihracat yönlü ve yerel piyasa yönlü doğrudan yabancı yatırımları birbirinden ayrı düşünmek gerekir. İhracat yönlü doğrudan yabancı yatırımlar açısından en önemli motivasyon aracı işgücü maliyetleridir. Bu tür işletmeler, ihracata yönelik nihai ürünleri piyasaya sunmaktadırlar. Ancak yerel piyasa yönlü doğrudan yabancı yatırımlar açısından işgücü maliyetlerinin önemi nispeten daha az olmaktadır. Çünkü bu tür doğrudan yabancı yatırımların geliş amacı iç piyasaya yönelik üretim yapmak ve yerel piyasada üstünlük kurmaktır. Bu nedenle, bu tür doğrudan yabancı yatırımlarda işgücünün maliyetine nazaran işgücünün niteliği ve kalitesi ön plana çıkmaktadır.⁴⁵

1.4.1.6. Döviz Kuru

Yerel para birimlerinin, belli başlı para birimleri (Japon Yeni, Euro ve özellikle de ABD doları) cinsinden maliyeti, çok uluslu şirketlerin kâr ve maliyetlerine doğrudan etki etmektedir. ÇUŞ'lar yatırımlarını yerel para birimi üzerinden yaptıkları için, bir devalüasyon riski bu şirketlerin mali varlıklarının yanı sıra ciro ve kârlarının da değerini etkileyecektir. Bir bağlı şirketin yapacağı ithalat, dolar ve diğer para birimleri değerlendirildikçe pahalılaşacak, ihracat yönünden bir avantaj sağlansa bile, şirketin varlıklarının değerinin azalması engellenemeyecektir. Ekonomik dengelerin ve yatırımcı güveninin sağlanabilmesi için, yerel para biriminin istikrarlı ve dengeli bir kur politikasıyla yönetilmesi gereklidir. Özellikle de yerel pazardan ihracat yapmak isteyen ÇUŞ'lar için bu istikrar çok önemlidir. Aşırı değerli olan yerel paralar, ihraç mallarını rakip ülkelerdeki ihraç malları karşısında pahalı kılacağı için, ihracatta bir nevi rekabet dezavantajı oluşur.

---

⁴⁵ Aykan Candemir, a.g.e., s. 72.

1.4.1.7. Yatırım Teşvikleri

Gelişmekte olan ülkelerde merkezi planlamanın zayıflayarak piyasa ekonomisine geçişin hızlanmasıyla birlikte teşvik politikalarının kapsamının da daralacağı ve genel ekonomi politikası içindeki göreceli gücünün zayıflayacağı yönünde bir gelişme beklenmekteydi. Ancak, piyasa ekonomisine sonradan geçiş yapan bazı ülkelerin yatırım ve iş ortamı açısından cazip konuma gelerek, uluslararası alanda hareket eden doğrudan yabancı yatırımlardan daha fazla pay almak için teşvikleri yoğun olarak kullanmaları, bu beklentileri değiştirmiştir.⁴⁶

Yatırım kararı alırken gözetilen önemli bir faktör de, vergilerin şirketin normal faaliyet ortamını nasıl etkileyecekleridir. Yatırımlar ve kârlar üzerindeki aşırı vergi yükü ÇUŞ'ların ev sahibi ülkeye yatırım yapmalarını engeller. Vergi yükü sadece kârdan alınan vergi ile kalmamakta, kâr payı, telif hakkı, havale gibi ana şirket ve yerel bağlı şirketler arasındaki para transferlerinden alınan vergileri de içermektedir. Bazı ülkeler, yatırım çekmek için yarış içinde oldukları ülkelere karşı avantaj sağlayabilmek için yatırımcılara uygun vergiler ve diğer teşvikleri içeren paketler sunarlar. Bu paketler, burada belirtilen diğer şartlar da karşılandığı taktirde ülkelerin yatırım çekmelerine yardımcı olabilirler.⁴⁷

Uluslararası alanda, yatırım maliyetleri açısından üstünlük yakalayan ülkeler yerine bir sermaye hareketinin yaşanması, sermaye veren ülkeleri de bu yönde çeşitli tedbirler almaya zorlamıştır. Bu bağlamda, gelişmiş ülkelerde de gerek sermaye kaçışını önlemek, gerekse bazı alanlarda rekabet gücü kazanmak ya da üstünlüklerini korumak amacıyla teşvik tedbirlerine başvurulmaktadır. Yatırım kararı aşamasında ya da işletmeye geçilen ilk yıllarda işletmenin yükümlülüklerinde yapılacak indirimler, muafiyetler, istisnalar ya da yatırıma uygun koşullu finansman sağlanması teşvik aracı olarak kullanılabilir. Hükümetler, yatırım indirimi, gümrük vergilerinden

---

⁴⁶ Aykan Candemir, a.g.e., s. 73.

⁴⁷ Deniz Arıkan, a.g.e., s. 34.

bağışıklık veya taksitlendirme, ucuz kredi gibi teşvik tedbirleri ile yabancı sermayeyi yatırım yapmaya özendirebilir. Teşvik tedbirleri yabancı sermayeyi çekmekte tek başına etkili değildir. Teşvik tedbirlerinin etkinliğini azaltan önemli bir neden, her gelişmekte olan ülkenin farklı ölçülerde de olsa, yabancı yatırım için teşvik tedbirleri uygulamakta olmasıdır.

Yatırım teşviklerinin etkileri, doğrudan yabancı yatırım proje türleri arasında farklılık göstermektedir. Yabancı döviz kazançlarına bakılırsa, bu kazançların elde edilmesinde ihracat yönlü doğrudan yabancı yatırımlar daha büyük paya sahip olmaktadır. Bu yüzden ev sahibi ülkeler, özellikle gelişmekte olan ülkeler, ihracat yönlü doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına daha fazla oranda teşvikler sunmaktadır. Ayrıca belirtilmelidir ki, tarife indirimleri ve vergi muafiyeti gibi her türden teşvikleri sunan ihracat bölgelerinin kurulmaları ile birlikte ihracat yönlü doğrudan yabancı yatırımlar yatırım konusunda cesaretlendirilmektedir. Sonuç olarak kârlılığını arttırmak adına, ihracat yönlü doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülke iznini alması daha kolay olmaktadır.⁴⁸

1.4.1.8. Altyapı

Ev sahibi ülkenin iletişimi, ulaşımı ve dağıtımını kolaylaştıracak gelişmiş bir altyapısının olması, doğrudan yabancı yatırımlar için bir başka önemli belirleyici faktördür. Ülkede organize edilmiş sanayi bölgelerinin olması ve ulaşım ağının gelişmiş olması, yatırım kararlarını verirken etkili olmaktadır. Bunların yanı sıra ülkede enerji ve iletişim harcamaları paylarının yüksek olması, doğrudan yabancı yatırımlar olumlu yönde etkilemektedir. Altyapıda ve insan sermayesinde yapılan iyileştirmelere, yerel piyasa yönlü doğrudan yabancı sermaye yatırımları daha büyük önem vermektedirler.⁴⁹

---

⁴⁸ Aykan Candemir, a.g.e., s. 73.

⁴⁹ Aykan Candemir, a.g.e., s. 73.

Altyapı kapsamına ayrıca imalat esnasında gerekli olabilecek destek hizmetleri de girmektedir. Bu hizmetler arasında en önemlileri de sigortacılık hizmetleri, yasal hizmetler, ticari bankalar, aracı kurumlar ve ulaştırma (hava, kara, deniz) olarak belirtilebilir. Hammaddeler ve imalat için gereken diğer üretim faktörlerinin yeterli miktarda ve rekabetçi fiyatlarla bulunabilmesi her zaman yatırımı teşvik eden unsurlardır.⁵⁰

Doğrudan yatırımları etkileyebilen faktörlerden biri de ülkedeki kurumsal altyapıdır. Kurumsal altyapı, doğrudan yatırım yapacak olan uluslararası yatırımcılar için ortaklık kuracakları veya stratejik işbirliği içine girecekleri kurumlar ile ilgili olarak önemli bir faktördür. Sözgelşi, yatırımın risk ve getirisini önceden bilmek isteyen doğrudan yatırım yapacak olan uluslararası yatırımcı için beraber yola çıkacağı kurumun taahhütlerini yerine getirebilecek bir kurumsal altyapıya sahip olup olmadığı büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, işletme yönetimlerinin kalitesi ve işletmelerde muhasebe/raporlama altyapısının düzeyi öncelikle vurgulanması gereken kurumsal altyapı unsurlarıdır.

Öte yandan, bir ülkedeki kurumsal altyapı yalnızca uluslararası yatırımcının ortaklık yapacağı kuruma ilişkin değil diğer çevresel faktörler açısından da önem taşımaktadır.

Örneğin;

- Hammadde satın alınacak tedarikçinin kurumsal altyapısı,
- Potansiyel müşteri kitlesinin kurumsal altyapısı,
- Hizmet alınacak olan kuruluşların kurumsal altyapısı,
- Potansiyel rakiplerin kurumsal altyapısı gibi,

Gerçekten de bazı durumlarda sadece işbirliği yapılacak olan yerel kurumun değil, iş çevresindeki diğer kurumların kurumsal altyapıları da önemli rol oynayabilmektedir. Örneğin, üretimi gerçekleştirebilmek için o ülke içinden belli bir hammadde tedarik etmek zorunda olan bir yatırımcı, o ülkede kendisine bu hammaddeyi

---

⁵⁰ Deniz Arıkan, a.g.e., s. 35.

düzenli olarak sağlayabilecek olan kurumların altyapısına güvenemiyorsa belki de o ülkede düşündüğü yatırımı yapmayacaktır.⁵¹

1.4.1.9. İdari İstikrar

Uluslararası sermayenin yatırım kararı sürecinde, hedef ülkeler açısından öne çıkan en önemli özelliklerden biri hiç şüphesiz idari istikrardır. Nitekim gelişmekte olan ülkeler arasında en fazla doğrudan yatırımı çekenler mercek altına yatırıldığında, başlıca ortak paydalarından birinin idari istikrar olduğu görülmektedir.

Burada “idari istikrar” ile devlet politikalarındaki devamlılık ve tutarlılık kastedilmektedir.

Dünya Bankası liderliğinde 80 ülkede yürütülen Dünya İş Ortamı Araştırmasının (World Business Environment Survey) bir parçası olarak 150 Türk yatırımcı arasında yapılan ankette, iş dünyasının enflasyondan sonra karşılaştığı en büyük engellerden birinin izlenen politikalardaki istikrarsızlık ve belirsizlik olduğu sonucuna varılmıştır.

Sermayenin, arsa, arazi, bina, makine ve ekipman veya üretim tesisi gibi kolaylıkla likide dönüştürülemeyen aktif değerlere bağlandığı doğrudan yatırımlarda, yatırım kararı uzun vadeli bir taahhüt içermektedir. Dolayısıyla, kısa vadeli program, uygulama ve teşvikler, geleceğe dair bir belirsizliğin söz konusu olduğu ortamlarda etkilerini büyük ölçüde kaybetmektedir.

Her yatırımcı, yapılan işin içinde barındırdığı riski tanımakta ve kabullenmektedir. Ancak, çok geniş ve büyüyen bir iç pazar hacmi gibi kimi yatırımlar açısından daha ağır basan bazı özel nedenler bulunmadığı sürece, istikrarsız uygulama ve yasal düzenlemelerden kaynaklanan ve uzun vadeli yatırım saikları ile örtüşmeyen

---

⁵¹ İstanbul Sanayi Odası, a.g.e., s. 27.

kısa vadeli perspektifler benimsemeyi gerektiren riskler uzun vadeli düşünen yatırımcılar tarafından kabul edilemez. Bu nedenle, daha fazla doğrudan yatırım çekmeyi amaçlayan ülkelerin uluslararası sermayenin ihtiyaç duyduğu idari istikrar ve güven ortamını sağlaması bir önkoşul olarak ortaya çıkmaktadır.⁵²

1.4.1.10. Bürokratik İşlemler

Uluslararası sermaye, yatırımlarını makul bir zaman sürecinde gerçekleştirebilmeyi hedeflemektedir. Bu süreç içerisinde tamamlanması gereken işlemlerin mümkün olduğunca açık, basit, anlaşılabilir ve adil olması yatırım sürecini kolaylaştırmaktadır. Bu çerçevede uluslararası sermayeyi cezp etmek isteyen birçok ülke, sistemlerini bu gerçekler ışığında oluşturarak bürokratik engelleri asgariye indirmektedir.⁵³

Bu tür işlemlerin fazla vakit alması ve bürokrasi, yabancı yatırımlar için önemli bir giriş engeli oluşturabilir. Çoğu kez bürokratik engeller yatırım dönemini gereksiz olarak uzatmakta ve maliyetleri attırmaktadır. Dünya Bankası tarafından yapılan bir araştırma dünyada bir girişim için ülkelerde gereken zaman, işlem sayısı ve maliyetleri belirtmektedir.⁵⁴

---

⁵² İstanbul Sanayi Odası, a.g.e., s. 25.

⁵³ İstanbul Sanayi Odası, a.g.e., s. 26.

⁵⁴ Aykan Candemir, a.g.e., ss. 68-69.

Tablo 4: Bölgelere ve Ülkelere Göre İşletmelerin İşe Başlamada Karşılaştıkları Bürokrasi Derecesi ve Maliyetler (Seçilmiş Ülkeler)

Bölge veya Ülke	Süre (Gün)	İşlem Sayısı	Maliyet (Kişi Başına Milli Gelir Yüzdesi)	Min Sermaye (Kişi Başına Milli Gelir Yüzdesi)
Avustralya	2	2	%2.1	%0.0
ABD	5	5	%0.6	%0.0
Singapur	8	7	%1.2	%0.0
Türkiye	9	8	%26.4	%25.0
Hong Kong (Çin)	11	5	%3.4	%0.0
İtalya	13	9	%16.2	%11.2
İngiltere	18	6	%0.9	%0.0
Romanya	28	5	%7.4	%0.0
Japonya	31	11	%10.6	%74.9
Rusya Federasyonu	36	9	%6.7	%5.6
Yunanistan	38	15	%35.2	%125.7
İspanya	108	6	%16.5	%16.9
Kongo	155	13	%602.9	%246.8
Haiti	203	12	%176.1	%182.4

Kaynak: Aykan Candemir, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama**, Cilt-1, YASED Yayınları, İstanbul, 2006, s. 69.

1.4.1.11. Şeffaflık

Günümüzde iş yaşamında sık sık kullanılmaya başlanan şeffaflık kavramı yaklaşıma bağlı olarak farklı şekillerde anlaşılabilmekte ise de genel olarak, kamu

yönetiminde rüşvet ve yolsuzluk olmaması, hukukun üstünlüğü, ekonomik politikaların (mali, vergisel) belirlenmiş olması, firmalarda muhasebe standartlarının tutarlı ve uluslararası standartlara uygun olması ve mevzuatın açık, tutarlı ve keyfiliğe yol açmadan uygulanıyor olması şeklinde tanımlanmaktadır.

Özellikle uluslararası yatırımcıların yatırım yapmayı planladıkları ülkelerin şeffaflık düzeyi üzerinde titizlikle durdukları görülmektedir. Bazı araştırmalar, ülkelerin şeffaflık düzeyinin, uluslararası sermayenin ülkeye çekilmesinde diğer etkenlerden daha da önemli olabildiğini göstermektedir.⁵⁵

Çokuluslu işletmeler, yatırım yapmayı düşündükleri yerlerden son derece fazla güvence beklemektedirler. Oysa yabancı ülkelerde yapılması planlanan yatırım, sürekli olarak bir belirsizlik taşımaktadır.

Ülke yönetiminde şeffaflığın en az olduğu ve genel olarak yönetimde gizliliğin ve yolsuzluğun hakim olduğu ülkeler, risk ve getirilerin önceden belirlenebilmesinde yetersiz kalacaklardır. Bu risk ve belirsizlik ortamı, ülkenin iş ve yatırım ortamı olarak değerlendirilmesini engelleyici bir faktör olmaktadır. Dolayısıyla ev sahibi ülkedeki istikrarsızlık, yönetimdeki gizlilik ve yolsuzluk arttıkça, belirsizlik seviyesi de artmaktadır. Bu belirsizlik, yatırımlar üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Ortaya çıkan belirsizlikler ancak piyasa benzerliği ile giderilebilir. Yatırımcılar, belirsizlik nedeniyle riskin az olduğu ülkelerde yatırım yapmayı tercih edeceklerdir. Bu durumda piyasada teknoloji ve beşeri kaynak açısından benzer özelliklere sahip ülkelerde belirsizlik azalmış ve yatırım teşvik edilmiş olur.⁵⁶

Uluslararası yatırımcı, yatırımını yapmadan önce, yatırımının risk ve getirilerini hesaplayabilmek ve önünü görebilmek istemektedir. Örneğin, yatırımın gerçekleştirilmesi halinde uygulanacak mevzuat hükümlerinin kolay anlaşılabilen bir yapıda olması uluslararası yatırımcılar için ciddi bir belirsizlik olarak kabul edilmektedir.

---

⁵⁵ İstanbul Sanayi Odası, a.g.e., s. 26.

⁵⁶ Aykan Candemir, a.g.e., s. 75.

Başka bir ifadeyle şeffaflık düzeyinin düşük olduğu ülkelerde yatırımcının (ulusal veya uluslararası) risk ve getirileri önceden kestirebilmesi mümkün olmayabilmektedir. Bu durum, özellikle uluslararası yatırımcılar tarafından o ülkeye uygulanan ülke riski priminin artması ve gizli bir ilave kurumlar vergisi varsayılması durumunu ortaya çıkarmaktadır.⁵⁷

1.4.1.12. Vergi Politikası

Ülkelerinde uygulanan ağır vergi yükünden kurtulmaya çalışan yatırımcılar, kârlılıklarını arttırmaya çabalarlar. Bu nedenle doğrudan yabancı yatırımları, vergi mevzuatının uygun olduğu bölgelere yönlendirilecektir. Dolayısıyla ülkelerini doğrudan yabancı yatırımları için çekici duruma getiren ülkeler, örneğin yerli yatırımcı ile yabancı yatırımcıya aynı vergi politikasını uyguladığında tercih edileceklerdir. Yabancı yatırımcılarla ikili vergi anlaşmaları gibi uygulamalar da doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Doğrudan yabancı yatırımları ülkelerine çekmeyi isteyen geliştirmekte olan ülkeler, düşük oranlı vergi uygulama yoluna gitmişlerdir. Geliştirmekte olan ülkeler arasında doğrudan yabancı yatırımları kendi ülkelerine çekebilmek amacıyla oluşan rekabetin gittikçe artması nedeniyle vergi oranları, yabancı yatırımlara karşı giderek azalmaktadır. Böylelikle kendi ülkelerinde vergi yükünün ağır olduğunu düşünen yabancı yatırımcılar, bu vergi yükünden kurtulmak amacıyla vergi oranlarının düşük olduğu bölgelerde doğrudan yabancı yatırımlarını gerçekleştireceklerdir.⁵⁸

---

⁵⁷ İstanbul Sanayi Odası, a.g.e., s. 26.

⁵⁸ Aykan Candemir, a.g.e., s. 67.

1.4.2. Kaynak Ülke Açısından Belirleyici Faktörler

Yabancı yatırımcı açısından en önemli belirleyen ve itici faktör gelecekte kazanılması öngörülen muhtemel kâr olmaktadır. Ancak yatırım kararı alınırken sadece kârlılığın göz önünde bulundurulması da yeterli olmaz. Kaynak ülkelerdeki kâr maksimizasyonu dışındaki diğer itici faktörler; maliyetin düşürülmesi, ticaret yapılan ülkelerdeki tarife ve kotalardan kaçınma, yeni piyasalar yaratılması ya da mevcut piyasaların korunması, monopolcü güç yaratılması, rekabetçi gücün artırılması ya da korunması, yatırımları uluslararası çeşitlendirme ve de üretim esnekliğinden faydalanma isteğidir.

1.4.2.1. Kâr Maksimizasyonu

Yatırımların yapılmasını sağlayan ve işletmeleri yatırıma teşvik eden en önemli faktör kâr maksimizasyonudur. Yabancı yatırımcı için isteklendirme gücü en yüksek olan faktör, yatırımın yapılması halinde kazanılması beklenen kârdır. Ancak şu da bilinmelidir ki kâr oranı düşük alanlardan, kâr oranı yüksek alanlara doğru gerçekleştirilen yatırımlarda risk faktörü artmaktadır. Risk ve belirsizliğin olduğu ülkelerde yatırım yaparken elde edilmesi beklenen kâr; risk ve belirsizliğin olumsuz etkilerini yok edebilecek ölçüde ise yatırım gerçekleşecektir. Başka bir ülkede yatırımda bulunma kararı verilirken, en az kârlılık kadar, bu kârlılığın devamlılığı da aranmaktadır. Kârın devamlılığını sağlayan en önemli etken ise istikrardır.

1.4.2.2. Maliyet Minimizasyonu

Yatırıma karar vermek için maliyet önemli bir faktördür. Yatırımın yapılmasıyla birlikte, eğer doğrudan dış yatırımın türü satın alma ya da birleşme şeklinde değil de yeni bir şube açma ya da yeni bir tesis kurma şeklinde ise; yeni üretim teçhizatı, dağıtım sistemi maliyetleri gibi sabit maliyetler ortaya çıkabilir. Doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişiyle oluşan yüksek sabit maliyetler, doğrudan yabancı yatırımların ülkeden çıkışını zorlaştırmaktadır.⁵⁹

1.4.2.3. Mevcut Piyasaların Korunması (Yeni Piyasa Arayışı)

Bir işletmenin doğrudan yabancı yatırım yapmasının nedenleri iki kategoriye ayrılabilir: Saldırgan ve savunmacı doğrudan yabancı yatırımları. Bunlardan ilki, DYY yapan işletmenin rakipleri karşısında bir avantaj elde etmesini; diğeri ise rakiplerin işletme karşısında elde edebileceği avantajlardan korunmayı amaçlar.⁶⁰

Konuyu şu şekilde açıklayabiliriz: Ana firma, ürettiği malları yabancı bir piyasaya ihraç etmekte olsun. Bir süre sonra yabancı ülke hükümeti, örneğin yerli endüstriyi korumak amacıyla, söz konusu malın ithali üzerine yeni bir gümrük tarifesi koyma veya mevcut tarifeleri yükseltme yoluna gitsin. Böyle bir durum, bu piyasaya mal ihraç eden firmanın satışlarını engelleyici etki yapar. O halde, ihracatçı açısından, söz konusu piyasada satışlardaki düşüşü önlemek (gümrük duvarlarını aşmak) için malı doğrudan doğruya o piyasada üretmek gerekir. Böylece yabancı piyasaya mal yerine, üretim tesisleri gönderilecek, fakat sonuçta aynı amaç yine elde edilmiş olacaktır. Bu şekilde kurulan üretim tesislerine bazen “tarife fabrikaları” (tariff factories) da denmektedir.

---

⁵⁹ Aykan Candemir, a.g.e., ss. 60-61.

⁶⁰ Aykan Candemir, a.g.e., s. 63.

Gerçekten 20. asrın son çeyreğinde çok uluslu şirket yatırımlarının dünya ölçüsünde yaygınlaşmasında gümrük vergileri ve diğer dış ticaret kısıtlamalarının büyük etkisi vardır. Bunun en açık örneği 1958'den sonra AB'ye akan Amerikan yatırımlarında görülür. AB'nin kurulmasıyla, üye ülkeler dışa karşı ortak bir gümrük tarifesi uygularken, kendi aralarındaki ticaret kısıtlamalarını kaldırmışlardı. Böyle bir gelişme Amerikan firmalarının Avrupa'da, yerel firmalara karşı rekabet güçlerini azalttığından, onlar da yatırımlarını Avrupa'ya kaydırmak zorunda kalmışlardı. Böylece, AB'nin kurulmasından sonra Avrupa'daki Amerikan yatırımlarında kısa zaman içinde çok büyük artışlar görüldü.

Bu şekilde firmaların “korunma amaçlı yatırım”larının (defensive investment) bir diğer örneği de, başlıca rakiplerin dış piyasaya açılmaları durumunda görülür. Şöyle ki, rakip iki firmadan birisi dış piyasada yatırım yapınca diğeri de bu piyasayı ona tamamen kaptırmamak veya o piyasadaki pay alabilmek için aynı bölgede üretime geçer. Örneğin Coca Cola'nın girdiği piyasaya arkasından Pepsi Cola'nın da girmesi gibi.⁶¹

1.4.2.4. Monopolcu Güç Yaratılması

Sınai örgütlenme teorisine göre, rakiplerinin sahip olmadıkları üretim bilgi ve becerilerini elinde bulunduran işletmeler dış piyasalara açılma bakımından avantajlı durumdadır. Bu görüşe göre tüm bilgi, kaynak ve mallar tam olarak hareketli olsalar ve bunlara istendiği an sahip olunabilseydi, hiçbir piyasada monopolcü yapılara rastlanmazdı. Ancak gerçek piyasalarda bu koşullar sağlanamamaktadır. Bazı ayrıcalıkları dolayısıyla bir piyasadaki belirli işletmeler diğerlerine göre üstünlük elde ederler. Örneğin teknoloji ele alınırsa, bir teknolojiye yalnız kendisi sahip olan işletme, iç ve dış piyasalarda bu avantajını kullanabilmektedir. Teknoloji yeni bir mal, üretim süreci, pazarlama veya finansman yöntemi ile ilgili olabilir. Dolayısıyla bu alanlarda

---

⁶¹ Halil Seyidoğlu, a.g.e., s. 652.

rakiplerine göre üstünlüğe sahip olan bir işletme bu avantajını kullanarak uluslararası piyasalara daha kolayca açılabilir. ⁶²

1.4.2.5. Ekonomik Fırsatların Çeşitlendirilmesi

Firmaların dış piyasalara yatırım yapmalarının bir nedeni de ekonomik fırsatları çeşitlendirerek satış hacmi ve gelir akımlarında düzenlilik sağlama arzusudur. Bu, aynen portföy çeşitlendirmesine benzer. Ekonomik hayattaki canlanma ve duraklamalar, firmaların gelir ve nakit akımlarının dalgalanmasına yol açar. Firmalar yatırımlarını çeşitlendirerek bu durumu önleme yoluna gidebilirler. Çeşitlendirme, ya aynı ülke içinde değişik malların üretimine girişmek, ya da aynı malın farklı ülkelerde üretimini gerçekleştirmek biçiminde olabilir, ikinci durumda ise bir uluslararası dolaysız sermaye yatırımı yapılmış olmaktadır. ⁶³

1.4.2.6. Fikri Mülkiyet Haklarının Korunması

Fikri mülkiyet, bir şirketin fiziksel varlıklara sahip olduğu gibi, fiziksel olmayan varlıklara da sahip olması anlamına gelir. Bu varlıklara örnek olarak üretim süreçleri, bilgisayar yazılımları ve pazarlama teknikleri gösterilebilir. Sanayileşmiş ülkelerde, şirketlerin bu türden varlıklar üzerindeki mülkiyeti patentler, telif hakları, ticari markalar ve benzer diğer kanunlarca korunmaktadır. ÇUŞ'ların varlıklarının önemli bir kısmı fiziksel olmayan varlıklardan oluşabildiği için, fikri mülkiyetin korunması özellikle bilgisayar, telekomünikasyon ve eczacılık gibi dinamik sektörlerde faaliyet gösteren şirketler için büyük önem taşır. Yatırım çekmek isteyen ülkeler de

---

⁶² Aykan Candemir, a.g.e., s. 63.

⁶³ Halil Seyidoğlu, a.g.e., s. 653.

özellikle bu sektörlerdeki şirketlerin yatırımlarını isterler, çünkü potansiyel faydaların en yüksek olduğu sektörler bunlardır. Teknoloji transferi ve yerel teknolojik tabanın oluşumu, özellikle bu şirketler vasıtasıyla gerçekleşecektir. Fakat bu sektörlerden doğrudan yatırım çekebilmek için, ev sahibi hükümetlerin fikri mülkiyet haklarının korunması konusunda oldukça ciddi bir tavır takınmaları gerekmektedir.

Kimi ülkeler fikri mülkiyetin korunması konusunda oldukça rahat davranmaktadırlar. Bunun nedenlerinden biri de yerel firmaların bu teknolojileri kullanarak istihdam ve ekonomik büyüme yaratmalarının önüne geçmemektir. Bu yaklaşımlar özellikle bilgisayar sektöründe (korsan bilgisayar programları, oyunlar), eğlence sektöründe (korsan film, müzik), tekstil sektöründe (sahte giysi, çanta, ayakkabı) ve eczacılık sektöründe (yasa-dışı kopyalanan ilaçlar) görülmekle birlikte patent ve ticari marka sahiplerine yılda yüz milyonlarca dolar para kaybettirmektedir. Korsan sektörlerdeki cironun büyüklüğü, fikri mülkiyet haklarının korunması hususunu son yıllarda ön plana çıkarmıştır.⁶⁴

Ticari hayatta çok olumlu isim yapan işletmeler kendi ürünlerinin kalitesine ve marka imajlarına zarar gelmemesi için, malları yurtdışında da kendileri üretmeyi tercih edebilirler. Bu işletmeler, lisans anlaşmaları yoluyla ürünlerinin aynı kalitede üretemeyebileceğini düşündükleri için ürünlerini yurtdışında da kendileri üretmeyi tercih etmektedirler. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için bu nedenden kaynaklanan doğrudan yabancı yatırımları önemli kaynak, istihdam ve ihracat imkânı yaratsa da yerel işletmelerle işbirliği çerçevesinde bağlantı kurulması ve bilginin paylaşılması açısından etkisizdir. Üretime ilişkin bilgilerde gizliliğin önemli olduğu durumlarda, DYY'ların lisanslı üretime tercih edilmesi ise sırların korunması ile ilgilidir. Çünkü lisans sahibi, bu bilgilerin dışarıya sızmasında patent sahibi kadar özen göstermeyebilir. Özellikle yüksek teknoloji içeren yatırımlarda bu gizlilik önem arz etmektedir.⁶⁵

---

⁶⁴ Deniz Arıkan, a.g.e., s. 32.

⁶⁵ Aykan Candemir, a.g.e., ss. 64-65.

1.4.2.7. Ulaşım ve Üretim Esnekliği

Malların dış ticaret yoluyla ihracatçıdan ithalatçıya taşınması, belli ulaşım maliyetleri getirecektir. Bu durum özellikle birbirine coğrafi yönden uzak olan ülkeler arasında önemli bir ticaret engeli oluşturur. Çünkü bir malın dış ticaretinin yapılabilmesi ticaret öncesinde ülkeler arasındaki fiyat farkının, malı bir ülkeden diğer ülkeye ulaştırmak için gerekli olan ulaşım maliyetinden büyük olması şartına bağlıdır. Son dönemlerdeki hızlı teknolojik gelişmeler nedeniyle ulaşım giderleri nispeten düşmüş olmasına karşın, hala önemini korumaktadır. Ulaşım giderleri malların ülkeler arasındaki fiyatlarının farklı olmasına yani ithalatçı ülkede mal fiyatının yükselmesine, ihracatçı ülkede de mal fiyatının düşmesine neden olabilir. Bu durum ticareti olumsuz etkiler ve söz konusu ulaşım maliyetinin olumsuz etkisi, doğrudan yabancı yatırımı yapılarak aşılmaya çalışılır. Üretilen malı piyasaya taşımak, girdileri taşımaktan daha zordur. Dolayısıyla üretimin belli bir kısmından sonraki aşamalar, genellikle de nihai aşama malın tüketiciye ulaşabileceği yerde gerçekleştirilir.

Bir işletme için parasının reel değer kaybına uğrayacağı öngörülen bir ülkede doğrudan yabancı yatırımı yapmanın maliyeti düşürücü etkisi vardır. Bu gibi durumlarda yatırımlar, parasının reel değer kaybına uğradığı ülkeye bu fırsattan yararlanmak için üretim yeri değişikliği yapılabilir. Bunun nedeni başlangıç giderlerinin göreceli olarak düşük olmasıdır. Zamanla kur güçlendiğinde ise, ana işletmeye aktarılabilecek kazançlar da artacaktır. Bu artışın sebebi olarak, söz konusu zaman aralığında yatırımcının ülkesindeki para biriminin çok güçlü olması ve bunun da yabancı ülkelerde bağlı işletmeler oluşturmanın maliyetini göreceli olarak düşürmesi gösterilebilir. Bu şekildeki yatırımlara ilişkin bir sebep de, kurlardaki değişikliklerde işletmenin ihraç mallarına olan talebin dengelenmesidir.⁶⁶

---

⁶⁶ Aykan Candemir, a.g.e., ss. 64.

1.5. TEŞVİKLER

1980'lerin ortalarından sonra hükümetlerin doğrudan yabancı yatırımları kendi bölgelerine çekmek için önemli çabalar içerisine girdiği görülmektedir. Bu çabaların uzantısı olan politikaların belki de en önemli araçları durumundaki teşviklerin yabancı yatırımlara yönelik olarak kullanılması yaygınlaşmıştır. Asya ülkelerinden NAFTA ülkelerine, AB ülkelerinden dünyanın diğer ülkelerine kadar genişleyen bu rekabet ve savaşlar sadece ulusal düzeyde değil, özellikle Brezilya, ABD ve Çin gibi ülkelerde bölgeler ya da devletler (states) arası düzeye kadar inmiş ve giderek şiddetini arttırmıştır. Yabancı yatırımların seviyesindeki artışlar ve ülkelere sağladıkları imkânlar ülkeler tarafından görülmüş ve ülkeler bu yatırımları kendi ülkelerine çekebilmek adına kıyasıya rekabet içine girmişlerdir. Dünyanın birçok ülkesi yatırım cazibelerini arttırıcı politikalarının kalitesini gün geçtikçe arttırmakta, cazibelerine yönelik reformlar uygulamakta, en etkili enstrümanları geliştirmeye çalışmaktadırlar.⁶⁷

Teşvik, belirli bir kuruluş ya da kuruluş grubuna belirli bir biçimde davranmaya yönlendirmek için hükümetler tarafından ya da hükümetlerin talimatı doğrultusunda sağlanan her türlü ölçülebilir ekonomik avantajdır. Bu avantajlar ya belirli bir yatırımın getiri oranını yükseltmek ya da bu yatırımın maliyet ya da risklerini azaltmak için özellikle tasarlanmış tedbirler içerir.⁶⁸

Vergi teşvikleri, DYY'larını çekmek için teşvik tedbirleri uygulayan diğer ülkelerin varlığı durumunda bir ülke için gerekli olabilir. Çünkü diğer ülkelerin uyguladıkları teşvik tedbirleri yatırımları o bölgelere kaydıracak, dolayısıyla da teşvik uygulamayan ülke ve/veya ülkeler DYY'larını çekme yönündeki rekabette dezavantajlı duruma geleceklerdir. Vergi teşvikleri özellikle işsizliğin ciddi bir sorun oluşturduğu bölgelerde uygulanabilir. Vergi teşviklerinin yatırımları çekme yönünde başarılı

---

⁶⁷ Sibel Yılmaz Türkmen, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme" (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 57.

⁶⁸ Sibel Y. Türkmen, a.g.e., s. 58.

sonuçlar verdiği yerlerde, bu durum ülkedeki gelir dağılımının iyileşmesine de katkı sağlayabilir.⁶⁹

Gelişmiş ülkeler yatırımları çekmek için genelde mali teşviklerle vergi teşviklerini beraber uygulama yoluna gitmektedirler. Buna karşın gelişmekte olan ülkelerde, vergi teşviklerini daha fazla uygulama yönünde bir eğilim vardır çünkü nakit yardımı ve kredilerin aksine vergi teşviklerinin maliyeti daha azdır.⁷⁰

Teşvikler, doğrudan yatırımların yönünü, miktarını, zamanlamasını, bölgesini ve niteliğini belirleyen temel faktörlerden biri olmakla birlikte, sermayenin maliyetini düşürdüğü ölçüde yatırımlar üzerinde etkindir. Birtakım belirleyici faktörlerle birlikte ele alındığında tamamlayıcı bir unsur olarak önemli konuma gelen teşvikler, yatırım maliyetinin avantaj yaratacak şekilde azaltılması ile daha fazla doğrudan yatırımın realize edilmesini sağlamaktadır. Uluslararası sermaye hareketlerinin artışına paralel olarak doğrudan yatırımlardan daha fazla pay almak amacıyla teşvik uygulamalarında ülkeler arasında yaşanan rekabet sonucu, teşvik amaçlı kullanılan enstrümanların hem sayısı hem de uygulama biçimi genişlemektedir. Teşvik politikasının başarısı, araçların kendi içinde tutarlılığına ve uygulanan genel ekonomi politikasıyla uyumuna bağlıdır. Teşviklerin dağıtımında belirlenen kriterlerin her proje için eşit ve adil olması kamu otoritesine olan güven açısından önem taşımaktadır. Teşviklerin belirlenen doğru stratejiler çerçevesinde yürütülmesi ve uygulamaların dinamik olarak izlenerek zamanında gerekli değişikliklerin yapılabilmesi teşvik politikasının başarısının temel koşullarından biri sayılmaktadır. Teşvik uygulama sonuçlarına ilişkin verilerin belli aralıklarla kamuoyunun bilgisine sunularak saydamlığın sağlanması, hem teşviklerle ilgili gereksiz spekülasyonların önlenmesini, hem de teşvik otoritesine olan güvenin güçlü tutulmasını sağlar.⁷¹

---

⁶⁹ Türksoy Emen, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri ve Vergileme”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 64.

⁷⁰ Türksoy Emen, a.g.e., s. 65.

⁷¹ Sibel Y. Türkmen, a.g.e., s. 58.

1.5.1. Arsa Tahsisi

Yatırım yeri seçiminin daha sağlıklı yapılması ve yatırım maliyetlerinin hafifletilmesi bakımından bu tür teşviklere ihtiyaç duyulur. Arsa-arazi teşvikleri yerleşme maliyetlerinin görece yüksek olduğu büyük kentlerde daha fazla önem kazanmaktadır. Yatırım alan planlamasının yapılarak sanayileşmenin bu alanlara yönlendirilmesiyle trafik, çevre kirliliği, aşırı yoğunlaşma ve çarpık kentleşme gibi olumsuz gelişmeler baştan bertaraf edilmiş olur. Arsa-arazi fiyatlarının görece ucuz olduğu bölgelerde ise bu teşvik aracının yatırımcılara ciddi bir katkısı olmaz.

Arsa-arazi desteğinin yatırımcı açısından değer taşıması, tahsis edilen yatırım alanının yatırıma elverişli olmasına bağlıdır. Bununla beraber, tahsis süresinin de yatırımların planlamasını engellememesi gerekir. Aylar hatta yıllar süren bir tahsis mekanizması yatırımları gündemden düşürebilir. Ayrıca tahsis prosesinin açık kriterler çerçevesinde hızlı sonuçlandırılması desteğin teşvik etkisini arttırması açısından önemlidir.⁷²

1.5.2. Uygun Koşullu Krediler

Yabancı yatırımcı, yatırım yapacağı ülkeyi belirlerken özellikle ilgili ülkelerin politik ve ekonomik istikrarları ile işletme kolaylıklarına dikkat etmektedir. Yatırım teşvikleri ise, yabancı yatırımcı tarafından daha ziyade yatırım yeri belirleme aşamasında dikkate alınmaktadırlar. Yabancı yatırımcı, yatırım yeri belirleme aşamasında oldukça kapsamlı fizibilite çalışmaları yapmaktadır. Bu fizibilite çalışmalarının en önemli parçalarından biri de yabancı yatırımcıyı kendi ülkelerine çekmek isteyen ülke hükümetlerinin sunmuş oldukları teşvik paketleridir. Günümüzde

---

⁷² Mustafa Duran, **Teşvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları**, T. C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Ocak 2003, ss. 28-29.

oldukça büyük rakamlarla ifade edilen DYY'lerden pay almak isteyen ülke hükümetleri, oldukça cazip teşvik paketleri ile diğer ülkelerden bir adım öne geçmek istemekte ve yabancı yatırımcıyı kendi ülkelerine çekmek için adeta birbirleri ile savaşılmaktadır. Ekonomi literatüründe bu durum “bidding wars” olarak adlandırılmaktadır. Bu savaşın ise en önemli silahlarından biri nakdi teşviklerdir.⁷³

Kamu tarafından sağlanan uygun koşullu kredilerin koşulları (faiz, vade, teminat vb.) piyasadan temin edilen benzerlerine göre daha avantajlıdır. Bu tür kredilerin koşullarının piyasadan daha cazip olması nedeniyle, her yatırımcının bu tür teşvik araçlarından yararlanarak istemeleri doğaldır. Taleplerin tamamının karşılanabilmesi ise kısıtlı kamu fonları nedeniyle mümkün olmayacağından teşviklerin dağıtımında seçicilik kriterleri önem kazanmaktadır.

Uygun koşullu kredilerin talep edenler arasında dengeli ve verimli dağıtılması bu tür kredilerin koşullarının piyasaya göre “aşırı cazip” olmamasına bağlıdır. Piyasa maliyetleriyle teşvikli kredi maliyetleri arasındaki fark ne kadar açıksa, talep edenlerin hem sayısı, hem de krediye ulaşma çabaları o derece yüksek olur. Yabancı kaynağa ihtiyaç duymadan yeterli öz kaynağa sahip girişimciler bile yatırım maliyetlerinde dezavantajlı duruma düşmemek için bu tür krediden yararlanmak isterler. Bunun yanı sıra, yatırım yapma niyetinde olmayan bazı “istismarcılar” da sadece uygun koşullu kredilerden yararlanma amacına dönük yatırıma girişme ihtimali bulunmaktadır.

Uygun koşullu kamu kredilerinin faiz oranları bazı durumlarda enflasyon oranının altında kalabilmektedir. Bu durumda, kullandırılan kredinin faiz oranı “negatif” olacağından, kredi kısmen hibeye dönüşmektedir. Bu tür krediler için ayrılan kaynaklar negatif faiz nedeniyle eksileceğinden bu amaca dönük oluşturulan fon kendi kendini besleyemediğinden zamanla tükenecektir. Doğrudan nakdi teşviklerin cazibesinin güçlü

---

⁷³ Ozan Engin Güneş, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşviklerin Etkileri: 1980 Sonrası Türkiye Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 53.

olması nedeniyle, yararlanma koşullarının açık, net, şeffaf ve istismara kapalı hazırlanmalıdır.⁷⁴

1.5.3. Yatırım İndirimi

Yatırım indirimi (investment allowance), yapılan yatırımın tamamının ya da belirli bir kısmının vergilendirilebilir gelirden indirilmesidir. Dolayısıyla yatırım indiriminin firmaların sermaye maliyetlerini düşürmek için uygulandığı söylenebilir.⁷⁵

Yatırım indirimi, yapılan yatırımın tamamının veya belli bir oranının vergilendirilebilir gelirden indirilmesidir. Yatırım indiriminin hem yabancı yatırımcılar hem de ilgili ülke hükümetleri açısından en önemli özelliklerinden birisi süresi ile ilgilidir. İndirime tabi harcamaların kapsamı ve ne kadar bir süre için indirime tabi olacağı yabancı yatırımcıların sağlayacağı vergi tasarrufunu belirlemektedir. İlgili ülke hükümetleri açısından ise indirim süresi ortaya çıkacak gelir kaybını belirlemektedir.

Yatırım indiriminin olumlu ve de olumsuz bazı yönleri söz konusudur. Yatırım indiriminin olumsuz yönlerini, yatırım malları ve sabit varlıkların ikâmesi halinde yenilerinin de yararlanabilmesi, kısa ekonomik ömürlü yatırımlara yol açması, indirimden yararlanan işletmelerin aynı varlıkları satın yenilerini alarak mükerrer indirimden istifade etmesi, oldukça yüksek yönetim maliyetleri, zarar nakline ilişkin düzenlemelerin yetersiz olması halinde yatırımlardan elde edilen kârların gecikmesi halinde söz konusu yatırımlar aleyhine sonuç vermesi olarak sayabiliriz. Yatırım indiriminin olumlu yönlerini ise, olumlu dışsallıkların yaygın olduğu yatırımları seçip özendirebilmesi ve hazineye yüklediği gelir kaybının hesaplanma kolaylığı olarak saymamız mümkündür.⁷⁶

---

⁷⁴ Mustafa Duran, a.g.e., ss. 32-33.

⁷⁵ Türksoy Emen, a.g.e., s. 70.

⁷⁶ Ozan Engin Günem, a.g.e., ss. 63-64.

1.5.4. KDV ve Gümrük Vergileri Teşvikleri

Gelişmiş ülkeler açısından gümrük vergileri çok önemli olmamasına rağmen, özellikle gelişmekte olan ülkeler için gümrük vergileri önemli bir gelir kaynağıdır ve bu ülkelerde bu vergiler oldukça yüksek oranlarda uygulanabilir. Bu tür bir teşvik yatırım mallarının ithalinde ödenecek vergilerden işletmenin kısmen ya da tamamen muaf tutulmasını sağlar. Küreselleşme sürecinden önceki dönemlerde gümrük duvarlarının yüksekliği yatırım maliyetlerini arttırmaktaydı. Dolayısıyla bu dönemlerde uygulanan bu teşvik türü yatırımcılar açısından oldukça cazipti.

Ancak son yıllarda Dünya Ticaret Örgütü tarife anlaşmaları ve bir kısım bölgesel anlaşmalarla birlikte tarifeler de düşürülmüştür. Hemen hemen bütün ülkelerde yatırım malları için gümrük muafiyetleri uygulanmaktadır. Gümrük muafiyetleri ile yatırım malları üzerindeki vergilerin kaldırılması da yatırım maliyetlerini azaltmaktadır.⁷⁷

DYY çekme konusunda kullanılan son derece yaygın bir vergisel teşvik enstrümanı da katma değer vergisi ile ilişkilidir. Dolaysız bir vergi türü olan katma değer vergisi en basit tanımıyla üretim ve tüketim zincirinin her aşamasında malların ve hizmetlerin satışından alınan ve indirim imkân tanımak suretiyle değer artışını temel alan, çok aşamalı, genel bir satış vergisidir. DYY'ları uyarması ise yatırım malları üzerinden tahakkuk eden KDV'nin ertelenmesi veya istisnaya tabi tutulması şeklinde olmaktadır. KDV'nin bir vergisel teşvik enstrümanı olarak etkinliği, kapsamı ve yatırım mallarının üzerindeki oranına göre değişmektedir. KDV bir vergisel teşvik enstrümanı olarak genellikle yatırım malı makine ve teçhizatlar ile uygulanmakla birlikte kapsamı genişletilerek yatırım kapsamına giren her türlü harcama kalemine uygulanabilir.⁷⁸

---

⁷⁷ Türksoy Emen, a.g.e., s. 74.

⁷⁸ Mustafa Duran, a.g.e., s. 51.

1.5.5. Vergi Tatili

Uluslararası vergi sözlüğüne göre vergi tatili, gelişmekte olan ülkeler tarafından uygulanan maliye politikası tedbirlerinden birisidir. Yerli endüstrilerin gelişmesi veya farklılaştırılmasını sağlamak için yeni endüstrilere belli bir dönem sağlanan gelir vergi istisnasıdır şeklinde tanımlamıştır. İstisnalar ise genellikle belli bir dönem için öncü veya bebeklik çağındaki endüstrilere verilir. Buradan hareketle vergi tatili kavramını, Gelir ve Kurumlar Vergisinin tamamen veya kısmen geçici bir süre tatil edilmesi olarak tanımlamamız mümkündür. Vergi tatili ile tatil dönemindeki yatırım projesinden elde edilecek gelirin vergiden muaf tutularak yatırımın işletme dönemi kârlılığının arttırılması amaçlanmaktadır.⁷⁹

Vergi tatilini dizayn ederken vergi tatilinin süresi ve başlangıç zamanı sorunları ön plana çıkmaktadır. Vergi tatillerinin süresi genel olarak ülkeler itibariyle 1 yıldan 20 yıla kadar değişmektedir. Vergi tatilinin süresini belirlerken hükümetler yatırımcıyı teşvik etme (daha uzun dönemli vergi tatilleri doğal olarak yatırımcılar tarafından daha fazla tercih edileceğinden) ile kamunun muhtemel gelir kaybı arasında bir tercih yaparlar. Son yıllarda vergi tatillerinin süresinin artma eğiliminde olduğu söylenebilir.

Vergi tatilinin başlangıç zamanı seçiminde ise şu yollar kullanılabilir:

- Yatırımın başladığı tarihte başlaması,
- Üretimin başladığı tarihte başlaması,
- Firmanın ilk gelirini elde ettiği tarihte başlaması,
- Firmanın ilk kârını elde ettiği yıl başlamasıdır.

Vergi tatilinin işletmenin ilk üretime başladığı aşamada başlaması bu teşviki daha az cazip hale getirecektir. Çünkü bu dönemde net kazançlar ya hiç yoktur (negatif) ya da çok düşüktür.

---

⁷⁹ Mustafa Duran, a.g.e., s. 41.

Vergi tatilleri çok dikkatli bir biçimde uygulanmalıdır. Eğer tatiller yabancı yatırımcılarla sınırlı tutulursa, bu durum, hem yerli yatırımcılar açısından rekabette dezavantajlı bir durum yaratacak hem de yerli yatırımcılara, şirketlerini, kendi ülkelerinde yabancı şirket statüsünde yeniden yapılandırmalarına sebep olabilecektir. Bu sorunlar üç yolla hafifletilebilir: (1) vergi tatilinden yerli yatırımcıların da faydalanması sağlanabilir, (2) tatilden yararlanan yabancı yatırımcıların ürünlerini iç piyasada satmaları engellenebilir, (3) yerli firmaların yabancı şirket statüsünde yeniden yapılanmaması için etkin önlemler alınabilir.

Vergi tatilinin bir avantajı da vergi sistemlerinin çok gelişmediği yerlerde yabancı yatırımcılar için basit bir vergi rejimi sunmasıdır. Çünkü vergi tatilinde ilk yıllarda vergi hesaplamalarına ihtiyaç duyulmayacaktır.⁸⁰

1.5.6. Vergi Cennetleri

Son derece tartışmalı bir konu da vergi cennetleri kavramı ile ilgilidir. Vergi cennetleri kavramı yaygın olarak kullanılmasına karşın henüz ortak bir tanımı üzerinde uzlaşamamıştır. Bunun nedeni vergi cennetleri kavramının göreceli bir kavram olması ve bu kavramı tüm boyutlarıyla kavrayacak tek bir kriterin bulunmamasıdır. Vergi cennetleri kavramı, D. Larry Crumley, Susan B. Anders ve P. Jack Friedman'ın Vergi Kavramları sözlüğünde, vergi mükelleflerinin vergiden kaçınmasını sağlayan ve gizli şartlar altında işlemler yapılmasına izin veren yasal düzenlemelerdir şeklinde tanımlanmıştır. Bir başka tanımda ise düşük vergi oranlarının uygulandığı, ticari gizlilik taşıyan ve çoğunlukla off-shore (kıyı bankacılığı) finans merkezleri olarak bilinen yerlerdir.⁸¹

---

⁸⁰ Türksoy Emen, a.g.e., ss. 68-69.

⁸¹ Ozan Engin Günem, a.g.e., s. 62.

Bazı ada devletleri, vergi cenneti (tax heavens) sistemini seçmişlerdir. Bunlar, genellikle doğrudan vergileri kaldırarak sadece dolaylı vergilerden oluşan bir vergi sistemi uygulamaktadırlar. Diğer bazı ülkeler ise, bu tür uygulamaları sadece ihracat odaklı özel serbest bölgeler için uygulamaktadırlar.

Vergi cenneti olarak da adlandırılan bazı ülkeler, yabancı doğrudan yatırım çekmede başarılı oldukları görülmektedir. Ancak başarılı görülen alanlar geniş kapsamlı olmayıp, mobil firmalar olarak tanımlanabilecek banka ve sigorta şirketlerinin merkezleri ile internet ve yazılım firmaları gibi bazı özel alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir.

Bu tür eğilimler, görece yüksek vergi yüklerinin olduğu ev sahibi ülkelere kaçmayı yansıtmaktadır. Birçok ülke genel vergi rejimi içinde özel bazı bölgeleri ayırarak bu tür vergi ve bürokratik engelleri aşmak amacıyla daha cazip bölgeler oluşturma yoluna gitmektedir.⁸²

1.6. YABANCI YATIRIMLARIN EV SAHİBİ ÜLKENİN EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

1.6.1. Milli Gelir Üzerindeki Etkileri

Ev sahibi ülkenin milli gelirine yabancı yatırımın katkısı var mıdır? Bu sorunun cevabı evet olacaktır. Çünkü yabancı yatırım ülke içinde üretimde bulunmaktadır. Bu üretim miktarı şüphesiz ülkenin gayri safi milli hasılasına dahildir. Burada dikkat edilecek nokta, yabancı yatırımın üretimde kullandığı tüm girdileri kendisinin üretilip üretilmediğidir. Bu girdilerden bir kısmı ülke dışından getiriliyorsa,

---

⁸² Mustafa Duran, a.g.e., s. 45.

yabancı yatırımın dışardan ithal etmiş olduğu girdilerin ülkenin GSMH'dan düşülmesi gerekecektir. Cebirsel olarak yabancı sermayenin ülke ekonomisine katkısı:

$$\text{Katkı} = H - G$$

şeklinde yazılabilir. Burada H = Hasıla, G = Girdi karşılığında kullanılmıştır. Bu geleneksel ifade yabancı yatırım tarafından ülkenin girdi hasılasına yapılan net katma değeri belirtmektedir. Net katma değer, üretim faktörleri toplamına ödenen miktarlar ile yatırımı yapan şirketin kendi ülkesine transfer ettiği müteşebbis hizmetleri karşılığını kapsamaktadır. Eğer F, faktörlere ödenen ücret, maaş, faiz, rant ve kârları, R ise kârdan müteşebbislik hizmetleri karşılığı ülkenin transfer edilen miktarı temsil ediyorsa;

$$\text{Katkı} = H - G = F + R$$

olarak yazılabilir.⁸³

Yabancı yatırımların toplam faydasını elde etmek için dışsal ekonomilerle dışsal eksi ekonomilerin oluşturduğu dolaylı faydanın da göz önünde tutulması gerekmektedir. Dışsal ekonomik etki, yabancı kuruluşun sağladığı rekabet sayesinde yerli kuruluşların yaratıcı gücünün kamçılanması, verimliliğin ve etkinliğin artmasını teşvik etmesi sonucu milli gelire olan katkısıdır. Bu katkının ortaya çıkabilmesi için yabancı firmaların kullandıkları teknolojiyi yerel firmalara transferine imkân tanımaları gerekmektedir. Eğer yabancı firmalar teknoloji transferini engelleyici davranışlarda bulunurlarsa firmaların ülkeye getirecekleri en önemli katkı sermaye kazançları üzerinden ödeyecekleri vergiler olacaktır.⁸⁴

Doğrudan yabancı yatırımlar, ev sahibi ülkenin milli gelirine net katkı sağlarlar. Milli gelir etkisiyle ülkenin ödemeler dengesi üzerinde yaratmış olduğu etki de ayrıca önem taşımaktadır. Yabancı yatırım ülke içinde üretimde bulunduğu için elde edilen üretim miktarı ülkenin gayri safi milli hasılasına katılır. Ancak yabancı yatırımın üretimde kullandığı girdileri kendisinin üretip üretmediğine dikkat etmek gerekir.

⁸³ Rıdvan Karluk, Uluslararası Ekonomi, a.g.e., s. 424.

⁸⁴ Benjamin Gomes-Casseres, David B. Yaffie, **The International Political Economy of Direct Foreign Investment**, Volume:1, Elgar Reference Collection, Harvard Univesity, 1992, s. 45.

Üretimde kullanılan girdilerden bir kısmı ülke dışından getiriliyorsa, dışardan ithal edilmiş girdiler ülkenin gayri safi milli hasılasından düşülür.⁸⁵

Doğrudan yabancı yatırımların ülke ekonomisine katkısının her zaman olumlu olup olmayacağı konusu tartışmalıdır. Tam rekabet şartlarında, doğrudan yatırımın sermayenin azalan marjinal geliri ile ev sahibi ülke ekonomisine olan faydasının, yatırımcının ülkeden çıkardığı ekonomik değerden mutlaka fazla olması gerekmektedir. Sonuç olarak bütün doğrudan yabancı yatırımların ev sahibi ülkenin ekonomisine katkıda bulunacağı söylenemez. Ayrıca, ev sahibi ülkelerdeki faktör ve mal fiyatlarının, bunların gerçek kıtlık ve fırsat maliyetlerini gösterdiği kabul edilmekte, döviz fiyatlarının denge fiyatlarından büyük oranda sapma meydana getirmediği düşünülmektedir. Bunların dışında bir durum mevcut ise, yabancı yatırımın sosyal katkısı kendi sosyal maliyetinden düşük olabilir ve bu aynı zamanda yurtiçi yatırımlar için de geçerli olmaktadır.⁸⁶

1.6.2. Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkileri

Doğrudan yatırımlar, ev sahibi ülkenin ödemeler bilânçosu üzerinde çeşitli etkiler yaratır. Önce, fabrika kurmak için ülkeye gelen ilk kurucu yatırım sermayesi bir defaya mahsus olmak üzere ev sahibi ülkenin ödemeler bilânçosuna olumlu katkıda bulunur. Doğrudan yatırım üretimine başladığı zaman, gerek ihracat yoluyla ve gerekse ithal ikâmesi şeklinde ödemeler bilânçosuna katkıda bulunmaya devam eder.⁸⁷

Yabancı sermayenin bir ülkeye girişi ile birlikte döviz girdisi sağlamasından dolayı ödemeler dengesi üzerinde olumlu etki yaratır. Yabancı sermayenin ödemeler dengesi üzerine olumlu etkinin süreklilik kazanabilmesi için, yabancı sermayenin uzun

⁸⁵ Rıdvan Karluk, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul İTO Ekonomik Yayınlar Dizisi, No:13, İstanbul, 1983 (Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları), s. 21.

⁸⁶ Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi*, a.g.e., s. 474.

⁸⁷ Rıdvan Karluk, *Uluslararası Ekonomi*, a.g.e., s. 426.

dönemde döviz kazandırıcı özelliğini koruması gerekir. Aksi takdirde yatırımların ithal girdilere bağımlı olması ve transferlerin getirilen sermayeyi aşması durumunda olumsuz etkiler doğurur.⁸⁸

Diğer taraftan doğrudan yatırımı gerçekleştiren şirket, hammadde ve diğer girdileri, üretimini devam ettirebilmek için ithal etmek zorundadır. Bu ithalat, şüphesiz ev sahibi ülkenin ödemeler bilânçosunda olumsuz bir etki yaratır. Ayrıca yabancı şirketin yabancı üretim faktörlerine ödemiş olduğu faktör gelirleri, ev sahibi ülkenin dış dengesini olumsuz yönde etkileyebilir. Yine, yabancı şirket tarafından mahalli olarak yatırılan yüksek gelir, marjinal tüketim meyline de bağlı olarak ev sahibi ülkenin ithalatını uyarabilir. Son olarak, yabancı şirket ev sahibi ülkede üretimini durdurduğu zaman yine bir defaya mahsus olmak üzere ülkeye getirmiş olduğu sermayeyi ülke dışına çıkaracağı için ödemeler bilânçosu üzerinde olumsuz bir etkide bulunabilir.⁸⁹

Yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelerin ödemeler dengesi üzerindeki etkilerini bir örnek yardımı ile açıklamak gerekirse;

I= yabancı firmanın döviz olarak getirdiği sermaye,

E= yabancı firmanın ihraç ettiği ürünlerden elde ettiği döviz,

S= yabancı firmanın üretimi sonucu ikâme edilen ithalat,

M= üretim sürecinde ithal edilen sermaye malları, hammadde ve diğer ara girdiler,

R= transfer edilen kârlar

G= yabancı üretim faktörlerine ödenen ve transfer edilen gelirler,

t= zaman,

n= yatırımın ömrü,

B= yabancı sermayenin ödemeler dengesine etkisi,

D= yıllık olarak ayrılan amortisman değeri.

---

⁸⁸ Nese Algan, Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler (İnceleme Yarışması)**, YASED, Yayın No: 33, İstanbul, 1988, s. 100.

⁸⁹ Rıdvan Karluk, Uluslararası Ekonomi, a.g.e., s. 426.

Projenin ödemeler dengesi üzerindeki etkisi ise aşağıdaki şekilde formüle edilebilir:

$$B_t = I_t (+) E_t (+) S_t (-) M_t (-) R_t (-) G_t (-) D_{t,n}$$

Firmanın yatırımı ülke içi pazarlara yönelik ancak fiziki girdiler bakımından dış kaynaklara bağımlı ise ve üretilen mal ve hizmetler nedeniyle de herhangi bir ithalat ikamesi sağlanmıyorsa;

$E_t = 0$, $S_t = 0$ ve $R_t > 0$, $M > 0$ olacağından projenin ilk aşamada ödemeler dengesi üzerindeki etkisinin olumsuz olduğu düşünülebilir.

Bu durumda; $B_t = I_t - M_t - R_t - G_t - D_t$ şeklinde formüle edilir.

Firmaların yatırımı ithalat ikâmesi üretiyor ve bir süre sonra ihracata geçiyorsa, üretim süreci içinde ödemeler dengesi etkisi;

$$B_t = I_t + (E_t + S_t) - (M_t + R_t + G_t + D_t) \text{ olur.}$$

$t = 1, 2, 3, \dots, n$ sürecindeki amortisman yatırım değerinin tümüne eşit olur ve döviz şeklinde gelen yabancı sermaye $I_t < D_t$ olur.

$$B_t = (E_t + S_t) - (R_t + G_t + D_t) - K \text{ olarak yazılabilir.}$$

Yukarıdaki formüllerden de anlaşıldığı gibi uzun dönemde yabancı sermayenin o ülkenin ödemeler dengesine olumlu etki yapabilmesi için, gelen sermayenin artış hızının transfer edilen sermaye gelirlerinin artış hızından daha fazla olması gerekmektedir.⁹⁰

---

⁹⁰ Cem Alpar, **Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, Turhan Kitabevi, 3. Baskı, Ankara, 1980, ss. 78-79.

1.6.3. İstihdam Üzerindeki Etkileri

DYY'nin yatırım yaptıkları ülkeye en önemli katkılarından biri de istihdamdır. İşsizlik bir ülkedeki en önemli sosyo-ekonomik olayların başında gelmektedir. İşsizlik, işsizlik oranı yüksek olan ülkelerde birçok toplumsal ve psikolojik sorunlar baş göstererek ülkede ciddi iç çatışmalara varan sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle büyük bir işsizlik sorununa sahip gelişmekte olan ülkeler açısından, bu işsizliği giderecek yatırımların kendi kaynaklarıyla gerçekleştirecek imkânları yetersiz olduğundan, bu ülkeler için DYY'ler istihdam açısından elverişli bir durum yaratabilecektir.

DYY'ler geldiği ülkede sermaye birikimini arttırarak ve yeni yatırımların yapılmasını sağlayarak işsizliğin azaltılmasını sağlayabilmektedir. Bu yatırımların hangi sanayi kollarına yapıldığı istihdam yaratılması üzerinde belirleyici olmaktadır. Hizmetler ve gıda gibi yoğun işgücü kullanan sektörlerle yatırım yapılması işsizliğin azaltılması açısından olumludur. Endüstri kesimine gelen yabancı sermayenin ülkenin istihdamına olumlu bir katkıda bulunabileceği söylenebilir. Ancak burada da kullanılan teknolojinin, emek veya sermaye yoğun olması yatırımın istihdam etkisinin geniş veya sınırlı olmasını belirleyecektir.⁹¹

Yabancı yatırımlar istihdamı dolaylı ve dolaysız yollardan etkileyebilmektedir. Burada önemli olan yabancı yatırımın geliş şekli ve üretim yapacağı sektörün yapısıdır. Çünkü bunlar istihdamın geniş ve sınırlı kalmasını etkileyen faktörlerdir. Örnek vermek gerekirse yabancı bir firmanın yerli bir firmayı satın almasıyla oluşturulan yatırımda yatırımın yapıldığı ülkeye istihdam açısından pek artış sağlayacağı söylenemez. Yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelerde teşvik edilmesinin en önemli nedenlerinden biri de yabancı yatırımın yapıldığı ülkede yaratacağı istihdam ve bu istihdam sayesinde işsizlik oranının azalması beklentisidir. Ancak gözlemler yabancı yatırımın iş gücü yoğunluğu fazla olan sektörlerle yönelmediği yönünde olmuştur.

---

⁹¹ Mehmet Özgüneş, "Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının İktisadi Kalkınma Üzerine Etkileri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2007, s. 17.

Uygulamada yabancı yatırımın sermaye yoğunluğu olduğu sektörlerde toplandığı görülmektedir, yabancı sermayeli büyük ölçekli firmaların imalat sektörüne yönelerek doğrudan üretime ve istihdama katkıları gözlemlenirken orta ve küçük ölçekli yabancı firmaların hizmet sektörü veya ticari faaliyet alanlarını tercih ettikleri görülmektedir. Teknolojik gelişmeyle birlikte küresel ekonomi beraberinde küresel bir işgücü piyasasını da yaratmıştır. Bu küresel rekabetle birlikte yabancı firmalar tek merkezden üretim yapıp müşterilerine ulaşmaktansa müşterilerinin olduğu yerlerde üretim yaparak onlara ulaşmayı yeğlemektedirler. Bu da yabancı yatırımın istihdama olan katkısını göstermektedir.⁹²

1.6.4. İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi Üzerindeki Etkileri

ÇUŞ'lardan konuk ülkeye transfer edilen teknoloji sadece makine, araç ve gereç, patent hakları, teknisyenler yoluyla değil aynı zamanda ÇUŞ'ların konuk ülkedeki birimlerinde çalışanlarına verilen eğitimler yoluyla da ülkeye nüfuz eder. Bu eğitim, basit imalat işlerinde çalışandan, danışmanlara ve teknik olarak ileri profesyonellerden, üst düzey yöneticilere kadar hemen hemen tüm kademelerde çalışanlar için verilmektedir. İşçi tarafından bir nevi absorbe edilen bilgi kiralayan yerli firma tarafından kullanır. Eğitim çeşitleri ise şirkette istihdam edilmesine ihtiyaç duyulan emeğin nitelik düzeyine göre mesleki eğitimden, biçimsel okul eğitimine, deniz aşırı eğitimlere kadar uzanmaktadır.⁹³

Gelişmekte olan ülkeler açısından yabancı sermayenin beşeri sermayeye önemli katkılarından biri de yatırım yapan yabancı sermayeli kuruluşlar ve teknik bilgi

---

⁹² Aliakber Altınışik, "Uluslararası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Vergi Özendirmeleri Önlemleri Karşısındaki Durumu ve Vergisel Teşviklerin Başarısında Çin", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul, 2000, s. 46.

⁹³ Deniz Güvercin, "Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ekonomik Büyüme İlişkisi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 15.

ile birlikte çoğunlukla yönetici ve üst seviyede teknisyen niteliğindeki personeli de yatırım yapılan ülkeye getirmesiyle olmaktadır. Bu ülkelerdeki müteşebbisler yapmayı bilmedikleri bazı işleri onlarla beraber iş yaparak öğrenmektedirler.⁹⁴

Yerel şirketler ve çalışanlarına yeni yönetim tekniklerini tanıma imkânı vermektedir. Bunlar şirket içi yönetim teknikleri, tedarikçi yönetim teknikleri, stoklama teknikleri, pazarlama ve satış stratejileri, üretim alanındaki kalite kontrol yönetim teknikleri, örnek olarak gösterilebilir.

1.6.5. Teknolojik Gelişme Üzerindeki Etkileri

Teknoloji yeni bir mal ortaya çıkartan veya mevcut malların daha ucuz ve kaliteli biçimde üretimine olanak veren her türlü bilgi, beceri ve süreçlerdir; mal ve hizmet üretiminin yanında yönetim, pazarlama ve benzeri hizmet ve bilgi konularıyla da ilgili olabilir. Teknolojik gelişme ve yenilikler ise araştırmaya ve bilimsel bilgi birikimine bağlıdır.

Gelişmiş ülkeleri geliştirmekte olan ülkelere ayıran farklılıklardan biri ülkelerin teknolojik gelişmişlik düzeyleridir. Teknolojik gelişmede daha önde olan gelişmiş ülkeler, teknolojik yenilik düzeylerine göre geliştirmekte olan ülkelerin önüne geçmekte ve uluslararası rekabette üstün çıkmaktadırlar. DYY'nin temsilcisi ve uygulayıcısı olan ÇUŞ'lar, yerli ülkenin kamu ve özel sektörün sınırlı imkânlarıyla geliştiremeyeceği ileri teknolojiyi getirerek teknolojik gelişmeye ve kaliteli üretim gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır. ÇUŞ'lar yatırımın yapıldığı ülkeye teknolojisiyle birlikte bu teknolojiyi besleyecek yan sanayi de getirmektedir. Doğrudan etkileri yanında dolaylı etkileri sonucunda geliştirmekte olan ülkedeki üretiminin

---

⁹⁴ Mehmet Özgüneş, a.g.e., s. 28.

artmasına, işletmelerin modernleşmesine, maliyetlerin düşmesine, teknolojinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.⁹⁵

ÇUŞ'lar eski teknolojilerini lisans anlaşmaları veya ortak girişimler yoluyla, yeni teknolojileri ise doğrudan yatırımlar yoluyla transfer etmektedirler. Gelişmekte olan ülkeler yetersiz teknoloji ile üretim yapmaktadırlar. Yetersiz teknoloji ise yeni teknoloji yaratma kapasitesini düşürmektedir. Teknoloji içeren yatırımlar büyük sermaye gerektirmektedir. Bu anlamda DYY, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını teknoloji anlamında desteklemektedir.

DYY, yabancı kaynaklı bilginin ülkeye yayılmasını sağlayan en etkili uluslararası teknoloji yoludur. DYY, sadece mal ve hizmet üretim teknolojisini değil, ayrıca başka yollarla elde edilemeyecek yönetim becerileri gibi manevi varlıkları da içermektedir.⁹⁶

1.6.6. Verimlilik Üzerine Etkileri

Modern teknoloji ve yeni teknikleri uygulayan ÇUŞ'lar yatırım yaptıkları ülkelerde, yönetim ve işletmecilik bilgisinin yayılmasını sağlamaktadırlar. Fiziksel teknolojide olduğu gibi, üstün yönetim tekniklerinin de bir ülkeye aktarılması, üretimde ve pazarlamada verimliliğin önemli ölçüde artmasını sağlamaktadır.

Uluslararası bir şirket, firmaya özgü yeteneklerinin fazlalılığı ve genişliğinden dolayı, yerli firmalardan çok daha etkin üretimde bulunabilme imkânına sahiptir. Yapılan çalışmalarda Brezilya, Hindistan ve Singapur'da yabancı şubelerin ortalama verimlilik seviyesinin ulusal düzeydeki rakiplerinden daha yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Malezya ve Tayland'da da aynı durum gözlemlenmiştir. Birkaç ülkedeki

---

⁹⁵ Rıdvan Karluk, Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları, a.g.e., s. 209.

⁹⁶ Kinoshita Y., "R&D and Technology Spillovers via FDI: Innovation and Absorptive Capacity", CERGE-EI, Working Paper 163, 2000, s. 5.

toplam faktör verimliliğini ölçmeye yönelik olarak yapılan çalışmalarda da yine, yabancı şubelerin daha yüksek bir emek verimliliğine sahip olduğu belirlenmiştir. Daha büyük verimlilik ve satış performansının kaynağı ne olursa olsun, uluslararası şirket, faaliyette bulunduğu piyasadaki rakiplerinden, daha çok satış yapabilme ve daha kaliteli ve yeni ürünler üretebilme ya da maliyet açısından daha etkin olabilme imkânına sahiptir. Teknolojik açıdan daha üstün olan, en son ve en yeni teknolojileri kullanan uluslararası şirketin piyasa girişi, teknolojik açıdan yetersiz olan firmaları piyasa dışına zorlayabilir. Diğer taraftan bazı ülke ve endüstrilerde, artan rekabetçi baskılar karşısında ulusal firmalar, piyasa paylarını korumak için verimliliklerini yükseltmekte ve daha rekabetçi bir konum kazanabilmektedir.

Yerel bir firmanın, DYY'den kaynaklanan rekabete verebileceği ani tepki, daha dikkatli veya maliyet açısından daha bilinçli politikalar uygulamak şeklinde olabileceği gibi, çalışanlarını daha verimli olarak üretimde bulunmaya teşvik etmesi şeklinde de olabilmektedir. Zaman içinde aynı ölçekte, aynı piyasada ve benzer ürünler üreten yerli ve yabancı firmalar birbirleriyle rekabete girdiklerinde, yerel firmaların hayatta kalma stratejisinin bir parçası olarak, uluslararası şirketlerinkine benzer teknikleri benimseme eğilimine girdiği gözlenir. Böylece, teknik kapasitelerini geliştirdiklerinde, uluslararası şirket rekabeti yerel firmaları yenilik yapmaya ve Ar-Ge'ye teşvik edebilir. Bununla birlikte bu açıdan bir genelleme yapmak oldukça zordur. Firma ve endüstri seviyesinde yapılan çalışmalar, uluslararası şirket rekabetinden kaynaklanan rekabetin yayılmacı etkilerinin, yerel firmanın teknolojik ve girişimcilik kapasitesine bağlı olarak değiştiğini göstermektedir.⁹⁷

---

⁹⁷ Mehmet Özgüneş, a.g.e., ss. 24-25.

1.6.7. Yabancı Yatırımların Sakıncaları

Yabancı yatırımın yukarıda genel olarak verilen faydalarının yanı sıra bir takım sakıncaları da olmaktadır. Bu sakıncaları şöyle özetleyebiliriz:

- Ekonomi üzerinde yabancı denetiminin artması
- Yerli şirketler karşısında haksız rekabet üstünlüğü ve yerel ekonomide tekel kurma
- Dış ticaret kısıtlamalarının aşılması
- Yerli yatırımları azaltıcı etki
- Döviz giderlerini artırıcı etki
- Kur dalgalanmalarına neden olma ve mali kriz ortamı oluşturma
- İhracatı kısıtlama
- Teknolojik bağımlılık
- Ekonomik bütünlüğün bozulması ve işsizlik artışı
- Şirket satın almaları biçiminde gelen yabancı sermaye
- Transfer fiyatlandırması.⁹⁸

---

⁹⁸ Halil Seyidoğlu, a.g.e., ss. 618-620.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKMENİSTAN'DA YABANCI YATIRIMLARI ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.1. TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİNİN GENEL DURUMU

SSCB döneminde diğer Orta Asya Cumhuriyetleri gibi Türkmenistan'ın ekonomik yapısı da, SSCB döneminin ekonomik ihtisaslaşma politikaları gereğince işlenmemiş tarım ürünleri ile pamuk üretimi ve elde edilen hammaddeleri Rusya'ya aktarmak üzere şekillendirilmiştir. Ekonominin hammadde üretimi üzerinde yoğunlaşması ve bu hammaddelerin diğer cumhuriyetlerdeki sanayilerde kullanılması diğer sektörlerin geri kalmasına neden olmuş ve bunun sonucunda Türkmenistan, SSCB döneminde en geri kalan ve fert başına milli geliri en düşük cumhuriyetlerden biri olmuştur. Bağımsızlıktan hemen sonraki dönemde ise Türkmenistan tarafından izlenen ekonomik strateji, büyük ölçüde dış piyasalardan borçlanarak, enerji sektörünün geliştirilmesi ve yenileştirmek için yatırım yapılması, yine borçlanarak elde edilen kaynakların tarımsal sanayi sektörünün geliştirilmesinde kullanılması olarak özetlenebilir. İzlenen bu strateji ile petrol ve gaz arzı ile pamuk ve tahıl üretimi arttırılmıştır.⁹⁹

1996 yılında dış ticaret ve döviz kuru rejiminde bazı reformlar başlatan Türkmen Hükümeti 1997'den itibaren enflasyonu denetim altına alabilmiştir. Ancak 1997'de hem tarımdan kötü hasat alınması, hem de Mart 1997'den itibaren Rusya üzerinden BDT ülkelerine gaz verilmesinin durdurulması milli gelirin yüzde 17 oranında azalmasına yol açmıştır. Bu durum ayrıca, 1997–1998 yıllarında ülke dış ticaret ve yatırım işlemlerinin finansmanını zorlaştırmış; pamuk rekoltesinde yaşanan istikrarsızlık da bunlara eklenince ülkenin mali imkânları olumsuz etkilenmiştir. Bu dönemde doğalgaz ihracatından döviz elde edilememesi ile başlayan döviz sıkıntısı, konvertasyon

---

⁹⁹ T.C. Aşgabat Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Türkmenistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ticari-Ekonomik İlişkileri**, Aşgabat, Mayıs 2007, s. 10.

sorununa sebep olmuş, resmi kur ve piyasada uygulanan karaborsa kur arasındaki fark giderek büyümeye başlamış ve 1999 yılının ikinci yarısında bu fark yüzde 200'lük oranlarla ifade edilir hale gelmiştir. Hükümetin ihracatı artırma politikalarına ağırlık vermesi sonucunda ülkede elde edilen hammaddelerin işlenip ihraç edilmesi öncelik kazanmıştır. Özellikle tekstil ve petrokimya sektöründe önemli adımlar atılmıştır.

Rusya ve Ukrayna'ya yönelik doğalgaz ihracatının yeniden başlaması, dünya petrol ve doğal gaz fiyatlarının yüksek düzeylerde seyretmeye devam etmesi gibi olumlu gelişmeler sonucunda ülkede cari işlemler açığı 1999 ve 2000 yıllarında önemli ölçüde azalmıştır. Anılan yıllarda petrol ve sanayi üretimlerinde artış kaydedilmiş ve ülke ekonomisinde yaşanan bu olumlu gelişmeler sonucu ülke milli gelirinde büyük ölçüde artış olmuştur.

Türkmenistan, dünya doğalgaz fiyatlarındaki artışın ardından özellikle enerji, tarım ve tüketim malları sektörlerinde yapılan büyük yatırımlar sonucunda 1999 yılını %16.5, 2000 yılını ise %18.6'lık büyüme oranları ile tamamlamıştır. 2001 yılında ise bu rakam rekora gitmiş ve %20,5 olarak gerçekleşmiştir. 2002 rakamları itibariyle de Türkmenistan % 15.8'lık büyüme hızı ile dünyada bu hızı yakalayan ülkeler arasında ilk sıralara oturmuştur.¹⁰⁰

Toplam işgücünün yaklaşık yarısının istihdam edildiği tarım sektöründe, üretimin %83,2'si özel sektör tarafından gerçekleştirilmektedir. 2006 yılında resmi verilere göre pamuk üretimi bir önceki yıla oranla %12 artış sağlanmıştır. Biri gıda politikası bağlamında temel gıda niteliğinde, diğeri ise son yıllarda gelişen ülke tekstil sektörüne ham madde sağladığından, özellikle buğday ve pamuk üretimine büyük önem verilmekte ve durum bizzat Devlet Başkanı'nca takip edilmektedir.¹⁰¹

2008 yılında GSMH bir önceki yıla oranla %10,5 artış göstermiş ve 15.3 milyar dolara eşit olmuştur.

---

¹⁰⁰ TİKA, **Türkmenistan Ülke Raporu**, Ankara, 2004, s. 9.

¹⁰¹ T.C. Aşgabat Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.e., s. 10.

Tablo 5: Türkmenistan’da Gayri Safi Milli Hasılanın Sektörel Dağılımı (2006-2008, %)

Sektörler	2006	2007	2008
Sanayi	49.2	50.2	50.7
Hizmetler	26.9	28.4	31.6
Tarım	23.9	21.4	17.7

Kaynak: National Institute of the State Statistics and Information of Turkmenistan, **Statistical Yearbook of Turkmenistan 2008**, Ashgabat, 2009, s. 36.

Tablo 6: Türkmenistan’ın Dış Ticaret Hacmi (2000 – 2008, Milyon \$)

	2000	2006	2007	2008
Dış Ticaret Hacmi	4,291.0	10,014.1	13,374.1	17,651.9
İhracat	2,506.0	6,724.1	8,932.1	11,944.7
İthalat	1,785.0	3,290.0	4,442.0	5,707.2
Dış Ticaret Fazlası	721.0	3,434.1	4,490.1	6,237.5

Kaynak: National Institute of the State Statistics and Information of Turkmenistan, **Statistical Yearbook of Turkmenistan 2008**, Ashgabat, 2009, s. 104.

2008 yılında dış ticaret hacmi 17,6 milyar dolar olarak gerçekleşerek, bir önceki yıla göre %32 artış göstermiştir. İhracat 11,9 milyar dolar olmuş ve 2007’ye göre %33,7 artmıştır. İthalat ise 5,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Böylece ihracat hacmi ithalat hacminden 2,1 kat daha fazla olmuştur. Dış ticaret fazlası 6,2 milyar dolar

olmuştur. Bu durum dünya finans krizi zamanında Türkmen ekonomisini güçlendirmeye ve sosyal programların genişletilmesine yardımcı olmuştur.

Hükümetin temel ekonomi politikası temel tüketim, ara ve yatırım malları üretiminde kendine yetebilmeyi amaçlamaktadır. Bu malların başında makine yapımı, metalürji ve gıda yer almakta olup hükümet tarafından ithal ikâmecî sanayileşme çerçevesi içerisinde destek görmektedir. Şu an Mari’de şeker rafinelerinin, gıda üretim fabrikalarının ve metalürji fabrikalarının inşası devam etmektedir. Alüminyum fabrikası yapımı da planlar arasındadır. Türk ihaleciler kırsal kesimde istihdamı arttırmak için selüloz fabrikası ve çelik fabrikası, giyim ithalatını durdurmak içinse emek yoğunluklu giyim fabrikaları inşa etmişlerdir. Yerel gübre üretimi için de önemli yatırımlar mevcuttur.¹⁰²

2.2. TÜRKMENİSTAN’DA YABANCI YATIRIMLARIN GELİŞİMİ VE BU GELİŞİMİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

2.2.1. Hukukî Çerçeve: Yabancı Yatırım Kanunu

18 Mart 2008’de yeni Yabancı Yatırımlar Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu kanun yabancı yatırımcıları teşvik etmeye ve Türkmenistan’a daha fazla yabancı yatırım çekmeyi amaçlamaktadır. Bu kanun yabancı yatırımcılara yönelik her türlü ayrımcılığı kaldırmıştır.

Yabancı Yatırımlar Kanunu’na göre yabancı yatırımcıların ve yabancı yatırımlı teşebbüslerin faaliyetlerinin ve yatırım sonrası gelirlerin kullanımı ile ilgili hukukî

---

¹⁰² Asım ÇALIŞ, **Türkmenistan Ülke Profili**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2005, s. 7.

* Türkmenistan’da ülke ekonomisi ile ilgili istatistiki veri ve bilgiye ulaşmakta sıkıntı çekilmektedir.

düzen, yerli yatırımcılara sağlanan faaliyetleri ve yatırım sonrası gelirlerin kullanımı ile ilgili hukuki düzenden daha dezavantajlı olamaz.

Ayrıca, Türkmenistan yasalarında meydana gelen değişiklikler yabancı yatırımcıların ve yabancı yatırım teşebbüslerin faaliyetlerinin hukuki düzenini elverişsiz hale getirecek yasaklamalar ve kısıtlamalar içeriyor ise, yabancı yatırımlarının tescil edildiği dönemde yürürlükte olan Türkmenistan yasaları bu yatırımlar için sonraki 10 yıl için de uygulanacaktır; Türkmenistan Bakanlar Kurulu kararları esasında yabancı tüzel kişilikli teşebbüsler ve yabancı tüzel kişiliklerin şubeleri tarafından gerçekleştirilen yatırım projeleri için bu süre Türkmenistan yasal düzenlemeleri doğrultusunda tescil edildiğinde belirtilmiş geri ödeme süresine kadar uygulanacaktır. Bu hükümler Türkmenistan'ın vergi mevzuatı için de geçerlidir. Türkmenistan'ın hukuki düzenlemelerindeki değişiklikler anayasal düzenini koruma, savunma ve güvenliğini sağlamak amacı ile yapıldıysa bu maddedeki hükümler uygulanamaz.

Yabancı yatırımcı tarafından, yaptığı beyan doğrultusunda yabancı yatırımlı teşebbüslerin öz sermayesine veya yabancı tüzel kişiliğin şubelerinin aktiflerine yapılan yatırımlar, Türkmenistan Bakanlar Kurulu kararı ile yapılan uluslararası anlaşma ve sözleşmeler doğrultusunda yapılan yatırımlar gümrük vergilerinden muaftır.

Yabancı yatırımcılara vize alma kolaylıkları uygulanmaktadır, ayrıca yabancı yatırımlı teşebbüslerin tam mülkiyetine sahip yabancı yatırımcı olan yabancı özel kişiler ve vatandaşlığı olmayan kişiler, Türkmenistan kanunları doğrultusunda, Türkmenistan'da sürekli ikamet etme hakkına sahiptirler.

Yabancı yatırımcılar, vergileri ve diğer zorunlu ödemeleri yaptıktan sonra, gelir ve kârlarını Türkmenistan topraklarında serbestçe kullanabilirler veya Türkmenistan dışına transfer edebilirler.

Türkmenistan topraklarında gerçekleştirilen yabancı yatırımlar ile ilgili uyuşmazlıklar müzakereler, Türkmenistan'ın arbitraj mahkemeleri veya tarafların anlaştığı diğer mahkeme yolu ile çözülür.¹⁰³

2.2.2. Hammadde Kaynakları

Türkmenistan çeşitli ve zengin hammadde kaynaklarına sahiptir. Ülkede iyot, brom, sülfür ve değişik metal çeşitlerinin kaynakları bulunması ile birlikte en önemli hammadde kaynakları doğal gaz ve petroldür. Bazı uzmanlara göre, Amu Derya havzası Arap-İran ve Batı Sibirya havzalarından sonra hidrokarbon rezervleri miktarı bakımından dünyada üçüncü yere sahiptir. Türkmenistan dünyanın en büyük doğal gaz rezervlerinden birine sahiptir.

Resmi kaynaklara göre Türkmenistan'da tahminen 20,8 milyar ton petrol, 24,6 trilyon m³ doğalgaz (toplam 45,4 milyar ton yakıt olup, 18,2 milyar tonu Hazar havzasının Türkmenistan'a ait kısmında) bulunmaktadır.¹⁰⁴

Ülkede en geniş doğalgaz yatakları Amu-Derya havzasındadır. Ülkenin toplam rezervinin neredeyse yarısı dev Devletabad-Dönmez yatağındadır. Amu-Derya'ya ilaveten, Türkmenistan'ın Murgap havzasında, özellikle dev Yaşlar yatağında geniş doğalgaz rezervleri de vardır. Mayıs 2001'de, ülkenin toplam doğalgaz üretiminin yüzde 85'inden fazlasını gerçekleştiren Türkmengaz ülkenin kuzey-doğusunda Darganata'da bulunan yeni yataklarda arama faaliyetlerine başlamıştır. Karakum'daki Gagarinskoye yatağından ticari maksatlı üretim yakında başlayacak olup, doğu Türkmenistan'da Samantepe yatağındaki çalışmaların tekrar başlaması planlanmaktadır. Ayrıca,

---

¹⁰³ Neytralniy Türkmenistan Gazetesi, “**Türkmenistan Yabancı Yatırımlar Kanunu**”, 18.03.2008, ss. 2-3 (Türkmenistan Resmi Gazetesi).

¹⁰⁴ Ekonomi Müşavirliği, **Türkmenistan Ülke Raporu**, Aşgabat, Ağustos 2008, s. 4.

Türkmengaz da Karakum ve Kızılkum çöllerinde arama çalışmalarına hız vermiş bulunmaktadır.¹⁰⁵

2008’de Büyük Britanyalı Gaffney, Cline&Associates şirketinin Türkmenistan’ın doğusundaki Güney Yolöten – Osman ve Yaşlar doğal gaz sahalarında gerçekleştirdikleri araştırmalar sonucunda Güney Yolöten – Osman sahasının rezervi asgari 4 trilyon m³, optimal 6 trilyon m³, azami 14 trilyon m³; Yaşlar sahasının rezervi asgari 0.25 trilyon m³, optimal 0.675 trilyon m³, azami 1.5 trilyon m³ olarak belirlenmiştir. Böylece Güney Yolöten – Osman doğal gaz sahası dünyada dördüncü veya beşinci en büyük doğal gaz sahası olarak belirlenmiştir.¹⁰⁶

Ülkenin işletilebilen diğer doğal kaynakları: Sodium sülfat, krom (Karaboğaz Lagunu), sülfür, kurşun, galyum (Gaurdak Bölgesi), bentonit (Oğlanlı Bölgesi), brom ve iyottur (Çeleken, Nebitdağ). Ayrıca, önemli miktarda sodyum ve potasyum çıkartılarak, kimya sanayisinde kullanılmaktadır. Tuz üretimi madencilik faaliyetleri arasında önemli bir yer tutmakta ve üretimin büyük kısmı kimya sanayisinde kullanılmaktadır. Ülkede son yıllarda altın ve platin rezervlerine de rastlanmıştır.¹⁰⁷

Ayrıca Türkmenistan tekstil sanayisinin hammaddesi olan pamuk üretiminde önemli yere sahiptir. Türkmenistan, Orta Asya’da Özbekistan’dan sonra ikinci önemli pamuk üreticisidir. Dünya sıralamasında 14’üncü üretici olan ülkenin pamuk üretimi toplam tarım sektörünün %70’ini oluşturmaktadır. Pamuk üretimi devlet tarafından sübvansede edilmekte ve üreticinin tohum, gübre ve makine giderlerinin %50’si devlet tarafından karşılanmaktadır. Buna karşılık üreticiler, topladıkları pamukları devlete belli bir fiyattan satmak zorundadırlar. Ekonomik plana göre 2020 yılına gelindiğinde tahıl üretiminin 2000 yılına göre 3 kat, pamuk üretiminin ise 5 kat artması planlanmaktadır.

---

¹⁰⁵ TİKA, a.g.e., s. 15.

¹⁰⁶ Turkmenistan.ru, 14.10.2008, http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=13776&type=event&highlight_words=%D1%8E%D0%B6%D0%BD&sort=date_desc (erişim 15.05.2009).

¹⁰⁷ TİKA, a.g.e., s. 18.

Bu amaç doğrultusunda zirai makineler yenilenmekte ve girdilerin kalitesi yükseltilmektedir.¹⁰⁸

Tablo 7: Türkmenistan’da Yıllara Göre Pamuk Üretimi (2001-2008, 1000 Ton)

Yıl	2001	2005	2006	2007	2008
Üretim	1,137	738	852	917	1,019

Kaynak: National Institute of the State Statistics and Information of Turkmenistan, **Statistical Yearbook of Turkmenistan 2000-2006**, Ashgabat, 2007, s. 54, National Institute of the State Statistics and Information of Turkmenistan, **Statistical Yearbook of Turkmenistan 2008**, Ashgabat, 2009, s. 61.

2.2.3. Pazar Büyüklüğü

Türkmenistan nüfusu 6 milyon civarındadır ve bu açıdan bakıldığında yerli pazar küçük olarak görülmektedir. Ancak ülkede petrol ve doğal gaz sektörleri dışındaki sektörlerin gelişmemiş olması pazara yeni girecek şirketlerin monopolcü üstünlük kurmasına imkân sağlamaktadır. Ayrıca Pazar büyüklüğüne yanı sıra pazarın büyüme oranları da oldukça önemli bir göstergedir. Ülke nüfusu hızlı oranlarla büyümektedir ve kişi başı gelir de artmaktadır.

---

¹⁰⁸ T.C. Aşgabat Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.e., s. 11.

Tablo 8: Türkmenistan’da Satın Alma Gücüne Göre Bazı Ekonomik Göstergeler

	2006	2007	2008
GSYİH (Milyar \$)	24.18	26.96	29.65
GSYİH Büyüme Oranı	%9	%11.5	%10
Kişi başı GSYİH (\$)	5,100	5,600	6,100

Kaynak: CIA Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/TX.html> (erişim 05.06.2009).

Tablo 9: Türkmenistan’da Halkın Gelirleri (2000-2007, \$)

	2000	2006	2007
Ev Hanesinin Ortalama Yıllık Geliri	3,110	9,256	9,482
Çalışanların Ortalama Aylık Geliri	115	482	488

Kaynak: State Committee of Statistics of Turkmenistan, **Statistical Yearbook of Turkmenistan 2000-2007**, Ashgabat, 2008, s. 9.

Tüm bu faktörler ülke pazarının nispeten küçük olmasına rağmen hızlı gelişim göstermekte olması yabancı yatırımcılar için büyük perspektifler vaat etmektedir.

2.2.4. Enflasyon

Reform sürecinin kaçınılmaz sonuçlarından bir tanesi de, sürecin temel unsurlarından olan fiyatların serbestleştirilmesi nedeniyle, enflasyon oranlarının yükselmesidir. Enflasyonu aşağıya çekebilmek ve makro ekonomik istikrarı sağlamak üzere Türkmenistan haricindeki tüm geçiş ekonomileri IMF destekli istikrar programı uygulamıştır. Türkmenistan, Rusya krizine ilave olarak bölge içi enerji ticaretindeki aksamaların ekonomide yol açtığı sorunların IMF desteğini gerektirmesine karşılık, diğer ülkeler ile aynı şekilde hareket etmemesinin nedeni, 1999 yılında IMF ile yapılan görüşmelerde temel konular üzerinde anlaşma sağlayamamasıdır.

Türkmenistan'da bağımsızlıktan bir önceki yılda enflasyon oranı % 4,6'iken, 1991 yılından itibaren bu oran çok hızlı bir şekilde yükselmiş ve bir hiper enflasyon sürecine ulaşmıştır (1993 yılında % 3102 ve 1994 yılında % 1748, 1995 yılında % 1005). Büyüyen ekonomik sıkıntılara yönelik olarak hükümet, 1996 yılında resmi ve piyasa döviz kurlarının birleştirilmesi ve ekonominin kontrol edilmesi için önlemler içeren bir ekonomik reform paketi açıklamıştır. Bu programın uygulanması ve uluslar arası piyasalarda enerji fiyatlarının yükselmesinin sağladığı imkânlar ile ekonomik istikrar sağlanmıştır.

Ülke, tüm geçiş ekonomileri arasında en yüksek enflasyon oranlarını yaşamasına karşın, enflasyon sorununu aşmayı başarmıştır. 1997 yılından itibaren enflasyon 3 haneliden 2 haneli rakamlara inmiş, 2000 yılı enflasyonu tahmini % 10 seviyelerine kadar gerilemiştir. Dünya Bankası kaynaklarına göre, ülkenin enflasyon oranlarını aşağı çekmesinde, enerji ve tarım sektörlerindeki üretim performansındaki iyileşme, bazı temel ihtiyaç maddeleri ve kamu hizmetlerinde fiyat kontrollerinin, yapay fiyatlamaların ve takas işlemlerinin devam etmesi ile ucuz ithalat gerçekleştirilmesi önemli rol oynamıştır.¹⁰⁹

---

¹⁰⁹ Mustafa Cesar, "Bağımsızlığının Onuncu Yılında Türkmenistan'da Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci", s. 9, <http://www.dtm.gov.tr> (erişim 05.02.2009).

Tablo 10: Türkmenistan’da Enflasyon Oranlarının Gelişimi (TÜFE), (1991–2008, %)

1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
103	493	3,102	1,748	1,005	992	84	24	17
2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
8	11.6	8.8	5.6	5.9	10.7	8.2	6.3	15

Kaynak: European Bank for Reconstruction and Development, **Transition Update**, 2001, s. 16, European Bank for Reconstruction and Development, **Transition Update**, 2009, s. 18.

2.2.5. Döviz Kuru

1993 yılında Türkmenistan para birimi Manat oluşturulmuş ve sınırlı konvertibilite tanınmıştır. Aynı yıl yürürlüğe konulan Döviz Düzenleme Kanunu ile tüm uluslararası işlemlerdeki ödemeler garanti altına alınmıştır.

Ülkede sabit kur rejimi uygulanmakta olup, geçmiş yıllarda resmi kur, piyasada oluşan kurun yaklaşık olarak beşte biri oranındaydı. Resmi kur ile piyasa kuru arasındaki bu farklılık, EBRD tarafından hazırlanan 2000 Yılı Geçiş Raporunda, ekonominin piyasa şartlarında işleyişinin önündeki en büyük ve maliyetli engel olarak gösterilmektedir.¹¹⁰

Mayıs 2008’de gerçekleştirilen resmi ve piyasa kurlarının birleştirilmesi ile 1 Amerikan Doları 14250 manat olarak belirlenmiştir. 2009 yılının Ocak ayında Türkmenistan Merkez Bankası tarafından yeni para banknotlar basılmıştır ve yeni

¹¹⁰ Abdurrahman Işık, “Serbest Piyasaya Geçiş Ekonomilerinde Gerçekleştirilen Reform Hareketi ve Türkmenistan Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2006, s. 145.

banknot 1 manat eski banknot 5000 manata eşitlenmiştir. Ülke genelinde 100’den fazla döviz bürolarının açılması ve döviz işlemleri alanındaki kısıtlamalarının kaldırılması özel sektör ve yabancı sermaye yatırımları üzerinde olumlu etki yapacaktır. Döviz işlemleri alanındaki kısıtlamalarının kaldırılması özellikle ithalat/ihracat yapan şirketler için büyük öneme sahiptir.

Hem ülkeye yönelik hem de ülkeden sermaye transferleri Merkez Bankası’nın onayına tabidir. Ülkeye döviz getirmek isteyen yatırımcılar için herhangi bir kambiyo kısıtlaması bulunmamaktadır. Yabancı yatırımcılara kârlarını Türkmenistan’da tekrar yatırıma dönüştürebilme, ülke dışına transfer edebilme veya Manat olarak döviz hesabına yatırabilme hakkı tanınmıştır. Kamu ödemelerinin geliştirilmesi, muhasebe, mali raporlama ve mali sistemin idaresi gibi hususlarda hükümete önemli hizmetler sunan hazine sistemlerinin geliştirilmesi konusunda eski SSCB ülkeleri arasında yapılan bir kategorizasyonda Türkmenistan önemli ölçüde ilerleme kaydeden ülkeler arasında yer almaktadır.¹¹¹

Gerçekleştirilmekte olan reformlar çerçevesinde hükümetin Haziran 2008’de aldığı kararname, bankaların döviz kanallarına erişimlerine ve yabancı finans kuruluşları adına işlem yapmak için hesap açmalarına olanak tanımıştır. 2009 yılından itibaren bankalar raporlama işlemlerinde Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına geçmişlerdir.¹¹²

Türkmenistan sermaye piyasasının ilk adımı 1991 yılında “Anonim Şirketler Kanunu”nun çıkarılması ile atılmış, 1993 yılında çıkarılan “Türkmenistan Menkul Kıymetler ve Borsalar Kanunu” hisse senetleri piyasasının gelişimi yönündeki ikinci adımı teşkil etmiştir. Ülkede, hisse senetleri, devlet ve özel sektör borçlanma araçları ile türev ürünlerinin işlem göreceği bir Menkul Kıymet Borsası kurulması planlanmaktadır. Bu amaçla, Ekonomi ve Maliye Bakanlığı bünyesindeki özel bir komisyon borsada işlem yapmak isteyen banka ve şirketlere lisans vermektedir. 1999 yılı sonu itibariyle

---

¹¹¹ Mustafa Cesar, a.g.e., s. 18.

¹¹² European Bank For Reconstruction and Development, **Prosess Perehoda İ Pokazateli Stran SNG İ Mongolii**, 2008, s. 60.

50'nin üzerinde banka ve anonim şirket lisans almış durumdadır. Ancak, ülkede menkul kıymetler borsası da dahil olmak üzere, bankacılık dışındaki finans kurumlarının oluşturulmasında her hangi bir ilerleme sağlanamamıştır.¹¹³

Sigortacılık sektöründe tekel konumunda olan Devlet Sigorta Şirketi faaliyet göstermektedir. Ayrıca özel risk sermayesi fonu Orta Asya Amerikan Teşebbüs Fonu da bulunmaktadır.¹¹⁴

2.2.6. Bankacılık Sistemi

Türkmenistan'da bankacılık faaliyetleri; Merkez Bankası Kanunu, Bankalar ve Bankacılık İşlemleri Kanunu, Döviz Rejimi Kanunu ve Milli Para Birimi Kanunu ile düzenlenmektedir.¹¹⁵ Batılı standartlara göre bankacılık Türkmenistan'da daha başlangıç dönemindedir. Ülkede, bankacılık sistemi, Devlet Merkez Bankası, üç devlet bankası, ticari bankalar ve ticari bir kooperatif bankası olan "Dayhan" bankalarının birleştirilmesiyle oluşan Dayhanbank'dan teşekkül etmektedir. Ticari bankaların büyük bir bölümü küçük ve orta ölçeklidir.¹¹⁶

Devlet Dış Ekonomik İşler Bankası Vnesheconombank, yabancı yatırımcı işadamlarına ve yerli ihracatçılara hizmet veren bankadır. Devlete ait tüm ticari işlemleri finanse etmekte ve tüm döviz muamelelerini yürütmektedir. Orta ölçekli ticari bankalardan Turkmenbank, sosyal alanlara (eğitim, sağlık, kültür, bilim, emeklilik, vb.) ilişkin finanssal operasyonları yürütmektedir. Türkmenbashibank ise sanayi projelerin finansmanı ile iştigal etmektedir. Dayhanbank, kamu ve özel sektör tarafından yürütülen

---

¹¹³ Mustafa Cesar, a.g.e., s. 18.

¹¹⁴ TİKA, a.g.e., s. 22.

¹¹⁵ TİKA, a.g.e., s. 21.

¹¹⁶ Mustafa Cesar, a.g.e., s. 18.

tarımsal projeleri finanse etmektedir.¹¹⁷ Ülkenin en büyük bankası olan Vnesheconombank'ın toplam aktifleri 2006 yılında \$1,3 milyar olarak hesaplanmıştır.¹¹⁸

Ülkede T.C. Ziraat Bankası'nın Dayhanbank'la kurduğu Türkmen-Türk Ticaret Bankası ve Halk Bankası iştiraki ile kurulan Uluslararası Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve Girişimciliği Destekleme Bankası (Garagum Uluslararası Ortak Bankası), Rus-Türkmen Rossiysky Kredit Bank, Pakistan Milli Bankası ve İranlı Saderat Bank olmak üzere, 5 yabancı sermayeli banka mevcuttur. 2002 yılında Halk Bankası'nın ortaklığı sona ermiştir.

Aşgabat'ta Alman Deutsche Bank'ın bir şubesi de bulunmaktadır. Alman bankası ile Türkmenistan Devlet Başkanı tarafından imzalanan anlaşma uyarınca, petrol ve doğal gaz sektöründe aralarında ithal edilen ekipman ve hizmetlerin finansmanı da bulunan bir dizi yatırım projesini finanse etmek için bir kredi ön anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma orta vadeli ticari işlerin finansmanı maksadı ile Türkmen Vnesheconombank'a kredi tahsis edilmesinin yanı sıra Türkmen bankacıları proje finansmanı ve banka murakabesi konularında eğitilmelerini de öngörmektedir. Deutsche Bank Türkmenistan'a kısa ve uzun vadeli ticari işlemler için kredi hatları da açacak ve bazı projelerde danışmanlık yapacaktır.¹¹⁹

Bankacılık işlemlerinin en önemli kısmı kredi sağlamaktır. Banka kredileri çoğunlukla kısa vadelidir, çünkü uzun vadeli krediler daha fazla riskli ve daha az kârlıdır. Krediler en büyük miktarı sanayi (%39,86), ticaret (%10,31) ve tarım (%4,85) sektörlerine gitmektedir.¹²⁰

---

¹¹⁷ İstanbul Ticaret Odası, **Türkmenistan Ülke Etüdü**, Kırmızı Tanıtım Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 69.

¹¹⁸ US Embassy in Turkmenistan, "2008 Investment Climate Statement – Turkmenistan, Openness To Foreign Investment", http://turkmenistan.usembassy.gov/ic_report.html (erişim 06.06.2009).

¹¹⁹ TİKA, a.g.e., s. 21.

¹²⁰ G.O. Khalova, "The Banking System and Monetary Policy in Turkmenistan" **Russian and East European Finance and Trade**, Vol. 35, No. 5, Sharpe Pub., New York, September-October 1999, s. 56.

2.2.7. Altyapı

Türkmenistan'ın Orta Asya'da bulunmasına rağmen ulaşım altyapısının şekline bakıldığında, ülkenin Doğu veya Güney Asya'dan daha çok Avrupa'ya ulaşım kolaylığı görülmektedir. Avrupa ülkelerinin daha uzakta bulunmasına rağmen Avrupa başkentlerine gitmek Asya'daki herhangi bir şehre gitmekten çok daha kolaydır. Sovyetler Birliği zamanında kurulan demir ve karayolları Orta Asya'yı Rus ekonomisine bağlamak için kurulmuştur.¹²¹

Taşımacılık ve iletişim hizmetleri, Türkmenistan'ın coğrafi yapısı, temel pazarlara uzak olması ve uluslararası ticarete bağımlı olmasından dolayı büyük bir öneme sahiptir. Ülkenin mevcut taşımacılık ve iletişim altyapısı yetersiz olması nedeniyle devlet, karayolu, demiryolu, havayolu taşımacılığı ve iletişim alanında birkaç projeyi uygulamaya koymuştur.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ulaşım ve telekomünikasyonun ne kadar önemli bir ihtiyaç olduğu ortaya çıkmıştır, özellikle kara ve denizyolu bağlantısının önemi anlaşılmıştır. Karayolu için İran ve Gürcistan üzerinden geçen hatlar, denizyolu için ise Karadeniz limanları ve Rusya'daki nehir yollarıyla Hazar bağlantısının işlerlik kazanmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır.¹²²

Ülkede genel olarak ulaştırmada benzinin ucuzluğunun da etkisi ile karayolu tercih edilmektedir. Karayolu ağı yaygın olmakla beraber, altyapı eksiklikleri mevcuttur. Ayrıca, 1000 km'si son 15 yılda yapılmış olan toplam 3000 km'lik demiryolu ağı ülkenin büyük şehirlerini birbirine bağlamakta ve genellikle yük taşımacılığında kullanılmaktadır.¹²³

---

¹²¹ David Jay Green, "Regional Co-operation Policies In Central Asia", **Journal Of International Development**, Vol. 13, John Wiley & Sons, Ltd., Chichester, UK, 2001, s. 1152.

¹²² İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 75.

¹²³ T.C. Aşgabat Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.e., s. 12.

Ülkenin ana demir yolu bağlantısı, Türkmenbaşı şehrinden başlayarak hazar denizinden Aşkabat ve Türkmenabat'a kadar devam etmektedir. Türkmenabat şehrinden ise diğer bağımsız cumhuriyetlere bağlantı bulunmaktadır. 1994 yılında tamamlanan Türkmenistan'ı Kazakistan ve Özbekistan ile bağlayan demir yolu hizmete açılmıştır.¹²⁴

Orta Asya devletlerini İran Körfezi'ne bağlayan 300 km'lik Tedjen-Serakhs-Meşhed karayolu inşa edilmiştir. 1996 yılında ülkeyi İran'a bağlayan demiryolu hizmete girmiştir. Bunun yanı sıra, diğer Orta Asya devletleri ile İran Körfezi'ni bağlayan demiryolu bağlantıları kurulmasına ilişkin projeler de gündemdedir. Türkmenistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Gürcistan arasında Karadeniz'e uzanan demiryolu sisteminin geliştirilmesi konusunda bir anlaşma imzalanmıştır.¹²⁵

Demiryolunun İran'a bağlanması ile İstanbul-Beijing arasında kesintisiz bir tren hattı kurulmuştur. 1999 yılında ise, Türkmenabat-Atamurat arasında 203 kilometrelik, 4 milyon ton yük kapasiteli ve 650.000 kişilik bir demiryolu hattı hizmete girmiştir. 2009 yılında inşaatı bitmesi planlanan 1,414 km'lik Amu Darya üzerinden trenlerin geçişini sağlayacak köprü Atamurat ve Kerkiçi şehirlerini bağlayarak Türkmenabad'a ulaşımı kolaylaştıracaktır. Daha önce trenler Türkmenabat Köprüsü'nden geçtikten sonra Özbekistan'dan geçmek zorunda kalıyordu. Atamurat Köprüsü Türkmenabat'tan Kerkiçi'ye ulaşımı kolaylaştırmak ile birlikte transit maliyetlerini de düşürecektir.¹²⁶

Yapımı 6 ay süren ve Aşkabat-Mezar-ı Şerif arasındaki iki hatlı demiryolu 27 Ekim 2002 de açılmıştır. İki yönlü 530 km olan Aşkabat – Garagum – Daşoğuz demiryolu da kullanıma açılmıştır. Böylelikle ülkenin Ahal ile Daşoğuz vilayetleri arasındaki mesafe kısalmıştır.

---

¹²⁴ Abdurahman Işık, a.g.e., s. 188.

¹²⁵ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 75.

¹²⁶ Najia Badykova, "Regional Cooperation in Central Asia, A View from Turkmenistan", **Problems of Economic Transition**, Vol. 48, No. 8, M. E. Sharpe, Alabama, USA, December 2005, s. 73. (Regional Cooperation in Central Asia, A View from Turkmenistan).

Yabancı şirketlerin yardımı ile gerçekleştirilen rehabilitasyon çalışmaları sonucu 1996 yılında Türkmenistan karayollarının %81'i onarılmıştır. Ülkede toplam 24000 km karayolu vardır.¹²⁷

Türkmenistan'ın gaz harici ihracatının %75'i ve ithalatının %5 deniz taşımacılığı ile yapılmıştır. Hazar Denizi'ndeki Türkmenbaşı limanı ile Bakü ve Astrakhan arasında düzenli vapur seferleri mevcuttur. Okarem ve Aladja limanları çoğunlukla Bakü, Dubendi (Azerbaycan) ve Neka'ya (İran) petrol ihtacatında kullanılıyor. Türkmenbaşı rafinesinde kullanılan ham petrolün bir kısmı Ufra limanından gelmektedir.

Ülkenin ulaşım altyapısını geliştirmek ve demiryollarını, karayollarını ve limanları uluslararası transit yolları ile birleştirmek için hükümet çok büyük çaba göstermektedir. Bu amaç doğrultusunda 2020 yılına kadar ülke milli gelirinin %20'sinin altyapıya harcanması planlanmaktadır.

Yapılmakta olan ve yapılması planlanan ana altyapı yatırımları aşağıdaki gibidir:

- Ülkenin doğusu ile batısını birleştirecek Türkmenbaşı – Turkmenabad karayolunun inşaatı,
- Afganistan ile bağları güçlendirecek Serdar–Etrek–Gudreolum, ve Mari – Serhetabad yollarının geliştirilmesi,
- Türkmenbaşı – Garabogazgosgranitsa karayolunun geliştirilmesi,
- Türkmenbaşı – Gızılğaya – Daşoğuz ve Turkmenabad – Göroğlu – Daşoğuz demiryollarının inşaatı,
- Rusya – Kazakistan – Türkmenistan – İran demiryollarını birleştirecek “Kuzey – Güney” demiryolunun inşaatı. Bunun için Yaralievo–Türkmenbaşı (443 km) ve Gazancık–Kızıl Etrek (222 km), ve Gürgen – Bender Türkmen halkalarının inşaat edilmesi planlanıyor.¹²⁸

---

¹²⁷ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 75.

¹²⁸ Najia Badykova, Regional Cooperation in Central Asia, A View from Turkmenistan, ss. 71-72.

Türkiye ile Türkmenistan arasında hava ulaştırması, 2 Mayıs 1992 tarihinde imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti Arasında Hava Taşımacılığı Anlaşması” çerçevesinde Türk Hava Yolları ile Türkmenistan Havayollarının karşılıklı olarak düzenledikleri tarifeli seferlerle sorunsuz olarak sürdürülmektedir. Türkiye ve Türkmenistan arasında deniz ulaştırması, Karadeniz ile Hazar Denizi arasındaki Don-Volga nehirleri üzerinden sağlanmaktadır. Ancak bu bağlantının kullanılması Rusya Federasyonu’nun iznine tabidir. Türkmenistan bayraklı nehir tipi gemiler Don-Volga kanalından deniz taşımacılığı yapabilmektedir. Türkiye ile Türkmenistan arasında demiryolu seferleri Mari, Sarakhs, Mashad, Tahran, Tebriz, Van hattıyla 1996 yılından beri yapılabilmektedir. Halen Türkmenistan, demiryolu taşımacılığını yoğunlukla İran’ın Bender Abbas Limanı ve Rusya Federasyonu’nun Novorossisk Limanı üzerinden gerçekleştirmektedir. Üzerinde çalışılmakta olan Kars-Tiflis demiryolu bağlantısı gerçekleştirildiği takdirde, İran üzerinden geçen hattın 375 km daha kısa olan Kars, Tiflis, Bakü, Hazar Denizi geçişiyle Türkmenbaşı Limanı bağlantısı daha elverişli bir demiryolu hattı olarak ortaya çıkabilecektir. Türkiye ile Türkmenistan arasında karayolu taşımacılığı, 2 Mayıs 1992 tarihinde imzalanan “Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Türkmenistan Hükümeti Arasında Uluslararası Karayolu Taşımacılığı Anlaşması” çerçevesinde İran üzerinden ve Hazar Denizi feribot geçişiyle Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden yapılmaktadır.¹²⁹

Modern bir filo ile donatılmış olan Türkmenistan Havayolları, iç hatlarda çok düşük ücretler ile tüm şehirlerarası uçuşlar düzenlemektedir. Ayrıca, birçok önemli uluslararası noktaya da uçuşlar mevcuttur.¹³⁰ Türkmenistan’da toplam 22 havaalanı bulunmaktadır.¹³¹ Aşgabat ve Mari şehirlerinde uluslararası niteliklere sahip havalimanları bulunmaktadır.

Türkmenistan elektrik enerjisi üretiminde kendi kendine yeterli olup, elektrik enerjisi ihraç etmektedir. Elektrik dağıtım sistemi Özbekistan, Güney Kazakistan,

---

¹²⁹ TİKA, a.g.e., s. 19-20.

¹³⁰ T.C. Aşgabat Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.e., s. 12.

¹³¹ CIA Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/TX.html> (erişim 06.06.2009).

Kırgızistan ve Tacikistan'dakilerle birbirine bağlantılıdır. Ülkedeki elektrik üretimi, 4 santralden (Mari Gres, Türkmenbaşı, Nebitdağ ve Büzmein) elde edilmektedir. İki termik, iki hidroelektrik santral bulunmaktadır. Etrek, Daşoğuz, Mari ve Lebap'ta dört yeni termal enerji santrali inşa etme planları da vardır. Elektriğin hemen hemen tamamı termik santraller tarafından üretilmektedir. Türkmenistan mevcut hidroelektrik üretimi potansiyelini kullanacağı takdirde, Kırgızistan ve Tacikistan'a olan su bağımlılığını dikkate almak durumundadır. Üretimin % 40'ı diğer BDT ülkelerine, İran, Afganistan ve Türkiye'ye ihraç edilmektedir. Mayıs 1998'de Türkmenistan 220 ve 400 kw'lık iki yeni güç yayını hattı yapacağını açıklamıştır.¹³² Türkmenistan'ın elektrik üretimi kurulu kapasitesi 3485,6 MW (2008 ilk yarısı) iken elektrik enerjisi üretimi 14,03 Milyar kWh (2007)olarak gerçekleşmiştir.¹³³

Ülkede telekomünikasyon sisteminin geliştirilmesine başlanmıştır. Hükümet'in 2000–2010 yılları arasında uyguladığı ve uygulayacağı ekonomik politikaların bir parçası olarak, bu sektör için iddialı kalkınma planları yapılmaktadır. Halen Türkmenistan ile telefon haberleşmesi TÜRK SAT 1-B Uydusu ve Trans Asya-Avrupa Fiber Optik Kablo sistemi üzerinden sağlanmaktadır. Sektöre yönelik çalışmalar doğrultusunda, 618 km uzunluğa sahip Aşkabat –Türkmenbaşı fiber optik hattını döşeme çalışmaları başlatılmıştır. Söz konusu çalışma Balkan vilayeti'nde halen devam etmektedir. Aşkabat–Türkmenbaşı fiber optik hat inşaat çalışmaları esnasında kullanılmak üzere Türkiye, Batı Avrupa ve ABD'den teknik cihazlar temin edilmiştir. 20 ülke üzerinden geçmekte olan uluslararası TRASECA haberleşme fiber optik hattın, Türkmenistan topraklarından geçen kısmını için Aşkabat-Türkmenabat fiber optik hattı tesis edilmiştir. Aşkabat –Türkmenbaşı fiber optik hattın hizmete açılması ile Aşkabat şehri ve yakın çevresindeki yerleşim birimlerinde işletilen santraller, dijital teknolojiler ile donatılmış olacaktır. Bu hat ayrıca Türkmenistan'da 2020 yılına kadar telefon abone

---

¹³² TİKA, a.g.e., s. 17.

¹³³ Ekonomi Müşavirliği, a.g.e., s. 5.

sayısını 2 milyon 250 bine çıkaracaktır. Uluslararası telefon haberleşme hatları aynı anda 1.550 kişiye hizmet verme imkânı verecektir.¹³⁴

2008 yılında Türkmenistan'da altyapı çalışmalarına 4,2 milyar dolar harcanmıştır. Bu yatırımlar arasında 300 milyon dolara mal olacak 8 şeritli 200 km'lik Aşkabat çevre yolunun inşaatı ve Tükmenbaşı şehrindeki uluslararası havalimanının inşaatı da vardır.¹³⁵

2.2.8. Özelleştirme

2000 yılı itibariyle, büyük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi için bir hukuki çerçeve hazırlanmış, ancak çok az sayıda orta ve büyük boy işletme özelleştirilebilmiştir. Fischer ve Sahay'a göre, geçiş ekonomilerinin özelleştirme yaparken önceliği küçük ölçekli firmalara vermesi, bu alanda mesafe alınabilmesi bakımından önem taşımaktadır. Türkmenistan'da da bu yöntem izlenmiş ve küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesinde önemli ölçüde mesafe kaydedilmiştir.¹³⁶

Ocak 1992'de konutların özelleştirilmesine başlanmış, bunu özel küçük ticari işletmelerin kurulmasına izin verilmesi izlemiştir. Tarım alanındaki öncelikli uygulama boş kolhoz arazilerinin bir bölümünün 10 yıl süreyle çiftçilere kiralanması şeklinde olmuş, sanayide ise 160 fabrika işçilere kiralanmıştır.

1993 yılında kabul edilen mülkiyet hakkı kanunu ile her türlü mülkiyet devlet garantisine alınmıştır. Kanun, özel mülkiyeti gerçek kişiler, tüzel kişiler ve gerçek ve tüzel kişiler ortaklıklarına ait mülkiyet olarak üç kategoriye ayırmaktadır.

---

¹³⁴ TİKA, a.g.e., s. 20.

¹³⁵ Denis Lebedev, "Turkmenistan Invites St Petersburg To Set Out On The Road", **RBK Daily**, Moscow, 17 Haziran 2008, s. 4.

¹³⁶ Mustafa Cesar, a.g.e., s. 13.

Haziran 1994'te yürürlüğe giren bir düzenleme ile 500'den az çalışana sahip bütün şirketlerin 1999 yılına kadar özelleştirilmesi öngörülmüş, daha büyük şirketlerin hisselerinin yüzde 51'inin de beş yıl içerisinde satılması kararlaştırılmıştır. 1995–1998 yılları arasında 2000 işletme özelleştirilmiştir. Özelleştirilen işletmelerin faaliyet alanlarına göre dağılımına bakıldığında; %64'ünün tüketici hizmetleri, %32'sinin ticaret ve gıda, %2'sinin tamamlanamayan inşaatlar ve %2'sinin de imalat sanayisinde faaliyet gösteren işletmeler olduğu görülmektedir. 1996 yılında tarımda özelleştirme çalışmalarına hız verilmiştir. Tarım Bakanlığı'nın altı departmanı üretim birliğine dönüştürülmüştür.

1997 yılında yayımlanan üç ayrı kararname ile küçük ve orta boy işletmelerin (100'den az sayıda işçi çalıştıran) ihale yoluyla, büyük boy işletmelerin (100'den fazla işçi çalıştıran) anonim şirkete dönüştürülerek, modernizasyon gerektiren işletmelerin ise, yatırım taahhüdü yollarıyla satılması kararlaştırılmıştır.

Ülkede ayrıca orta ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi çalışmalarına da başlanmıştır. 1999 yılının ilk yarısında 23 orta ölçekli işletme özelleştirilmiştir. 1999 yılı ortaları itibariyle Türkmenistan'da tüm kayıtlı işletmelerden % 80 yani 24.000 civarında şirket, özel şahısların elinde bulunmakta, özel sektör işletmelerinin büyük çoğunluğunu küçük ve orta ölçekli işletmeler oluşturmaktadır.

1993'ten bu yana çıkarılan tüm kanun ve kararnamelere rağmen, ülkede özelleştirme çalışmaları yavaş ilerlemektedir. Bunun sebeplerinden biri kamunun ekonomideki kontrolü bırakmak istemeyişi, diğeri ise hükümetin satış listesi koyduğu işletmeler arasında özelleştirilebilecek durumda olanların sınırlı sayıda olmasıdır. Küçük ölçekli ticarethaneler ve restoranlar dışında özelleştirme listesinde yer alan işletmeler faaliyet halinde olmayan ve zarar eden kurumlardan oluşmaktadır. Ayrıca, gaz, petrol, ulaşım, telekomünikasyon, sağlık, eğitim ve kültür sektörleri özelleştirme kapsamı dışında tutulmaktadır. Ticaret ve hizmet sektöründe faaliyet gösteren tüm küçük

işyerlerinin özelleştirilmesine karşılık, ekonomide devlet sektörünün ağırlığı büyük oranda hissedilmektedir.¹³⁷

2.2.9. Teşvikler

Türkmenistan’da bağımsızlık sonrası serbest piyasaya geçişte önemli bir role sahip doğrudan yabancı yatırımların arttırılmasına yönelik çaba göstermiştir. Bu bağlamda öncelikli yatırım alanları belirlenmiş ve buna göre istenilen yatırım alanları; enerji, gaz, petrol, iletişim, taşımacılık, sanayi, tarım, tekstil ve sağlık olarak belirlenmiştir. Yapılacak yatırımlar için gerekli alt yapı çalışmaları ve teşvikler noktasında da gerekli yol haritası çizilmiştir. Buna göre, teşvik kapsamına giren alanlar ve oranları belirlenmiş, ek olarak yatırımların teşviki açısından da serbest bölgeler belirlenmiştir.¹³⁸

Serbest Bölgeler Kanunu 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanun yerli ve yabancı şirketlere kâr tavanını sınırlamadan faaliyet göstermelerine hak tanımaktadır. Bu kanun serbest bölgelerde faaliyet gösteren şirketlerin millileştirilmesini ve yabancı yatırımcılara karşı her türlü ayrımcılığı yasaklamaktadır. Verilen diğer haklar aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- İmtiyazlı vergi sistemi; kârların üstün teknoloji kullanan, ihracata yönelik şirketlere yatırılması durumunda gelir vergisinden muaf tutulması gibi,
- Vergi sonrası kârların kolayca ülkeden çıkarılması,
- Gümrük vergilerinden muafiyet (yabancı asıllı ürünler hariç),
- Ürünlerin ihracatı,
- Fiyatları kendilerinin belirlemesi.

---

¹³⁷ TİKA, a.g.e., s. 23.

¹³⁸ Abdurahman Işık, a.g.e., s. 91.

Türkmenistan’da 10 serbest bölge bulunmaktadır: Mari-Bayramalı, Ekerem-Hazar, Türkmenabat-Seydi, Baharlı-Serdar, Aşkabat-Anev, Aşkabat-Abadan, Saragt, Güneşli, Aşkabat Uluslararası Havalimanı ve Daşoğuz Havalimanı. Devletin serbest bölgelerde faaliyet gösteren şirketleri finansal anlamda desteklememesi ve telekomünikasyon altyapısının yetersizliği buraya yabancı sermaye yatırımlarının sınırlı miktarda gelmesinde etkili olmuştur. Aşkabat Uluslararası Havalimanı’nın altyapısı daha çok gelişmiş ve modern kargo transit tesislerine sahiptir.

Türkmenistan cumhurbaşkanı Gurbanguli Berdimuhamedov Temmuz 2007’de Hazar Denizi’nin kıyısında Avaza serbest turizm bölgesinin açılışını ilan etti. Bu bölgede faaliyet gösterecek şirketler Ekonomi ve Finans Bakanlığının kayıt ücretlerinden ve KDV muaf tutulmuştur, yabancı kredilerin amortismanı, satın alınan hammadde, ekipman ve mallar için kullanılan yerli paranın dövizle dolu konvertibilitesi sağlanmıştır. Bu bölgede nakit ödemeleri ve sınır ötesi para transferleri için özel rejime sahip olacak. Ekim 2007’de Yer Kanunu’nda yapılan yasa değişikliği turizm tesislerinin inşaatı için 40 yıllığına, perakende ve hizmet işletmeleri, depo ve araba parkları için 5 yıllığına kiralık yer verilmesini öngörmektedir. Oteller ve yiyecek-içecek işletmeleri, gazinolar hariç, KDV muafiyetinden faydalanmaktadırlar. Avaza serbest turizm bölgesinde kullanılan ekipman üzerinden %1’lik emlak vergisi alınmamaktadır.¹³⁹

Türkmenistan’da sanayi ve hizmet işletmelerinin kullandığı elektriğin ucuzluğu da hükümetin yatırımcılara yaptığı bir teşviktir. Türkiye’de 8 cent olan enerji maliyeti Türkmenistan’da sadece 1 cent’tir.¹⁴⁰

Türkmenistan’ı cazibe merkezi yapan diğer bir olgu olarak, ülkenin 12 Aralık 1995 yılında Birleşmiş Milletler, tarafından 185 ülkenin onayı ile tarafsız ülke seçilmesi görülmektedir. Bu sadece ülkeye yapılacak doğrudan yabancı yatırımları değil aynı

---

¹³⁹ US Embassy in Turkmenistan, “2008 Investment Climate Statement – Turkmenistan, Openness To Foreign Investment”, http://turkmenistan.usembassy.gov/ic_report.html (erişim 06.06.2009).

¹⁴⁰ Zaman Gazetesi, “Türk İşadamından Türkmenistan’a İki Fabrika Daha”, 15.02.2005, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=143069> (erişim 05.06.2009).

zamanda dış siyasi istikrarsızlıklara karşı da bir kalkan vazifesi göreceği varsayılmıştır. Bu da, yatırımlar için riskin azaltılması manasına gelmektedir.¹⁴¹

2.3. TÜRKMENİSTAN'A YABANCI YATIRIMLARIN GİRİŞ ŞEKİLLERİ VE MİKTARI

UNCTAD verilerine göre Türkmenistan'daki doğrudan yabancı yatırımlarının yıllara göre dağılımı aşağıdaki gibidir.

Tablo 11: Türkmenistan'da Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı (Milyon \$)

Yıllar	1990-2000 (ortalama)	2004	2005	2006	2007
Miktar	119	354	418	731	804*

Not * : UNCTAD ve EBRD 2007 yılı verileri arasında farklılık vardır.

Kaynak: UNCTAD, *World Investment Report 2008*, 2008, s. 228.

---

¹⁴¹Abdurahman Işık, a.g.e., s. 91.

Tablo 12: Türkmenistan’da Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Stoku (Milyon \$)

Yıllar	1990	1995	2000	2006	2007
Miktar	-	415	949	3124	3928

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report 2008**, 2008, s. 287.

Türkmenistan’da petrol sektörüne yapılan yabancı yatırımlar ürün paylaşımı anlaşmalar (production sharing arrangement) şeklinde iken, petrol dışı sektörlerdeki yabancı yatırımlar daha çok ortak girişim (joint venture) şeklindedir.

2.3.1. Ürün Paylaşımı Anlaşmaları

Büyük doğalgaz ve petrol yataklarına sahip Türkmenistan’da, yabancı şirketler ürün paylaşımı ile ilgili anlaşma çerçevesinde 7 proje üzerinde çalışıyor. Hidrokarbon Kaynaklarını Kullanma ve Yönetme Devlet Ajansı, bu yönde bir dizi çalışmalarda bulunmaktadır. Devlet Ajansı, enerjide yatırım tekliflerini değerlendirerek, kaynakların işletilmesi lisansı vermektedir. Ayrıca, yabancı şirketler ile müzakerelerde bulunarak, ürün paylaşımı ile ilgili de bir takım anlaşmalar imzalamaktadır. Temmuz 2009’da Almanya’nın RWE şirketi ile bu konuda uzun vadeli bir anlaşma imzalanmıştır. Alman şirketi, Hazar Denizi 23 blokta doğal gaz ve petrol arama çalışmalarında bulunacaktır.

Yabancı şirketler, söz konusu anlaşma çerçevesinde karada ve denizde toplam 7 proje üzerinde çalışıyor. Malezya’nın Petronas Carigali şirketi 1996 yılında Türkmenistan ile ürün paylaşımı konusunda bir anlaşma imzalamıştır. Şirket, Blok-1 bölgesinde arama çalışmalarında bulunmaktadır.

Birleşik Arap Emirlikleri'nin Dragon Oil şirketi 1999 yılında Türkmenistan ile anlaşma imzalayarak, Çeleken bölgesinde petrol arama çalışmalarına başlamıştır. BAE şirketi, Ceytun ve Cigalibek petrol yataklarında petrol çıkarmaktadır.

Almanya'nın Wintershall Holding AG, Danimarka'nın Maersk oil ve Hindistan'ın ONGC Mittal Enerji Ltd şirketleri Blok 11-12 bölgesinde enerji kaynaklarını araştırıyor. Kanada'nın Burried Hill şirketi ise Blok-3 bölgesinde çalışmalarda bulunmaktadır.

Ülkede, karada da enerji kaynaklarının işletilmesi ve araştırılması hızla devam etmektedir. Avusturya'nın Mitro International şirketi Türkmen tarafı ile ortaklaşa Hazar bölgesinde çalışmalarda bulunurken, İngiltere'nin Burren RPL şirketi Nebitdag yatağında arama çalışmaları yapmaktadır.

Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimuhamedov'un 17 Haziran 2007 tarihinde Çin'e yaptığı ziyaret sırasında Hidrokarbon Kaynaklarını Kullanma ve Yönetme Devlet Ajansı ile CNPC şirketi arasında bu yönde bir anlaşma sağlandı. Halihazırda, Çin şirketi ülkenin doğusundaki Bagtıyarlık bölgesinde doğal gaz arama çalışmalarında bulunmaktadır. Türkmenistan ile Çin arasında inşa edilen doğal gaz boru hattı da bu bölgeden başlamaktadır.¹⁴²

2.3.2. Ortak Girişimler Ve Yeni Yatırımlar

1990'lı yıllarda yabancı şirketler Türkmenistan'da yatırım yapmaya başladıklarında yerli pazar hakkında çok sınırlı bilgiye sahiptiler. Bu yüzden yerli şirketler ile ortak girişim yapmaya çalışmışlardır. Ancak özel sermayenin gelişmemişliği sebebiyle devlet kurumları ile ortak teşebbüsler kurmuşlardır. Böylece yabancı

---

¹⁴² Cihan, "Türkmenistan'da enerji alanında yabancı firmalar 7 proje üzerinde çalışıyor", 20.04.2009 <http://www.tumgazeteler.com/?a=4973363> (erişim tarihi: 04.07.2009).

yatırımcılar risklerini minimize etmeye çalışmışlardır. Devlet kurumları ise nitelikli personel eksikliği ve sermaye yetersizliği nedeniyle ortak girişimlere olumlu bakmışlardır. Daha çok tekstil, gıda ve inşaat sektörlerinde kullanılmıştır.

Tekstil sektöründe ortak girişim ile birlikte yap - işlet - devret modeli de kullanılmıştır. Yap – işlet – devret modelinden beklenti, yerli çalışanların geçecek süreç içerisinde tecrübe kazanmaları sonucunda fabrikaların tamamının problemsiz bir şekilde kamulaştırılmasıdır.

Gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi Türkmenistan’ın da istihdam yaratma etkisinden dolayı en çok tercih ettiği yabancı yatırım şekli yeni yatırımlardır. Türkmenistan’da bu tip yatırımlar daha çok tekstil, ticaret ve turizm alanlarında yapılmaktadır. Aşağıdaki tabloda UNCTAD’ın bu konudaki 2002–2008 verileri yer almaktadır.

Tablo 13: Türkmenistan’da Yıllara Göre Yeni Yatırımlar

Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Yatırım Adedi	5	13	3	1	-	5	2

Kaynak: UNCTAD, **World Investment Report 2005**, 2005, s. 258,
UNCTAD, **World Investment Report 2008**, 2008, s. 228.

2.3.3. Dış Borç

Türkmenistan’da faaliyet gösteren yerli ve yabancı şirketlerin kredi sağladığı başlıca kuruluşlar EBRD (European Bank for Reconstruction and Development) ve İslam Kalkınma Bankasıdır. EBRD’ın Türkmenistan’daki kuruluşlara sağladığı kredi miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 14: Türkmenistan’a sağlanan EBRD Kredileri

Proje	Sektör	Yatırım Türü	Yıl	Proje Maliyeti (1000 Euro)	Kredi (1000 Euro)	Özkaynak (1000 Euro)	EBRD Kredisi (1000 Euro)
Doğrudan Yatırım							
Dragon Oil	Hammadde	Özel	1999	587,405	67,777	0	67,777
İhracat Amaçlı Kredi Hatı	Banka kredisi	Özel	1994	36,012	36,012	0	36,012
Gap Turkmen	Endüstri	Özel	1995	100,351	19,768	11,942	31,710
Gap Turkmen	Endüstri	Özel	1999	16,944	0	3,382	3,382
Türkmenbaşı Limanı Geliştirilmesi	Ulaşım	Kamu	1997	50,818	33,889	0	33,889
TOPLAM				791,530	157,447	15,324	172,771
Yerel Fon Yatırımı							
AIG İpek Yolu Fonu	Sermaye fonu	Özel	1997	7,907	0	1,694	1,694
Baring Vostok Özel Sermaye Fonu	Sermaye fonu	Özel	2001	5,592	0	2,203	2,203
Efes – EBI	Yiyecek- içecek	Özel	2001	113	0	113	113
NIS Tamirat Tesisleri	Sermaye fonu	Özel	2000	2,824	0	282	282
				16,436	0	4,293	4,293
				807,966	157,447	19,617	177,064

Kaynak: European Bank for Reconstruction and Development, **EBRD Investments 1991-2001**, 2001, s. 52.

2009 yılı haziran ayında Türkmenistan hükümeti ile İslam Kalkınma Bankası arasında 2 tanker alımı ile ilgili kredi anlaşması imzalanmıştır.¹⁴³ Türkmenistan hükümeti ayrıca Türk Eximbank ile de çalışmaktadır. Türkmenistan’a Türk Eximbank tarafından 1992 yılında 75 milyon dolarlık mal kredisi açılmıştır. Açılan bu krediden, 1993’te 53,55 milyon dolar ve 1994 ‘te ise 21,44 milyon dolar olmak üzere toplam 74,99 milyon dolarlık kısmı kullanılmıştır. İhracatın finansmanına yönelik olarak 74.99 milyon dolarlık kredinin yanı sıra, 88,3 milyon ABD dolarlık proje kredisi çerçevesinde otel (14,2 milyon dolar) ve rafineri projeleri (21,66 ve 22,10 milyon dolar tutarında olan Türkmenbaşı Rafinerisi CCR Ünitesi ve Türkmenbaşı Rafinerisi MSCC Ünitesi) finanse edilmiştir. Geri ödeme problemleri nedeniyle 30 Ağustos 2000 tarihinde “Borç Erteleme Anlaşması” imzalanmış ve toplam 48 milyon ABD dolarlık borçları 2002–2007 dönemini kapsayan yeni bir ödeme takvimine bağlanmıştır.¹⁴⁴

Tablo 15: Türk Eximbank Kredileri

	Tahsis Edilen (Milyon \$)	Kullanılan (Milyon \$)	Geri Ödeme (Ana Para + Faiz) (Milyon \$)	Erteleme (Milyon \$)
Toplam	163.3	132.95	114.53	48.0
Mal Kredisi	75.0	74.99	89.48	
Proje Kredisi	88.3	57.96		

Kaynak: TİKA, “Türkmenistan Ülke Raporu”, Ankara, 2004, s. 28.

¹⁴³ Turkmenistan.ru, “Sovet Upravlayushih IBR Podpisal v Ashgabade Paket Dokumentov Po Sotrudnichestvu” 04.06.2009, http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=15030&type=event&highlight_words=%D0%B8%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86&sort=date_desc (erişim 05.06.2009).

¹⁴⁴ TİKA, a.g.e., s. 28.

Türkmenistan hükümeti ülkede gerçekleştirilen değişik sanayi yatırımları için Çin'den önemli miktarlarda kredi almıştır. Bu krediler ayrıntılı olarak daha sonraki bölümlerde ele alınacaktır.

2.4. MUHTEMEL YATIRIM ALANLARI

Türkmenistan dünyanın bilinen dördüncü büyük doğalgaz rezervine sahip ülkesi olmasından dolayı, doğalgaz boru hatlarına ilişkin inşaatlar hükümetin öncelikli projeleri arasında yer almaktadır. Doğalgazının yanı sıra, ülkedeki petrol rezervleri de küçümsenmeyecek boyuttadır. Türkmenistan hükümeti henüz dokunulmamış petrol ve doğalgaz yataklarının ekonomiye kazandırılması için yabancı sermayeyi özendirmeye çalışmaktadır.

Önemli mineral rezervlerine de sahip olan ülkede mineral gübre üreten 10 adet tesis bulunmaktadır. Ancak bu tesislerin çoğunun rehabilitasyona ihtiyacı vardır. Ülkede birçoğu planlama aşamasında olan pek çok altyapı yatırımı başlamıştır. Aşkabat Belediyesi, Türkmenistan'ın başkentinin modern bir şehir yapılması için önemli projeler organize etmektedir.

Mevcut koşullarda yatırım yapılabilecek tarıma dayalı başlıca sanayi kolları arasında, sebze meyve, tahıl, pamuk, yağlı tohumlar, diğer bitkiler, hayvansal ürünler işleme tesisleri ve girdi sağlayan endüstriler önde gelmektedir. Tahılın pazarlanmasında depolama ve soğutma tesisleri ve işlenmesinde un fabrikaları, makarna tesisleri, işbirliği alanı olarak önerilebilmektedir. Ülkede arttırılması öngörülen çeltik ve mısır üretiminin boyutları göz önünde bulundurularak yeni çeltik fabrikalarının ve mısır işleyen nişastaglikoz endüstrisinin kurulması da, yeni yatırım alanları olarak dikkate alınmalıdır.

Türkmenistan, halen tümünü ya da bir bölümünü ithalat ile sağladığı şeker, süt, et, deri, tavuk ürünleri, un, sigara, tekstil ürünleri, giyim eşyaları, manto ve ayakkabıyı iç piyasadan karşılamak için bunlarla ilgili sanayini geliştirmek durumunda olduğundan,

bu alanlar ülkenin önemli yatırım alanları olarak göze çarpmaktadır. Özellikle pamuklu, yünlü ve ipekli dokuma sanayii ile çeşitli gıda sanayileri geliştirilme imkânlarına sahiptir. Bira sanayisinde, özellikle Aşkabat bira fabrikasının, gelişmiş bir teknoloji ve yeni standart bir kaliteyle üretim yapacak düzeye ulaştırılabileceği düşünülmektedir. Eski teknolojiye sahip Aşkabat meşrubat sanayinin, yeni teknoloji transferiyle verimli çalışan bir işletme haline getirilebileceği düşünülmektedir. Ayrıca tarımsal ürünlerin işlenmesi ve pazarlanmasına yardımcı olan makinelerle, plastik, metal, cam vb. gibi ambalaj sanayisinin kurulup geliştirilmesi, bir ihtiyaç olarak gözükmemektedir.

Türkmenistan'da kıraç ve step alanlarda koyunculuk, araziye değerlendiren önemli bir hayvancılık kolu olarak görülmektedir. Ülkenin çöl kısımlarında güneş enerjisinden yararlanarak derin kuyu pompaları ile su çıkarılarak mera ıslahına yönelme ve 1500–2000 başlık koyun sürüleri oluşturulması; yapağı, et, koyun sütü ve karagül postu üretimini artıracak ve bunlara bağlı sanayii de geliştirecektir. Mera ıslahı, koyun yetiştiriciliği ve koyundan elde edilen ürünlere dayalı sanayi bir bütünlük (entegrasyon) içinde planlanmalıdır. Merinos yapağısı ve Ankara tiftiği üretimi yönlerinden de araştırmalar yapılmalıdır.

Ülkede gelişmiş teknoloji ile çalışan bazı sanayi kuruluşları yanında, genellikle eski teknolojiye dayalı, verimlilik düzeyleri iyileştirilmeye muhtaç sanayi kuruluşları yaygındır. Yaşlanmış ve optimum kapasitede olmayan bu tip işletmelerin iyileştirilmesine çalışmak yerine, yeni ve modern teknoloji ürünü tesislerin kurulması, daha tutarlı ve ekonomik görülmektedir. Bu yönde alınacak kararlar yeni yatırım olanakları yaratacak, ekonomiye canlılık getirecektir. Yeni teknoloji, sistemli bir şekilde uygulamaya konulunca, eski teknolojiyi uygulayan işletmeler, dünyadaki çeşitli örneklerde görüldüğü gibi, hızla ortadan kalkacaklardır. Bir üretim alanında uygulanacak yeni teknoloji, bu üretim alanının yan sanayisini de yeni teknolojiler kullanan birimler ile geliştirecektir. Bunun bölgede kalkınmayı hızlandırması, ekonomik bir realite olarak beklenmektedir.¹⁴⁵

---

¹⁴⁵ TİKA, a.g.e., ss. 29-30.

Resmi verilere göre Türkmenistan hükümeti aşağıdaki projelere yabancı sermaye yatırımlarını çekmeyi istemektedir:

- Avaza serbest turizm bölgesinin oluşturulması;
- Kuzey – Güney Uluslararası taşıma koridoru çerçevesinde Türkmenistan kısmındaki demiryolunun inşaatı;
- Seydi Petrol Rafinerisi'nin modernizasyonu;
- LPG üretim tesisleri;
- İyot – brom üretim fabrikasının inşaatı;
- Türkmenistan – Çin, Türkmenistan – Afganistan – Pakistan – Hindistan, Transhazar ve Prikaspiyskiy doğal gaz boru hatlarının inşaatı;
- Mevcut doğal gaz boru hatlarının onarımı;
- Kimya fabrikalarının inşaatı;
- Petrokimya, deri, tekstil, gıda sanayilerinin geliştirilmesi;
- Otoban inşaatı;
- Bilgi teknolojilerinin geliştirilmesi, teknopark inşaatı;
- Eğitim sisteminin geliştirilmesi;
- Tarihsel ve kültürel anıtların öğrenilmesi, onarımı ve korunması.¹⁴⁶

---

¹⁴⁶ Geldimuradov H. ve Hramov V. M., **Türkmenistan Otkrit Dlya Vzaimovıgodnogo Partnerstva**, Turkmenskaya Gosudarstvennaya İzdatelskaya Slujba, Aşkat, 2008, ss. 88-89.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YABANCI YATIRIMLARIN TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİNDEKİ YERİ

3.1. TÜRKMENİSTAN'DA YABANCI YATIRIMLARIN SEKTÖRLERE GÖRE DAĞILIMI

3.1.1. Petrol ve Doğal Gaz Sektörü

Türkmenistan'da gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlarının çoğu madencilik alanındadır, dolayısıyla en fazla yabancı yatırım getiren şirketler de petrol ve doğal gaz çıkartan şirketlerdir.

Petronas Türkmenistan'ın petrol ve doğal gaz sektörüne 1996 yılında girdi ve 2006 yılından itibaren ülkede petrol çıkartmaktadır; 2008 Ekim itibarı ile toplam 4,8 milyon varil petrol çıkartmıştır. Geçen 12 yıl içinde Petronas Türkmenistan'ın petrol ve doğal gaz sektörüne 1,8 milyar dolar yatırım yapmıştır.

Petronas ağırlıklı olarak Hazar Denizinde Türkmenbaşı şehrinin 80 km güney batısında faaliyet göstermektedir ve günlük yaklaşık 7000 varil ham petrol çıkartmaktadır. Şirketin petrol çıkarttığı bu alanın toplam rezervleri 146 milyon varil petrol ve 180 milyar m³ doğal gaz olarak hesaplanmıştır. Petronas burada 1996 yılından başlayarak 32 yıl petrol çıkartmak hakkına sahiptir. Petronas yönetiminin planlarına göre 2010 yılından itibaren şirket günlük 14 milyon m³ (yıllık 5 milyar m³) doğal gaz çıkartmaya başlayacaktır.¹⁴⁷

---

¹⁴⁷ Jamaluddin Muhammad, "Petronas' Investment In Turkmenistan Reaches US\$1.8 Billion", Bernama, 20.11.2008, <http://www.bernama.com/bernama/v5/newsindex.php?id=373253> (erişim 05.07.2009).

İrlanda merkezli Emirates National Oil Company tarafından kontrol edilen Dragon Oil Türkmenistan'daki en büyük yabancı petrol üretici şirkettir. Dragon Oil 2003 yılında günlük 13000 varil petrol üretti. Dragon Oil Hazar Denizinde faaliyet gösterdiği Blok 2 petrol sahasının toplam rezervleri 600 milyon varil petrol ve 65 milyar m³ doğal gaz olarak hesaplanmıştır. Bu sahada Lam ve Zhdanov kuyularından petrol çıkarılmaktadır.

Şirket çıkarttığı doğal gazı Kazakistan'a ihraç etmek için boru hattının çekilmesini teklif etmiştir. Bu proje var olan boru hattının bazı kısımlarının onarımını diğer kısımlarının ise yeniden inşaat edilmesini öngörmektedir; 12 ayda gerçekleştirilebilecek bu projenin maliyeti 90 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. Dragon Oil Türkmenistan'da 1996 yılında faaliyet göstermeye başlamıştır ve 1999 yılında hükümet ile ürün paylaşımı anlaşmasına imza atmıştır.¹⁴⁸

Türkmenistan karada (onshore) petrol çıkartma konusunda 3 ürün paylaşımı anlaşması imzalamıştır: Burren Energy (İngiltere) tarafından yönetilen Nebitdag projesi, Mitro International (Avusturya) ile Türkmengaz ortaklığındaki Hazar projesi ve China National Petroleum Corporation ile imzalanan proje. Bununla birlikte Hazar Denizinde (offshore) petrol çıkartmak ile ilgili 3 ürün paylaşımı anlaşması imzalanmıştır: daha önce bahsedilen Petronas (Malezya) ve Dragon Oil (BAE/İrlanda) yanı sıra Maersk Oil (Danimarka) ve Wintershall'ın (Almanya) ortaklığında çalıştırılan Blok 11, 12 projesi. Burren Energy şirketi 2008 yılı itibarı ile Türkmenistan'a 450 milyon dolar, Mitro International 225 milyon dolar yatırım yapmışlardır.¹⁴⁹

2007 yılında China's National Petroleum Corporation (CNPC) ile Türkmenistan hükümeti arasında imzalanan ürün paylaşımı anlaşması Çin şirketine Amu Derya'nın sağ kenarındaki doğal gaz yataklarını araştırmaya ve doğal gaz çıkartmaya izin vermektedir. Tahminlere göre bu sahadaki doğal gaz rezervleri 1,7 trilyon m³.

---

¹⁴⁸ Thefreelibrary.com "Turkmenistan - Dragon Oil In Cheleken Jv", <http://www.thefreelibrary.com/TURKMENISTAN+-+Dragon+Oil+In+Cheleken+JV-a0122518127>, (erişim 04.07.2009).

¹⁴⁹ US Embassy in Turkmenistan, "2008 Investment Climate Statement – Turkmenistan, Openness To Foreign Investment", http://turkmenistan.usembassy.gov/ic_report.html (erişim 06.06.2009).

CNPC şirketi Türkmenistan'da doğal gaz yataklarını araştırmak ile ilgili 1,5 milyar dolar değerinde iş yapmıştır. Ayrıca 17 Temmuz 2007'de CNPC ile Türkmengaz şirketi arasında imzalanan anlaşma Türkmenistan'dan Çin'e 30 yıl süre ile yıllık 30 milyar m³ doğal gaz taşıyacak boru hattının inşaatını öngörmektedir. Bu boru hattı Türkmenistan'da başlayarak, Özbekistan ve Kazakistan üzerinden geçerek Çin'in Sincan bölgesinde Çin'in kendi doğal gaz boru şebekesine bağlanacaktır.¹⁵⁰

24 Haziran 2009'da imzalanan anlaşmaya göre Türkmenistan'ın 10 milyar m³ ek doğal gaz vermesi öngörülmüştür. Öylece Türkmenistan Çin'e 30 yıllık süre ile yıllık 40 milyar m³ doğal gaz ihraç edecektir.¹⁵¹ Bu boru hattı 14 Aralık 2009 faaliyete geçirilmiştir.

Türkmenistan ile Özbekistan sınırındaki Gedaim bölgesi ile Çin'in Sincan bölgesindeki Khorgos şehrini bağlayan bölümü 1100 mil uzunluğundadır. CNPC boru hattının bu bölümü için 2,2 milyar dolar yatırım yapmıştır. Sincan'dan Çin'in güney doğu bölgelerine çekilecek ek boru hatları ile bu projenin maliyeti 7,31 milyar doları bulmaktadır.¹⁵²

Türkmenistan petrol çıkartmak ile birlikte petrol rafinerilerini de yabancı şirketler yardımı ile modernize etmektedir. Ülkenin en eski sanayi kuruluşu olan Türkmenbaşı Petrol Rafinerisi'ne toplam 1.5 milyar dolar yatırım yapılmıştır ve kapasitesi yılda 7.5 milyon ton petrol işleyebilecek şekilde arttırılmıştır. Burada faaliyet gösteren başlıca yabancı şirketler: Marhav (İsrail), Teknip-Fransa, Teknip-Almanya, NINIOK (İran), JGC ve Itochu (Japonya), Gama (Türkiye).¹⁵³

---

¹⁵⁰ Vladimir Socor, "Turkmenistan-China Gas Agreements: Still A Very Long Shot", Eurasia Daily Monitor Volume: 4 Issue: 141, [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=32882](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=32882) (erişim 04.07.2009).

¹⁵¹ Turkmenistan.ru, "Turkmenistan i Kitay Podpisali Soglasheniya V Gazovoy Sfere", 25.06.09, http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=15139&type=event&highlight_words=%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9&sort=date_desc (erişim 04.07.2009).

¹⁵² Energy Information Administration, "Turkmenistan-Kazakhstan-China Pipeline", <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Kazakhstan/NaturalGas.html> (erişim 04.07.2009).

¹⁵³ Turkmenistan.ru, "Na Turkmenbashinskom KNPZ Vvedena V Deystviye Ustanovka Gidroochistki Diztopliva Stoimostyu 132 mln Evro" 15.09.2005,

Ayrıca Türkmenistan'ın ikinci büyük rafinerisi olan Seydi Petrol Rafinerisi'nin modernizasyonu için de yabancı yatırımlarının çekilmesi için faaliyete geçilmiştir. Üretim teknolojisi değiştirildikten sonra rafineride 3 milyon ton petrol ve 3 milyar m³ doğal gaz işlenebilecektir.¹⁵⁴

Türkmenistan'ın petrol ve gaz üretimindeki ana sorunu, ürettiği bu ürünleri dış pazarlara nasıl ihraç edeceğidir; çünkü karalarla çevrili bir ülke olmasından dolayı petrol ve gazı deniz yolu ile dış pazarlara satamamaktadır. “Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Boru Hattı Projesi (Trans-Caspian Project, TCP)”nin Hazar'ın altı-Gürcistan ve Azerbaycan-Türkiye-Batı Avrupa Pazarı güzergâhında ilerlemesi sayesinde Türkmenistan'ın bu sorunları aşacağı düşünülmüş olsa da çeşitli sorunlar sebebiyle, bu proje askıya alınmıştır. Esasen, Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin hayata geçirilmesi yönünde, 29 Ekim 1998 tarihinde Ankara'da imzalanan Anlaşma kapsamında, Türkiye'ye 16 milyar m³/yıl, Avrupa'ya 14 milyar m³/yıl olmak üzere toplam 30 milyar m³/yıl Türkmen gazının 30 yıl süre ile taşınması öngörülmekteydi. Türkiye ile Türkmenistan arasında anılan anlaşmayı müteakip, 12 Mart 1999 tarihinde “Doğal Gaz Alım/Satım Anlaşması”na ilişkin prensip anlaşması imzalanmış, 21 Mayıs 1999 tarihinde de söz konusu alım/satım ilişkisi 30 yıl süreli anlaşma imzalanmıştı. Anlaşmaya göre gaz teslimi Gürcistan-Türkiye sınırı olacaktır.

18 Kasım 1999 tarihinde de “Hazar Geçişli Boru Hattı'nın Gerçekleştirilmesine İlişkin Prensiplere Yönelik Hükümetler arası Deklarasyon” imzalanmıştır. Türkmenistan, 19 Şubat 1999 tarihinde, yaklaşık 3 milyar ABD dolarlık maliyeti olan Trans-Hazar doğalgaz boru hattı projesinin müteahhitliğini, General Electric Capital ve Bechtel'in ortak firmaları olan PSG (Pipeline Solution Group) ortaklığına vermiştir. PSG, daha sonra Royal Dutch Shell'i de projeye dahil etmiş ve tarafların yüzde 50-50 oranında ortaklık payına sahip olduğu yeni bir konsorsiyum oluşturulmuştur. Ancak,

---

http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=7111&type=event&highlight_words=%D0%A2%D0%9A%D0%9D%D0%9F%D0%97&sort=date_desc (erişim 04.07.2009).

¹⁵⁴ Turkmenistan.ru, “V Ashgabadе Proshla Mejdunarodnaya Neftegazovaya Konferensiya”, 29.03.2008, http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=12481&type=event&highlight_words=petronas&sort=date_desc (erişim 04.07.2009).

Türkmenistan tarafından, PSG'nin konsorsiyum lideri olarak belirlendiği ve geçerlilik süresi 19 Şubat 2000 tarihinde sona eren Görevlendirme Belgesi'nin (Mandate Letter) yenilenmemesi, projenin bekleme dönemine girmesine yol açmıştır. Bunun üzerine General Electric ve Bechtel şirketleri konsorsiyumdan çekildiklerini açıklamışlardır. Shell (İngiliz-Hollanda Ortak Şirketi) ise yaklaşık 1 yıl sonra (2003 yılında) konsorsiyumdan çekildiğini ilan etmiştir.

Türkmenistan'ın doğalgaz ve petrolünü dış pazarlara satma konusunda son zamanlarda yaptığı en büyük anlaşmalardan bir diğeri, 30 Mayıs 2002 tarihinde İslamabat Zirvesi'nde imzaladığı Türkmenistan-Afganistan-Pakistan doğalgaz ve petrol boru hattı projeleri ile ilgili anlaşmadır. Bu hattın ileride Hindistan'a kadar uzanması hedeflenmektedir.

Türkmenistan-Afganistan-Pakistan doğalgaz boru hattı projesinin hayata geçmesi ile Afganistan her yıl, Türkmen doğalgazının topraklarından nakli nedeniyle, 300 milyon dolar tutarında transit ücreti alabilecektir. Ayrıca, Trans-Afgan Boru Hattı denilen 3,2 milyar dolarlık hattın, Afganistan'ın uzun yıllardan sonra alabileceği en büyük ilk yatırım projelerinden biri olup 12 bin kişiye istihdam yaratacağı beklenmektedir. Türkmenistan'ın sahip olduğu doğalgaz rezervlerinin, Türkmenistan-Afganistan-Pakistan doğalgaz boru hattından, 150 yıl boyunca yılda 50 milyar metreküp doğalgaz ihraç edebilecek kapasitede olduğu belirtilmektedir. Türkmenistan-Afganistan-Pakistan doğalgaz boru hattı projesinin uluslararası bir proje olması nedeniyle, Birleşmiş Milletlerin, projenin siyasi sponsoru olabileceği de çeşitli kaynaklarca belirtilmektedir.

Ön anlaşması Türkmenistan Devlet Başkanı, Afganistan geçici Hükümet Başkanı ve Pakistan Başbakanı tarafından 7 Aralık 2002 tarihinde imzalanan bu proje ile Türkmenistan'ın yıllık 15 milyardan 30 milyar metre küpe kadar yakıt ihraç edebileceği belirtilmektedir. Uzunluğunun 1.460 km olacağı belirtilen boru hattının, Türkmenistan'ın Güney-Doğusunda bulunan Devletabat bölgesinden başlayıp, Afganistan'ın Kandahar vilayeti üzerinden Pakistan'ın Multan şehrine ulaşacağı ve

oradan da Hindistan tarafına 650 km daha uzatılma ihtimalinin söz konusu olduğu belirtilmektedir.

Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı Projesi askıya alındıktan sonra ve “Trans Afganistan Doğalgaz Boru Hattı Projesi” görüşmeleri devam ederken, bu defa, Rusya ile Türkmenistan arasında 2003 yılı Nisan ayında, Türkmen doğalgazının satışına ilişkin 25 yıllık bir anlaşma imzalanmıştır. Türkmenistan ile Rusya arasında imzalanan bu anlaşmayla, Rusya, Türkmenistan’dan 2004 yılında 6 milyar m³, 2006 yılına kadar yılda 10 milyar m³, 2009 yılına kadar da yılda 80 milyar m³, daha sonra da yılda 70–80 milyar m³ doğal gaz alabilecektir.

Türkmenistan’dan Rusya’ya gaz transferi için yeni boru hattı tesis edilmesi yolunda da çeşitli görüşmeler yapılmıştır. Yeni tesis edilecek doğal gaz boru hattının uzunluğunun 1.745 km, çapının 1.420 mm, kapasitesinin ise 30 milyar m³ olması planlanmaktadır. Doğal gaz boru hattının, Türkmenistan’ın Hazar sahillerinde bulunan Bektaş kompresör istasyonundan, Kazakistan topraklarına oradan da, Rusya’nın Aleksandr Gay Kompresör istasyonuna ulaşacağı belirtilmektedir. Hattın, 1.140 km’lik kısmının Kazakistan topraklarından, 605 km’lik kısmının ise Türkmenistan topraklarından geçmesi planlanmaktadır. Türkmenistan doğalgazının satışının, Türkmenistan Kazakistan sınırında gerçekleştireceği ifade edilmektedir.¹⁵⁵

Türkmen hükümetinin hayata geçirmeyi planladığı “Doğu - Batı” doğal gaz boru hattının inşaatına Rusya, Çin, Avrupa başta olmak üzere 70 yabancı şirket katılmak istediklerini açıklamışlardır. Bu boru hattı ülkenin kuzey doğusunda bulunan doğal gaz yataklarını Hazar Denizine bağlayacaktır. “Doğu - Batı” doğal gaz boru hattı hem Kazakistan üzerinden Rusya’ya çekilecek Prikaspiyskiy boru hattı ile hem de Nabucco ile Trans Hazar boru hattı üzerinden bağlanabilecek.

800 – 1000 km olması planlanan bu boru hattı yıllık 30 milyar m³ doğal gaz taşıyabilecektir. Boru hattı ile birlikte tüm gereken altyapının da oluşturulması planlanmaktadır. Projenin finansmanındaki öncülük şu şekildedir: doğrudan yabancı

---

¹⁵⁵ TİKA, a.g.e., ss. 15-16.

yatırım, yabancı şirket ile Türkmen tarafının eşit miktarda katılımı, Türkmenistan tarafından finanse edilmesi.

“Doğu - Batı” boru hattının, “Gaffney, Cline & Associates” (İngiltere) şirketi tarafından dünyadaki en büyük dördüncü doğal gaz yatağı olarak açıklanan Güney Yoloten sahasından çıkartılacak doğal gaz ile doldurulması beklenmektedir.¹⁵⁶ Türkmenistan’ın petrol ve doğal gaz sektörüne girebilmek için Chevron, BP, Lukoil ve ConocoPhillips gibi şirketler hükümet ile görüşme içindeler.¹⁵⁷

3.1.2. Tekstil Sektörü

SSCB döneminde Türkmenistan’da hemen hemen hiç sanayi yatırımları yapılmamıştır. Tekstil sanayisi de buna dahildir. Üretilen pamuk, yün ve ipek gibi hammaddelerin çok küçük bir kısmı Türkmenistan’da işlenebilmiştir ki, bu da yurt içi ihtiyaçları karşılayabilmek için kullanılmıştır. Tekstil üretimi küçük çapta çorap, öğrenci uniformaları ve günlük ihtiyaçları karşılayacak ürünler üretilmesi ile gerçekleştirilmiştir.

Bağımsızlığını kazanmasıyla kendi ihtiyaçlarını kendisi karşılamak zorunda kalan Türkmenistan zor bir döneme girmiştir. Çünkü ülke içi üretim talebi karşılayamamakla birlikte üretimde kullanılan teknolojiler çok eskimiştir. Üretilen pamuğun da bu dönemde Rusya ve diğer BDT ülkelerle olan kötü ilişkilerden dolayı ihraç edilememesi Türkmenistan’da tekstil sanayinin gelişmesini tetiklemiştir.

Türkmenistan’ın tekstil sektörünün gelişmesinde en önemli pay Türk işletmelerinindir. 1992 yılından itibaren Türkmenistan’da yatırım yapmaya başlayan

---

¹⁵⁶ Amangeldi Nurmuradov, “70 Firm Hotyat Uchastvovat v Stroitelstve Gazoprovoda Vostok-Zapad”, RIA Novosti, 29.05.2009, <http://www.rian.ru/economy/20090527/172497289.html> (erişim 05.07.2009).

¹⁵⁷ US Embassy in Turkmenistan, “2008 Investment Climate Statement – Turkmenistan, Openness To Foreign Investment”, http://turkmenistan.usembassy.gov/ic_report.html (erişim 06.06.2009).

Türk firmaları özellikle ham pamuğun işlenmesine ve kaliteli tekstil ürünlerin üretilmesine ve ihraç edilmesine önem vermiştir.¹⁵⁸

Ülke; pamuğun, elyafın ötesinde iplik ve konfeksiyon olarak ülkede değerlendirip ihraç edilmesi yönünde bir tercihe yönelmiştir. Bu amaçla da önemli ölçüde iplik yatırımları yapılmaktadır. Bu tesislerin işletmesi de tesislerin kurucularına verilmiştir. Yabancı firma, işletme bedelini ürün olarak tahsil etmektedir. Bu anlayış ve yöntem çerçevesinde 4 adet büyük Türk Tekstil firması (GAP Türkmen, Linkway, Norsel, Bisaş) tesisin kuruluşunu tamamladıktan sonra işletmesi'ni de üstlenmişlerdir. Bu zamana kadar yapılan uygulama sorunsuz gözükmektedir. Bu uygulama'nın en önemli avantajı; bu sektörde gelen firmalar büyük ölçekli firmalar olması nedeniyle, küçük menfaatler peşinde olmamışlar ve Türkmen devleti ile olan ilişkilerini de iyi düzenlemişlerdir.¹⁵⁹

Türkmen tekstil sektöründe önemli yatırımlarda bulunan Kölük Holding 1992 ile 1996 yılları arasında Türkmenistan'da açmış olduğu 3 fabrika pamuk ipliği ve polyester-pamuk karışımları üretmektedir. Tekstil alanındaki diğer önemli Türk yatırımları arasında Nebo, Kotam ve Linkway İplik gösterilebilir. Türk yatırımları, Türkmenistan'ın ihracat potansiyelinin artmasına önemli katkıda bulunmuştur. Özellikle tekstil yatırımları sayesinde daha önceleri pamuğun tamamını ihraç eden Türkmenistan, Orta Asya'nın tekstil ve hazır giyim merkezine dönüşmüştür. Bu sektörde üretilen ürünler Rusya gibi geleneksel pazarların yanında ABD, Japonya gibi gelişmiş ülke pazarlarına da ihraç edilmeye başlanmıştır.¹⁶⁰

Kaliteli pamuk üreticisi olan Türkmenistan'da hükümet, yabancı yatırımcılara da cazip gelebilecek bir yerli tekstil sanayi geliştirmektedir. Bu alanda Türkmenistan'da en büyük yatırımı bir Türk firması olan Çalık Holding gerçekleştirmiştir. Son dokuz yıl

---

¹⁵⁸ Babamurat Torayev, "Türkmenistan Tekstil Sanayinin Rekabet Analizi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008, s. 47.

¹⁵⁹ Turkmenistanrehberi.com, <http://www.turkmenistanrehberi.com/turkmenistan-ihracat-yatirim-imkanlari.htm> (erişim: 05.06.2009).

¹⁶⁰ DEİK, **Türkiye – Türkmenistan Ticari ve Ekonomik İlişkiler**, Türk-Türkmen İş Konseyi, İstanbul, 2008, s. 2.

boyunca Türk firmaları Türkmenistan'daki muhtelif pamuk işleme, eğirme ve dokuma fabrikalarına 500 milyon dolardan fazla yatırım yapmışlardır. Türkmenistan modern makine ve teçhizatla donatılmış tekstil komplekslerinde kaliteli pamuk elyafı ve giyim ürünleri üretmektedir. Sovyetler Birliği döneminde bir tekstil fabrikası mevcut olan Türkmenistan'da 1992–2003 yılları arasında 60 kadar tekstil fabrikası kompleksi kurulmuştur.¹⁶¹

Çalık Holding tarafından yaptırılan “Türkmenbaşı Tekstil Kompleksi” Orta Asya'nın en büyük tekstil fabrikasıdır. Son olarak IWAY sertifikası alan bu tekstil kompleksi ISO–9001 ve İSO–14001 sertifikalarına sahiptir. Ayrıca, QWAY ve WRAD gibi sertifikalar içinde hazırlıklarını tamamlamıştır. Üretim “6 sığma” olarak bilinen yöntemle yapılmaktadır. Yüksek kalitede üretim yapan bu fabrika, uluslararası alanda rekabetçi özelliğe sahiptir. En büyük müşterileri arasında Calvin Klein, Sara Lee, Casual Wear, Ikea, 2X Ist, Miss Erica, Wal-Mart, Vespolino, Iben ve JC Penney gibi markalar bulunmaktadır. Üretilen ürünler ABD, AB ve BDT gibi ülkelere ihraç edilmektedir. 25 çeşit kumaş üretebilecek şekilde esnek yapıya sahip bu fabrika, sahip olduğu yüksek teknoloji ile dikişsiz t-shirtler üretebilmektedir. Bu tekstil kompleksinin inşasına yapılan toplam yatırım miktarı 116 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.¹⁶²

3.1.3 İnşaat Sektörü

İnşaat sektörü de GSYİH'ye olan %10'luk payıyla en önemli üçüncü sektör durumundadır. Bu sektördeki büyüme yabancı kaynaklı projeler sayesinde olmaktadır. Hükümetin yapılanma planları daha çok büyük projeler üzerinedir. İnşaat sektörü

---

¹⁶¹ TİKA, a.g.e., s. 12.

¹⁶² Babamurat Torayev, a.g.e., s. 48.

Türkmenistan'ın yabancı şirketlerin aktif olduğu sektörlerden biridir. Özellikle Türk, Fransız ve Ukraynalı firmalar ön plandadır.¹⁶³

İnşaat yatırımları, genellikle büyük endüstriyel projelere, yetersiz alt yapı tamamlanması ve modernizasyona ilişkindir. Ocak 2003'ten Eylül 2003 tarihine kadar Türkmenistan'daki Bakanlıklar 179 yapının inşaatı için yabancı şirketler ile 4 milyar ABD doları tutarında anlaşma yapmışlardır. Ülkede yapımı süren inşaatların pek çoğu prestij projeleridir. İnşaat ve montaj işleri, donanım için teçhizatların satın alınması ve montajı işleri 30 ülkeden 69 yabancı şirket tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu dönemde 31 yapının inşaatı tamamlanmıştır. Ülkedeki inşaat sektörüne bakıldığında yabancı yatırımcılar arasında Türk firmalarının birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Ocak –Eylül 2003 döneminde, anlaşmaların büyük kısmı Türk şirketleri ile imzalanmış olup, toplam tutarı 1,459 milyon ABD doları'dır. 107 yapının inşaatı devam etmektedir. (Bu oran anlaşmaların toplam tutarının % 36,7'sini teşkil etmektedir).¹⁶⁴

Türkmenistan'da Türk firmaları tarafından müteahhitlik projeleri üstlenilmesi 1992 yılı ortalarında başlamıştır. İlk sözleşmeler pamuk işleme fabrikalarının kurulması amacıyla imzalanmış, bunu otel, havaalanı, soğuk hava deposu, su arıtma tesisleri, un, makarna, tuğla, mama, porselen ve traktör fabrikalarının anahtar teslimi yapımı sözleşmeleri izlemiştir.

Çeşitli alanlarda Türk firmalarının 2004 yılına kadar Türkmenistan'da üstlendikleri projelerin toplam bedeli 4,1 milyar dolar civarındadır. Bu tutar, 5 Orta Asya Türk Cumhuriyeti'nde üstlenilen müteahhitlik hizmetleri tutarı olan 9,6 milyar doların (2001 yılı rakamları) yüzde 42,7'sine tekabül etmektedir.¹⁶⁵

Türkmenistan hükümetinin altyapı yatırımlarına verdiği önem, ülkenin yeniden imarı, Türk müteahhitleri için önemli iş imkânları yaratıyor. Türkmenistan'da havaalanından saraylara, stadyumdan otellere kadar 350'den fazla proje Türk

---

¹⁶³ Asım Çalış, **Türkmenistan Ülke Profili**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2005, s. 7.

¹⁶⁴ TİKA, a.g.e., s. 20.

¹⁶⁵ TİKA, a.g.e., s. 30.

şirketlerinin imzası bulunuyor. Bu projelerin tutarı 2004 yılı itibariyle 5,5 milyar dolar civarındaydı. Türkmenistan’da faaliyet gösteren müteahhitlik firmaları arasında ise GAP İnşaat, Üçgen, Ekpar, Mensel, Gama, Summa, Polimeks, Burç ve Alarko sayılmaktadır.

Tablo 16: 2008 Yılında Türkmenistan’da Türk Firmaları Tarafından Üstlenilen Projelerin Proje Grubuna Göre İş Bedelleri

	Tutarı (ABD doları)
Üretim Tesisleri	953,838,400
Konut	680,818,508
Altyapı	640,372,500
Kültür	468,825,000
Sağlık	165,504,291
İdari Binalar	97,181,794
Eğitim	66,379,654
Toplam	3,207,637,347

Kaynak: Ekonomi Müşavirliği, **Türkmenistan Ülke Raporu**, Aşkabat, 2008, s. 11.

Tablo 17: 2003–2008 Yıllarında Türkmenistan’da Türk Firmaları Tarafından Üstlenilen Projelerin Proje Grubuna Göre İş Bedelleri

	Tutarı (ABD doları)
Üretim Tesisleri	2,874,577,631
Konut	1,965,209,522
Altyapı	1,303,962,500
İdari Binalar	966,969,635
Kültür	920,491,105
Sağlık	499,871,488
Eğitim	331,585,521
Toplam	9,105,573,603

Kaynak: Ekonomi Müşavirliği, **Türkmenistan Ülke Raporu**, Aşkabat, 2008, s. 11.

Yukarıdaki tablolardan da gördüğümüz gibi son yıllarda Türk müteahhitlik firmalarının üstlendiği proje miktarı daha da artmıştır. Örneğin 1991–2004 yılları arasında üstlenilen projelerin toplam tutarı 5,5 milyar dolar iken sadece 2008 yılında bu tutar 3,2 milyar dolara ulaşmıştır. 2003–2008 yıllarında Türkmenistan’da Türk firmaları tarafından üstlenilen projelerin toplam tutarı ise 9,1 milyar dolara eşit olmuştur.

Ancak Nisan 2008’de Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimuhamedov, yabancı inşaat şirketlerinin temsilcileri ile yaptığı toplantıda bazı Türk inşaat şirketlerinin yaptığı işlerden memnun olmadığını dile getirdi. Sunulan raporda aralarında çoğunluklu olarak Türk şirketlerinin bulunduğu bazı yabancı inşaat şirketlerinin işlerinde aksama olduğu ifade edildi. Bazı Türk şirketlerinin de anlaşmalara aykırı olarak kalitesiz inşaat yapması ve zamanında teslim etmemesi gibi nedenlerle bu şirketlerle yapılan anlaşmaların yeniden değerlendirileceği ifade edilmiş, yasalar çerçevesinde yasal işlemlerin başlatılacağı belirtilmiştir. Berdimuhamedov, sermayesi ve deneyimi olmayan yabancı şirketlerin bundan sonra kabul edilmeyeceğini belirterek, köklü inşaat şirketleriyle çalışmak istediklerini açıklamıştır.¹⁶⁶

3.1.4. Turizm Sektörü

Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimuhamedov’un Türkmenistan’ın doğal kaynaklara dayalı ekonomik yapısını değiştirmek için planladığı vizyon projeler kapsamında, Hazar Denizi kıyısında dünya standartlarındaki turizm merkezine dönüşecek Avaza Uluslararası Serbest Turizm Bölgesi kurulmaya başlanmıştır. Gurbanguli Berdimuhamedov’un imzaladığı karar doğrultusunda Türkmenbaşı şehri yakınlarında Temmuz 2007’de oluşturulmaya başlanan Avaza

---

¹⁶⁶ Rota Haber, “Bazı Türk inşaatçılardan memnun değil” 15.04.2008, <http://www.rotahaber.com/haber/20080415/Bazi-Turk-insaatcilardan-memnun-degil.php> (erişim 05.06.2009).

bölgesinin 2020 yılına kadar bitirilmesi öngörülmektedir. Proje kapsamında 50’den fazla otelin, restoranların, spor, sağlık, ticaret ve iş merkezlerinin inşaatı öngörülmektedir.

Bunlarla birlikte var olan altyapının geliştirilmesi ve yenilerinin yapımı öngörülmektedir: Türkmenbaşı şehrinde uluslararası havalimanı, deniz limanı, şehri havalimanı ile birleştirecek yol, elektrik santrali ve modern kanalizasyon sistemi. Ayrıca Aralık 2007’de bölgenin içinden geçecek 7 km uzunluğundaki yapay bir nehrin kazılarına başlanmıştır. Avaza bölgesinde turizm sektörünün oluşturulması ve altyapının geliştirilmesi yabancı sermaye yatırımlarını ve özel sektörün yatırımlarını çekmek yoluyla gerçekleştirilecektir. Türkmenistan bütçesinde bu tür yatırımlar için 1 milyar dolar ayrılmıştır.¹⁶⁷

Projenin ilk etabı kapsamında Haziran 2009’da Avaza bölgesinde 3 beş yıldızlı otel açılmıştır. Yılın sonuna kadar 3 beş yıldızlı otelin daha açılması planlanmaktadır. 2009 yılı itibarı ile projeye 1,5 milyar dolar yatırım yapılmıştır.¹⁶⁸

Projenin ikinci etabı kapsamında park kompleksinin, kayak merkezinin, köprülerin, eğlence merkezlerinin, havuzların ve alışveriş merkezlerinin inşaatı, otel inşaatlarının devam ettirilmesi öngörülmektedir.¹⁶⁹ İkinci etap kapsamında 15 otelin inşaatı öngörülmüştür.

Avaza bölgesine yapılacak yatırımların toplamı 4 milyar dolar olacağı öngörülmektedir. Projeye 40’tan fazla büyük yabancı şirket katılmıştır. 10 şirket projeye doğrudan yabancı yatırım şeklinde katılmıştır.¹⁷⁰

Türkmenistan’ın Hazar Denizi kıyısındaki en güzel şehri olan Türkmenbaşı’nda hayata geçirilen turizm bölgesinde faaliyete geçen 5 otelin tamamı

¹⁶⁷ RBC, “V Turkmenii Budut Otkriti Pervie Obyekti Avazi”, 15.06.2009, <http://top.rbc.ru/society/15/06/2009/309864.shtml> (erişim: 05.07.2009).

¹⁶⁸ Vechernaya Moskva, “Vas Budet Jdat Avaza”, 17.06.2009 <http://www.vmdaily.ru/article.php?aid=78832> (erişim: 05.07.2009).

¹⁶⁹ RBC, a.g.e.

¹⁷⁰ Turkmenistan.ru, “Summa Investisiy V Turkmenskiy Kurort Avaza Dostignet 4 Mlrd Dollarov SSA” 29.11.2008, http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=11710&type=event&sort=date_desc (erişim: 05.07.2009).

Türkiye’den Sehil İnşaat, Polimeks, Delta ve İç Kale firmaları tarafından yapılmıştır. Avaza’nın tamamı 2011’de hizmete açılacaktır ve Türkmenistan bölgenin en önemli turizm merkezlerinden biri haline gelecektir.

Projenin yüzde 10’unu oluşturan 5 tesisi doğrudan yaptıran Türkmenistan Hükümeti, kalan etapları özel sektör aracılığıyla tamamlayacaktır. Hükümet, yatırımcı ve işletmeci olarak yabancı sermayeyi çekmek için cazip teşvikler sunmaktadır.¹⁷¹

2009 yılı Temmuz ayı itibarı ile Avaza bölgesinde doğrudan yatırım yapan 8 yabancı şirket vardır. Bunlar Rusya, Fransa, Türkiye ve İran şirketleridir. Yabancı şirketlerin yatırımları arasında arberetum, oteller, iş merkezleri ve tenis stadyumu bulunmaktadır.¹⁷² 26 km sahilde kurulacak Avaza bölgesinin alanı 5000 hektar olarak belirlenmiştir. 90 inşaat alanının boyutları tasdik edilmiştir.

İtera-Invest-Story şirketi bölgede 110 kişilik 9 katlı otel inşaat edeceğini açıklamıştır.¹⁷³ Türkiye’den Belda şirketi Avaza bölgesinde 400 kişilik rehabilitasyon merkezinin projelendirilme ve inşaatı ile ilgili, 26 milyon dolar değerindeki sözleşmeyi imzalamıştır. Şirket, rehabilitasyon merkezinin inşaatını Aralık 2009’da bitirmeyi planlamaktadır.¹⁷⁴ Kazakistan’lı KayMunayGaz şirketi 250 kişilik otel inşaat ettireceğini açıklarken, İran ParsEnergy şirketi de 1 otel ile birlikte bir de iş merkezi inşaatına başlamıştır.¹⁷⁵ KER Holding (Tataristan/Rusya) Avaza’da 18 hektarlık alanda tüm yıl

---

¹⁷¹ Tumgazeteler.com, “Hazar Denizi’ni Antalya’ya Türk yatırımcılar çevirecek” 16.06.2009, <http://www.tumgazeteler.com/?a=5205762> (erişim: 05.07.2009).

¹⁷² Awaza – Nasionalnaya Turisticheskaya Zona Turkmenistana, http://avaza-tourism.com/index.php?option=com_content&task=view&id=27&Itemid=132.htm (erişim: 05.07.2009).

¹⁷³ İtera, “Nasionalnaya Turisticheskaya Zona Avaza, Turkmenistan”, <http://www.itera-development.ru/index.php?id=654> (erişim: 05.07.2009).

¹⁷⁴ Turkiyeturizm.com, “Türkmenistan Turizmine Yatırım”, 17.02.2008, http://www.turkiyeturizm.com/news_detail.php?id=9019 (erişim: 05.07.2009).

¹⁷⁵ Mihail Pereplesnin, “Ostrov Avaza”, Mejdunarodniy Jurnal Turkmenistan, No:1-2(34-35), Şubat 2008, http://www.turkmenistaninfo.ru/?page_id=6&type=article&elem_id=page_6/magazine_59/498&lang_id=r (erişim: 05.07.2009).

faaliyet gösterecek kayak merkezini inşaat edecektir. Bu alanda ayrıca aqua parkın da inşaatı öngörülmüştür.¹⁷⁶

Suudi Arabistan'lı Tanmiyat Group 500 hektarlık alanda turizm kompleksini inşaat etmeyi planlamaktadır. Almanya'lı Newsports GmbH şirketi modern spor kompleksini, Tilke şirketi uluslararası müsabakaların yer alacağı yarış pistini, Tree Entertainment şirketi gazino şehrini ayrıca bölgenin en büyük aqua parkını inşa etmeyi planlamaktadır. Güney Kore'nin LG International şirketi denizin içinde inşa edilecek otelin üzerinde çalışıyor.¹⁷⁷

Türkmenistan'da faaliyet gösteren Türk inşaat şirketi Sehil, Dubai'den sonra dünyanın ikinci yapay ada üzerine otelini inşa edecek. Birbirine bağlı üç bloktan oluşan ve yapay ada üzerine inşa edilecek otel aynı anda 12 devlet başkanını ağırlayabilecek kapasitede inşa edilecek. Otelin maliyeti bir milyar doları aşacaktır.¹⁷⁸

Türkmenistan'da 1997 yılından beri faaliyet gösteren Türkiye'nin Som Petrol Ticaret A.Ş. Türkmenbaşı deniz limanı projesine 2,5 milyar avro yatırabileceğini açıklamıştır. Bu proje kapsamında yeni modern rıhtımların, depo, ambar ve antrepoların inşaatı öngörülmüştür. Burada vergisiz depolama alanı, iş merkezleri, vergisiz toptan ve perakende alış veriş merkezleri oluşturulacaktır. Türkmenbaşı deniz limanında uluslararası lojistik merkezinin faaliyete geçmesi için tüm altyapının oluşturulması da öngörülmüştür: şirket bayilerinin, bankaların ve diğer finans kuruluşlarının çalışabilmesi için değişik iş merkezleri ve oteller.

---

¹⁷⁶ İ-Stroy.ru Stroitelniy Jurnal, "Tatarstan Postroit V Turkmenii Sportivno Ozdorovitelniy Lijnıy Kompleks", 16.06.2009, http://www.i-stroy.ru/docu/turkmenistan/tatarstan_postroit_v_turkmenii_sportivno_ozdorov/18338.html (erişim: 05.07.2009).

¹⁷⁷ Turkmenistan.ru, "Zarubezhniye kompanii predstavili proyektı dalneyshey zastroyki Avazi", 10.10.2009, http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=15717&type=event&sort=date_desc (erişim: 12.10.2009).

¹⁷⁸ Zaman Mobil, "Türkmenistan'da yapay adaya otel inşa edilecek", 10.10.2009, <http://www.zaman.com.tr/wap.do?method=getHaber&haberno=901984&bolumno=2&altbolumno=&sirano=3&sayfa> (erişim 14.10.2009).

500 bin tonluk petrol nakliyat terminali inşaatı ile birlikte, modern tankerlerin ve kuru yük gemilerinin satın alınması da öngörülmektedir. Bu projenin hayata geçirilebilmesi için 15 bin yüksek kalifiye personele ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁷⁹

3.1.5. Telekomünikasyon Sektörü

Türkmenistan'da GSM sektöründe 2 şirket faaliyet göstermektedir: Mart 2005'te Türkmen Telekom'un faaliyete soktuğu Altyn Asyr GSM ve Rusya'dan MTC şirketi. MTC (Мобильные ТелеСистемы) 2005 yılında Türkmen pazarında daha önceden faaliyet gösteren ve tek GSM operatörü olan Barash Communications Technologies Inc. (BCTI) şirketinin %51'ini 28 milyon dolara satın aldı. Yıllık 12 milyon dolar geliri olan ABD tescilli BCTI şirketinin tamamını ele geçirmek için MTC 55 milyon dolar harcadı, böylece abone başı 1000 dolar ödemiş oldu.

2005 Haziran itibarı ile MTC'in Türkmenistan'da 59.1 bin abonesi bulunmaktaydı.¹⁸⁰ MTC'in gerçekleştirdiği yoğun yatırımlar sayesinde 2008 yılında abone sayısı 500 bine ulaşmıştır ve bir önceki yıla göre 2,5 kat artmıştır. MTC genel müdürü şirketlerinin üç yıl içinde en az 150 milyon dolar yatırım yaparak abone sayılarını 1 milyona yükselteceklerini açıklamıştır.¹⁸¹

13 Şubat 2009'da MTC abone sayısındaki artışın bir önceki yıla göre 2.6 kat olduğunu ve 1 milyona ulaştığını duyurmuştur. Ayrıca kapsama alanı ülkenin yerleşik alanının %75'ine ulaşmıştır.¹⁸²

---

¹⁷⁹ Oleg Vinokurov, "Avaza Budushiy Senter Mejdunarodnoy Torgovli i Ekonomiki", Turkmenistan: Golden Age, 21.12.2007, <http://trm.gov.tm/ekonom/ek&stroi.htm> (erişim: 05.07.2009).

¹⁸⁰ Timofey Dzado, Gazeta, 27.06.2005, http://www.gazeta.ru/2005/06/27/oa_162025.shtml (erişim: 05.07.2009).

¹⁸¹ Regnum, 14.05.2008, <http://www.regnum.ru/news/1000020.html> (erişim: 05.07.2009).

¹⁸² Turkmenistan.ru, "Çislo abonentov MTC v Turkmenii prevyselo 1 million", 18.02.2009, http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=14462&type=event&highlight_words=%D0%BC%D1%82%D1%81&sort=date_desc, (erişim: 05.07.2009).

MTC 2008 yılı faaliyet raporlarına göre Türkmenistan’da abone başı aylık geliri \$21,9 (Rusya’daki aboneleri için bu gösterge \$9,2), aylık ortalama konuşma süresi ise 291 dakika (Rusya’daki aboneleri için 151). Türkmenistan’da GSM sektörü çok hızlı adımlarla gelişmektedir.¹⁸³

3.1.6. Diğer Sektörler

Önceki bölümlerde anlatılan petrol ve doğal gaz, tekstil, inşaat, turizm ve telekomünikasyon sektörleri dışında yabancı şirketler gıda, bankacılık, ilaç ve eğitim gibi alanlarda da yatırım yapmaktadırlar.

Türkmenistan’ın en büyük yabancı yatırımcılarından olan Çalık Holding, inşaat ve tekstil sektörleri dışında yaptığı yatırımları arasına 400 milyon dolara mal olan iki fabrika daha eklendi. 2005 yılında, 2,5 yılda tamamlanan çimento fabrikasının faaliyete geçmesiyle Türkmenistan, yıllık 1,5 milyon ton olan çimento ithalatının 1 milyon tonunu karşılayabilir hale gelmiş, 585 kişiye de iş imkânı sağlanmıştır. Çimento fabrikasının açılış töreninde bir konuşma yapan Eski Devlet Başkanı Saparmurat Türkmenbaşı, İran ve Özbekistan’dan tonu 70 dolara çimento ithal ettiklerini, yeni fabrikanın faaliyete geçmesi ile birlikte bu rakamın 40 dolara ineceğini söylemiştir. Proje bedeli 160 milyon doları bulan Türkmenistan Çimento Fabrikası, Türkmenistan’ın Kelete şehrinde faaliyete geçmiştir. Amonyak ve gübre fabrikası 240 milyon dolara mal olmuştur.¹⁸⁴ Çalık Holding’in ayrıca kâğıt ve enerji alanlarında da yatırımları bulunmaktadır.

1998’de Aşkabat’ta faaliyete geçmiş olan “Türkmenistan Coca Cola Bottlers” firmasında Anadolu Grubu, yüzde 80 hisseye sahiptir. Yılda 23 milyon ton üretimi olan şirket ülke genelinde faaliyet gösteren 52 perakendeci ile ürünlerini halka

¹⁸³ Datsun, 04.10.2008, <http://www.mforum.ru/t4/forum/w61zzk> (erişim: 05.07.2009).

¹⁸⁴ Zaman Gazetesi, “Türk işadamından Türkmenistan’a iki fabrika daha”, 15.02.2005, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=143069> (erişim 05.06.2009) ve Yakup Kocaman, “Çalık, Türkmenistan’da çimento fabrikası kurdu”, 15.02.2005 <http://www.tumgazeteler.com/?a=686688> (erişim 05.06.2009).

ulaştırmaktadır.¹⁸⁵ “Türkmenistan Coca Cola Bottlers”, Coca Cola şirketi, Devlet Gıda Üretim Kuruluşu ile Türkmenistan’da Coca Cola markalı içecekler üretilmesini sağlamak üzere oluşturulmuştur. Bu ortak girişime 13.85 milyon dolarlık yatırım yapılmıştır.¹⁸⁶

Ülkede T.C. Ziraat Bankası’nın Dayhanbank’la kurduğu Türkmen-Türk Ticaret Bankası ve Halk Bankası iştiraki ile kurulan Uluslararası Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve Girişimciliği Destekleme Bankası (Garagum Uluslararası Ortak Bankası), Rus-Türkmen Rossiysky Kredit Bank, Pakistan Milli Bankası ve İranlı Saderat Bank olmak üzere, 5 yabancı sermayeli banka mevcuttur. 2002 yılında Halk Bankası’nın ortaklığı sona ermiştir.¹⁸⁷

Perakendecilik alanında Yimpaş Holding’in yatırımları bulunmaktadır. Şirketin Türkmenistan’da arsa alımı ve süpermarket kurulması için 45 milyon avro’luk yatırımı bulunmaktadır.¹⁸⁸ Türkmenistan’da yatırım yapan yabancı şirketler arasında Amerikalı John Deere Company traktör sektöründe faaliyet göstermektedir. JGC Corporation, Itochu and Nisso Iwai Corporation öncülüğündeki Japon konsorsiyum yıllık 100 milyon ihracat kapasitesine sahip polipropilen fabrikasını inşa etmiştir.¹⁸⁹ Hintli Adjanta Pharma Ltd. Şirketi Aşkabat’ta yeni bir ilaç şirketi inşa etmiş ve bu proje için 2,5 milyon dolar yatırmıştır.¹⁹⁰

Almanya’nın Siemens AG ve Götz & Partner şirketleri, Türkmenistan’da büyük yatırımlara imza atmaya hazırlanmaktalar. Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbanguli Berdimuhamedov’un fikir babası olduğu Türkmen-Alman üniversite projesi Götz & Partner tarafından açılacaktır. Götz & Partner bu üniversitenin bölgedeki en büyük eğitim kurumu olabileceğini ifade etmektedir.

---

¹⁸⁵ DEİK, a.g.e., s. 2.

¹⁸⁶ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 92.

¹⁸⁷ TİKA, a.g.e., s. 21.

¹⁸⁸ Milliyet Gazetesi, 29.10.2006, <http://www.milliyet.com.tr/2006/10/29/guncel/agun.html> (erişim 05.06.2009).

¹⁸⁹ Turkmenistan Embassy in USA, “Overview of Foreign Investment Opportunities” <http://www.turkmenistanembassy.org/turkmen/business/oview.html> (erişim 05.06.2009).

¹⁹⁰ İstanbul Ticaret Odası, a.g.e., s. 92.

Üniversitede çeşitli sektörler için ihtiyaç duyulan iktisatçı ve mühendislerin yetiştirileceği belirtilirken, derslerin Almanca ve Türkmençe yapılacağı ifade edilmiştir. Üniversitede Almanya'dan getirilecek öğretim üyeleri ders verecektir. Bu projeye birçok dev Alman şirketlerinin destek vermeye hazır olduğu kaydedilmiştir. Şu an Türkmenistan'da tek yabancı üniversite olarak Uluslararası Türkmen-Türk Üniversitesi faaliyet göstermektedir.

3.2. TÜRKMENİSTAN'DAKİ YABANCI YATIRIMLARIN ÜLKELERE GÖRE DAĞILIMI

Türkmenistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra dünyanın gelişmiş ülkeleriyle hem siyasi hem de ticari ilişkiler kurmuştur ve dünya ekonomisinde önemli yerlere gelmiştir. Türkmenistan'da en fazla yatırım yapan yabancı şirketlerin geldikleri ülkelere bakacak olursak, ilk sıraları Türkiye, Rusya, Çin, Malezya, BAE, İngiltere, Almanya, Japonya asıllı şirketlerin aldıkları görülmektedir. Malezya, BAE, Avusturya, İngiltere, İsrail, Kanada ve Danimarka asıllı şirketlerin gerçekleştirdikleri yatırımlar genellikle sadece petrol ve doğal gaz sektörü ile sınırlıdır. Türkmenistan'daki Amerikan yatırımları daha çok tarım sektöründe yoğunlaşmıştır. Japonya asıllı şirketler petrol rafinerilerine ve tarım sektörüne yatırım yapmaktadırlar. Alman şirketleri petrol ve doğal gaz sektörü ile birlikte kimya, eğitim ve sivil havacılık gibi sektörlerle yatırım yapmaktadırlar. Ancak Temmuz 2009'da RWE şirketi ile Türkmenistan hükümeti arasında imzalanan anlaşmalar Almanya asıllı yatırımların da daha çok petrol ve doğal gaz sektörlerine yöneleceğini göstermektedir. Rusya asıllı yatırımların da genellikle doğal gaz sektörüne yönelik olması ile birlikte telekomünikasyon alanında da önemli yatırımları bulunmaktadır.

Çin, uluslararası enerji oyununa sonradan katılan bir ülke olarak Orta Asya'da yerleşmiş Rusya, ABD, Avrupa ve Japonya gibi devletlerle rekabet etmek durumundadır;

ve Orta Asya ekonomilerinde daha önemli rol oynayabilmek için başta petrol ve doğal gaz sektörleri olmak üzere değişik alanlarda yatırım yapmaktadır. Çin bu ülkelerde yaptığı yatırımlar ve yardımlar karşılığında kendisi için kârlı ticaret yapabilmeyi arzulamaktadır.¹⁹¹ Çin asıllı yatırımların önemli kısmı Türkmenistan'dan Çin'e inşaat edilmekte olan doğal gaz boru hattı kapsamında gerçekleşmektedir. 2008 yılı itibarı ile Türkmenistan'daki Çin asıllı yatırımların sayısı 49 olup toplam miktarı 1.285 milyar dolar ve 1.478 milyar yuan'dır.¹⁹²

Çin, Türkmenistan'da gerçekleştirilen yatırımlar için büyük miktarlarda kredi sağlamaktadır. Haziran 2009'da Çin Devlet Kalkınma Bankası (China's State Development Bank) Türkmengaz şirketine 4 milyar dolar miktarında kredi sağlamıştır. Bu kredi yeni Güney Yolotan ve Osman dev gaz yataklarının geliştirilmesinde kullanılacaktır.¹⁹³

2008 yılında Ruhabat'ta 28.75 milyon dolarlık tekstil fabrikası açılmıştır, bu miktarın 12,6 milyon dolarını Türkmenistan tarafı finanse etmiştir, geriye kalan kısmı Çin kredileri oluşturmaktadır. Bu yatırım sonucunda 550 kişiye istihdam sağlanmıştır.¹⁹⁴

2007 yılında Mari azot gübre fabrikasının inşaatı için 239 milyon dolar ve cam fabrikası inşaatı için 60 milyon dolar kredi alınmıştır.¹⁹⁵ Aynı yılda Türkmengeolojiya şirketi sondaj ekipmanı için Çin'den 200 milyon yuan kredi sağlamıştır. Ayrıca

---

¹⁹¹ Marc Lanteigne, "China's Energy Security and Eurasian Diplomacy: The Case Of Turkmenistan", **Politics**, Vol.27 (3), Political Studies Association and Blackwell Pub., 2007, ss.147-148 (www.politicsjournal.org).

¹⁹² Turkmenistan.ru, "Turkmenistan İ Kitay Podpishut Paket Dvustoronnih Dokumentov", 28.08.2008, http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=13476&type=event&highlight_words=%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9&sort=date_desc (erişim 05.06.2009).

¹⁹³ Vladimir Socor, "China Boosts Gas Imports From Turkmenistan", Asia Times Online, 02.07.2009, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/KG02Ag01.html (erişim 02.07.2009).

¹⁹⁴ Turkmenistan.ru, "V Ahalskom Velayate Vvedena V Stroy Fabrika Po Proizvodstvu Panbarhata", 23.10.2008, http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=13832&type=event&highlight_words=%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9&sort=date_desc (erişim 02.07.2009).

¹⁹⁵ Turkmenistan.ru, "Kitay Predostavil Turkmenistanu Dolgosrochniy Kredit", 05.11.2007 http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=11494&type=event&highlight_words=%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9&sort=date_desc (erişim 02.07.2009).

Türkmenistan Demir Yolları Bakanlığı yolcu vagon alımı için Çin'den 300 milyon yuan miktarında kredi almıştır.¹⁹⁶

2006 yılında Çin İhracat İthalat Bankası, Vnesheconombank'a haberleşme sektörü için 200 milyon yuan miktarında kredi vermiştir. Bu para "Farap – Türkmenabat – Atamurat – Magdanlı", "Tedjen – Serakhs", "Aşkabat – Daşoğuz" fiber optik hat inşaatları, devlet "TM CELL" GSM operatörünün altyapısının genişletilmesi vb. projeler için kullanılmıştır.¹⁹⁷

Türkmenistan'da faaliyette bulunan ve sayısı 150'yi aşan Türk işletmeleri genel olarak aşağıdaki şekilde gruplanabilir¹⁹⁸:

- Tekstil sektörü: İplikten konfeksiyona kadar her çeşit üretim yapılmaktadır. Tekstil sektöründe Türk firmaları lider konumundadır.
- Müteahhitlik hizmetleri: Yaklaşık 20 firma faaliyette bulunmaktadır. Bunun yanı sıra birçok ufak firma da alt-üstlenici olarak işler almaktadır. Türk müteahhitlik firmaları günümüze kadar Türkmenistan'da altyapı, havaalanı, otel, sosyal ve idari tesisler, konutlar, yollar, fabrikalar ve birçok mimari yapıları gerçekleştirmiş olup, bu alanda faaliyetlerine yoğun biçimde devam etmektedirler. Özellikle Aşkabat'ın çehresini değiştiren anıtlar, müzeler, Ertuğrul Gazi Cami, alışveriş merkezleri, devlet kurumları binaları, çok katlı konutlar, parklar ve şehir içi protokol yolları Türk firmaları tarafından yapılmıştır.
- Ticari faaliyette bulunan firmalar: Sayı olarak en fazla işletmenin bulunduğu grup olmakla beraber ticaret hacminde önemli bir yer tutmamaktadır. Bu firmalar toptan ve perakende satış şeklinde faaliyette bulunmakta ve daha çok gıda, inşaat malzemeleri,

---

¹⁹⁶ Turkmenistan.ru, "Kitayskiy Bank Predostavil Turkmenistanu 2 Lgotnih Dolgosrochnih Kredita", 03.03.2007,

http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=9505&type=event&highlight_words=%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9&sort=date_desc (erişim 02.07.2009).

¹⁹⁷ Turkmenistan.ru, "Kitay Predostavil Turkmenistanu Lgotniy Kredit Na Razvitiye Svazi İ Telekomunikasii", 15.12.2006, http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=8966&type=event&highlight_words=%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9&sort=date_desc (erişim 02.07.2009).

¹⁹⁸ T.C. Aşgabat Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, a.g.e., s. 23.

mobilya, konfeksiyon-ayakkabı, elektrik-elektronik ürünler, beyaz eşya ve otomobil ticareti yapmaktadırlar.

- Ulaştırma sektörü: TIR araçlarıyla uluslararası taşımacılık yapılmaktadır.
- Tarım Sektörü: Pamuk, buğday üretimi, bahçe ve çiçekçilik faaliyetlerinde bulunmaktadır.
- Hizmet sektörü: Otel, restoran, market işletmeciliği yapılmaktadır.
- Sağlık sektörü: Bir adet uluslararası standartta özel hastane Türkler tarafından işletilmektedir.
- Eğitim sektörü: Türk firmaları, ilk ve orta dereceli okullar, üniversite, dil ve bilgisayar kursları ile faaliyet göstermektedir.

3.3. YABANCI SERMAYE YATIRIMLARININ TÜRKMENİSTAN EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Yabancı sermaye yatırımlarının bir ülke ekonomisi için en önemli katkısı; ülke ekonomisine yaptığı sermaye aktarımıdır. Türkmenistan'ın ekonomik yapısı incelendiğinde gelişmekte olan ülke olarak karşılaşılan en belirgin özellik teknoloji yanında sermayenin diğer üretim faktörleri, işgücü ve toprağa nazaran çok daha kısıtlı olmasıdır. Bu kısıtlılığın en önemli nedeni ise yerli sermaye oluşumunun düşük seviyede olmasıdır. Yerli sermaye oluşumu birincil olarak ülkedeki kişi başına düşen milli gelir ile belirlenir. Gelişmekte olan ülkelerde ise kişi başına milli gelir düşük olduğundan sonuçta sermaye oluşumu da temel olarak kısıtlı kalmaktadır. Kişi başına düşen milli gelir reel olarak arttıkça ülke refahının da arttığı kabul edilir. Kişi başına milli gelirin artırılması, üretim kapasitesinin genişlemesiyle bu da her yıl bir öncekine oranla yatırımların artırılmasıyla mümkün olmaktadır. Bu ise ancak ekonomide her yıl yaratılan toplam kaynakların belli bir kısmının tüketilmeyerek, tasarruf halinde muhafaza edilmesi ve daha sonra da yatırıma dönüşmesi ile mümkündür. Buna ilâveten yine gelişmekte olan ülkelerde marjinal tüketim eğiliminin gelişmiş ülkelere göre daha

fazla olması marjinal tasarruf eğiliminin düşük olmasına dolayısıyla yatırım için gerekli sermaye oluşumunun yetersiz düzeyde kalmasına sebep olmaktadır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının temel etkisi; konuk ülkenin milli gelirine olan net katkısıdır. Yabancı sermaye ülke içinde üretimde bulunduğu ve üretimde milli gelire dahil olduğundan, ülke içinde yabancı sermaye üretimde bulundukça ülkenin milli geliri artacaktır. Burada dikkat edilecek nokta, yabancı sermayenin üretimde kullandığı tüm girdileri kendisinin üretilip üretmediğidir. Yabancı sermaye doğrudan yatırım şeklinde geldiğinde teknolojiyi de yanında getirmektedir. Bu yeni teknolojiler üretim kalitesi, maliyeti ve kapasitesini arttırarak diğer faydaları yanında ülke verimliliğinin arttırımına katkı yapacaktır. Ekonominin iyileşmesi ve büyümesine ivme kazandıracağı şüphesizdir.

Tablo 18: Türkmenistan’da Sermaye Yatırımlarının Teknolojik Yapısı (2000-2007, Milyar Manat, Milyon \$)

	2000		2006		2007	
Sermaye Yatırımları – Toplam	9,072.0	1,744.6	20,340.0	3,911.5	23,003.2	4,423.7
İnşaat ve Montaj İşleri	4404.0	846.9	9,258.9	1,780.5	10059.1	1,934.4
Donanım, Alet, Araç	2856.0	549.2	6,120.7	1,177.1	7507.6	1,443.8
Diğer İşler Ve Maliyetler	1812.0	348.5	4,960.4	953.9	5436.5	1,045.5

Kaynak: State Committee of Statistics of Turkmenistan, **Statistical Yearbook of Turkmenistan 2000-2007**, Ashgabat, 2008, s. 82.

Yukarıdaki tablodan da görüldüğü gibi Türkmenistan’da gerçekleştirilen sermaye yatırımlarının en büyük kısmı inşaat ve montaj işlerinin payına düşmektedir. Bu işlerin büyük kısmı ise yabancı müteahhitlik şirketleri tarafından yapılmaktadır, yani ülkeye gelen yabancı yatırımların da önemli oranı gene yabancı şirketlerin kârı olarak yurt dışına çıkarılmaktadır. Türkmenistan’da gerçekleştirilen toplam yatırımların %32’si yabancı müteahhitlik şirketlerin gerçekleştirdikleri inşaatlara harcanmıştır.¹⁹⁹

Ayrıyeten inşaatla kullanılan malzemelerin de önemli kısmı yurt dışından ithal edilmektedir. Bu tür giderlere harcanan paraların ülke içinde kalması için Türkmenistan hükümeti inşaat malzeme üretim sektörünün geliştirilmesine çok büyük önem vermektedir. Bazı yabancı yatırımcılar da bu sektörün önemini anlamışlardır. Örneğin, Türkmenistan’ın en büyük yabancı yatırımcılarından olan Çalık Holding 160 milyon dolara mal olmuş çimento fabrikasını 2005 yılında faaliyete geçirmiştir ve ülkenin yıllık 1,5 milyon ton olan çimento ithalatının 1 milyon tonunu karşılayabilir hale gelmiştir.

Yabancı sermaye gitmiş olduğu ülkede bir katma değer yaratır. Bu katma değerden yabancı sermayenin kendi payı düşüldüğü vakit, geriye kalan o ülkenin milli gelirine net bir katkıdır. Yatırım sonucu faaliyete geçen teşebbüsün ürettiği mal ve hizmet ile bunların üretimi için yapılan dış harcamalar arasındaki fark ekonomiye katkıyı belirlemektedir ki, bu da “net katma değer”i oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle, net katma değer üretim faktörlerine yapılan ödemelerin toplamına eşit olmaktadır. Doğal olarak da, yaratılan katma değerın büyüklüğü milli gelire o derece artırıcı etki yapmakta ve ekonomik büyüme bu şekilde hızlanmaktadır.

---

¹⁹⁹ D. Şirzade, “Daşary Ýurt Maýa Goýumly Kärhanalaryň Işi: Meseleler we Gelceki Vezipeler”, **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti**, No: 4, Aşkabat, Nisan 2006, s. 38. (Nisan 2006).

Tablo 19: Türkmenistan’da Doğrudan Yabancı Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı (1995-2008, Milyon \$)

1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
233	108	108	62	125	131	170
2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
276	226	354	418	731	856	1,200

Kaynak: European Bank for Reconstruction and Development, Transition Report 2008, Growth In Transition, November 2008, s. 19.

Tablo 20: Türkmenistan’ın Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının Yıllara Göre Değişimi (%)

1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
-6.7	-11.3	6.7	16.5	18.6	20.4	15.8
2003	2004	2005	2006	2007	2008	
17.1	14.7	13.0	11.4	11.6	12.0	

Kaynak: European Bank for Reconstruction and Development, Transition Report 2008, Growth In Transition, November 2008, s. 13.

Yukarıdaki tablolardan görüldüğü gibi Türkmenistan'ın GSYİH artışı ile ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlar aynı yönde hareket etmektedir. Ancak ülke GSYİH artışının sadece ülkeye gelen doğrudan yabancı yatırımlara bağlı olduğunu söylemek yanlış olur. Enerji kaynaklarının ihracatına bağlı Türkmenistan ekonomisi daha çok dünya piyasalarındaki petrol ve doğal gaz fiyatlarına bağlıdır. Örneğin, 1997 yılındaki Türkmenistan ekonomisinde yaşanan çok derin düşüş mart 1997'den itibaren Rusya üzerinden BDT ülkelerine gaz verilmesinin durdurulması ile ilgilidir; 1999 yılında gaz ihracatı ile ilgili sorunlarının ortadan kaldırılması ise ülke ekonomisinin 1999 yılında %16.5, 2000 yılında %18.6 ve 2008 yılında %12.0 artmasına yardım etmiştir.

Ancak özellikle tekstil sektöründe gerçekleştirilen yabancı yatırımlar Türkmenistan'ın ekonomisi için sıkıntılı dönemde ihracatını ve dolayısıyla döviz girişini desteklemiştir. Aşağıdaki tablodan görüldüğü gibi pamuk ve tekstil ürünlerinin ülke ihracatındaki payı 1999 yılında %30 kadar yükselmiştir. Yabancı yatırımcıların katkıları ile toplam 60 civarında tekstil fabrikası kurulmuş ve 500 milyon dolar yatırım yapılmıştır.

Tablo 21: Türkmenistan'ın Başlıca İhracat Ürünlerinin İhracat İçindeki Payı (1994-2001)

	Doğal Gaz, Petrol ve Petrol Ürünleri	Pamuk ve Tekstil Ürünleri	Diğer
1994	%75	%17	%8
1995	%66	%28	%6
1996	%71	%19	%10
1997	%78	%18	%4
1998	%60	%35	%5
1999	%67	%30	%3
2000	%81	%15	%4
2001	%85	%10	%5

Kaynak: İstanbul Ticaret Odası, **Türkmenistan Ülke Etüdü**, Kırmızı Tanıtım Yayıncılık, İstanbul, 2003, s. 82.

1990'lı yıllarda Türkmenistan ekonomik anlamda ciddi sıkıntılar çekmekteydi. SSCB'nin dağılması sonucunda geleneksel ticaret yollarının kapanması ile Türkmen mallarının eski pazarları kapanmış oldu. Türkmenistan ihracatının büyük kısmı doğal gaz ve petrol sektörlerine gelmektedir. Özellikle tekstil sektörüne çekilen yabancı yatırımlar Türkmenistan'ın yeni pazarlara açılabilmesini sağlamıştır. Ayrıca daha önce sadece ham petrol ihraç eden ülkede yabancı sermaye ve teknoloji ile yenilenen Türkmenbaşı rafinerisi ve LPG üretim tesisleri sayesinde Türkmenistan kaynak ihracatından ürün ihracatına geçiş gerçekleştirmeye başlamıştır.

Dünya piyasasında petrol fiyatları devamlı değişim göstermektedir ve hiçbir ülke tek başına bu fiyatlar üzerinde etkiye sahip değildir. Dolayısıyla büyük değişimler gösterebilen petrol fiyatlarına bağımlı olmaktan kurtulup, daha istikrarlı olan petrol ürünlerini ihraç etmek Türkmenistan için önemli bir konu haline gelmiştir.

Türkmenistan petrol çıkartmak ile birlikte petrol rafinerilerini de yabancı şirketler yardımı ile modernize etmektedir. Ülkenin en eski sanayi kuruluşu olan Türkmenbaşı Petrol Rafinerisi'ne toplam 1.5 milyar dolar yatırım yapılmıştır ve kapasitesi yılda 7.5 milyon ton petrol işleyebilecek şekilde arttırılmıştır.²⁰⁰ Böylece 1994 yılında 3.5 milyon ton petrol ihraç eden ülke, 2007 yılına gelindiğinde sadece 1.4 milyon ton ham petrol ihraç etmiş ve 3.9 milyon ton işlenmiş petrol ürünü ihraç etmiştir. 1996 yılında tüm petrol ürünlerinin (ham petrol dahil) ülke ihracatındaki payı %7.7 iken, 2007 yılında ham petrolün payı %6.6 da kalmışken, işlenmiş petrol ürünlerinin payı %21.4 olarak gerçekleşmiştir. Böylece işlenmiş petrol ürünleri ülke ihracatında doğal gazdan sonra ikinci önemli kalem olmuştur.²⁰¹

Ayrıca Türkmenistan'ın ikinci büyük rafinerisi olan Seydi Petrol Rafinerisi'nin modernizasyonu için de yabancı yatırımlarının çekilmesi için faaliyete geçilmiştir.

---

²⁰⁰ Turkmenistan.ru, "Na Turkmenbashinskoy KNPZ Vvedena V Deystviye Ustanovka Gidroochistki Diztopliva Stoimostyu 132 mln Evro" 15.09.2005, http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=7111&type=event&highlight_words=%D0%A2%D0%9A%D0%9D%D0%9F%D0%97&sort=date_desc (erişim 04.07.2009)

²⁰¹ State Committee of Statistics of Turkmenistan, **Statistical Yearbook of Turkmenistan 2000-2007**, Ashgabat, 2008, s.107.

Üretim teknolojisi değiştirildikten sonra rafineride 3 milyon ton petrol ve 3 milyar m³ doğal gaz işlenebilecektir. Bütün bunlar Türkmenistan hükümetinin bu konuya ne kadar önem verdiğini göstermekle birlikte bu hedeflerin gerçekleştirilmesi için yabancı yatırımların öneminin altını çizmektedir.

Tablo 22: Türkmenistan’da Yabancı Yatırımcıların Şirket Sayısına Göre Sektörel Dağılımı (2005, %)

Sektör	%
Ticaret	40
İnşaat	18
Sanayi	12.2
Taşımacılık	5.4
Diğer	24.4

Kaynak: D. Şirzade, “Daşary Ýurt Maýa Goýumly Kärhanalaryň İş: Meseleler ve Gelceki Vezipeler”, *Altyn Asyryň Ykdysadyýeti*, No: 4, Aşkabat, Nisan 2006, s. 37.

Yukarıdaki tablodan görüldüğü gibi en fazla yabancı yatırımcı sayısı ticaret ve inşaat sektörünün payına düşmektedir. Ancak bu iki sektörde faaliyet gösteren yabancı şirketlerin ülkeye yaptıkları yatırımları toplam yabancı yatırımların miktarı içindeki payları küçük kalmaktadır. Yabancı yatırımların %95.5’i üretim sektörlerinin payına düşmektedir, özellikle sanayi sektörünün payı 2001’de %86.9 iken 2005’de %88.4. Burada en büyük oran petrol şirketlerin payına düşmektedir. 2005 yılı itibarı ile Türkmenistan’da gerçekleştirilen toplam yabancı yatırımlarının %84 yabancı şirketlerin, %16’sı ise ortak şirketlerin payına düşmektedir.

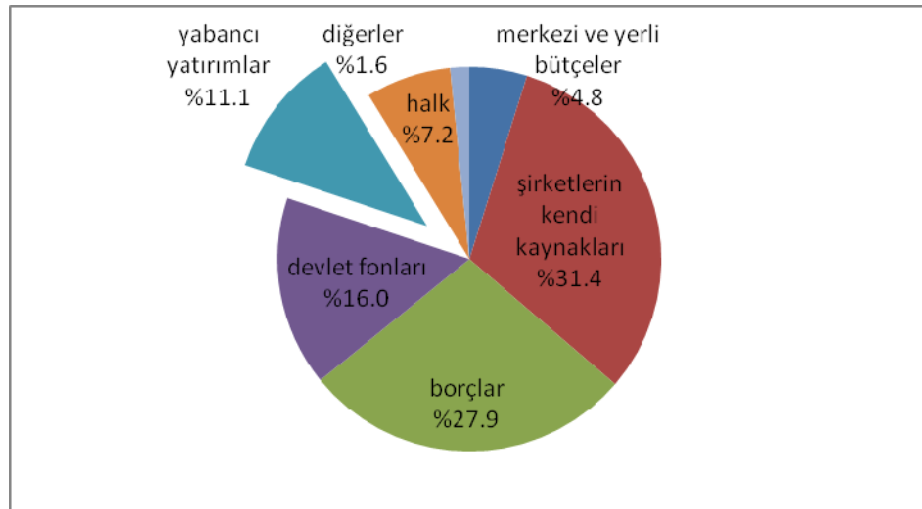
Doğrudan yabancı sermaye yatırımları yoluyla Türkmenistan’a giren yabancı sermaye, ülkenin sermaye yetersizliği sebebiyle gerçekleştirilemediği önemli yatırımları gerçekleştirmesinde yardımcı olmakta ve böylece dış borçlanmaya da alternatif oluşturmaktadır.

Tablo 23: Türkmenistan’da Sermaye Yatırımlarının Kaynakları (2000-2007, Milyar Manat, Milyon \$)

	2000		2006		2007	
Sermaye Yatırımları – Toplam	9,072.0	1,744.6	20,340.0	3,911.5	23,003.2	4,423.7
Yatırım Kaynakları:						
Merkezi ve Yerli Bütçeler	440.0	84.6	977.3	187.9	1,573.5	302.6
Şirketlerin Kendi Kaynakları	2,851.0	548.3	9,026.3	1,735.8	10,113.9	1,944.9
Borçlar	2,529.0	486.3	631.0	121.3	1,226.6	235.9
Devlet Fonları	1,450.0	278.8	4,735.0	910.6	4,138.2	795.8
Yabancı Yatırımlar	1,005.0	193.3	3,187.3	612.9	4,322.0	831.1
Halk	650.0	125.0	1,491.1	286.8	1,500.0	288.6
Diğerler	147.0	28.3	292.0	56.2	129.0	24.8

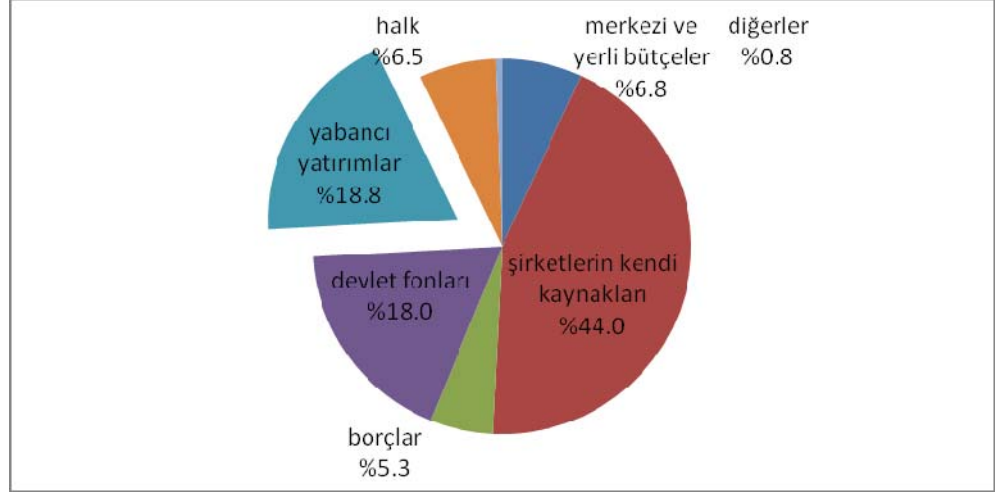
Kaynak: State Committee of Statistics of Turkmenistan, **Statistical Yearbook of Turkmenistan 2000-2007**, Ashgabat, 2008, s. 72.

Şekil 2: Türkmenistan’da Sermaye Yatırımlarının Kaynakları, (2000, %)

Kaynak: State Committee of Statistics of Turkmenistan, **Statistical Yearbook of Turkmenistan 2000-2007**, Ashgabat, 2008, s. 73.

Şekil 3: Türkmenistan’da Sermaye Yatırımlarının Kaynakları, (2007,%)

Kaynak: State Committee of Statistics of Turkmenistan, Statistical **Yearbook of Turkmenistan 2000-2007**, Ashgabat, 2008, s. 73.

2000 ile 2007 yılında gerçekleşen yabancı yatırımları değerlendirecek olursak miktar olarak 4.3 kat artmasının yanında Türkmenistan’da gerçekleştirilen toplam sermaye yatırımları içindeki payı da %11.1’den %18.8’e kadar yükselmiştir. Dolayısıyla yabancı yatırımların Türkmenistan ekonomisinin gelişimindeki rolü her geçen yıl artmaktadır. Sermaye kıtlığı göreceli bir kavram olduğu için yabancı sermaye mutlak olarak bu sorunu çözemez ancak eldeki kaynakların başarabileceğinden fazlasını gerçekleştirmede yardımcı olur.

Türkmenistan genelinde yabancı yatırım şirketlerin sanayi üretimindeki payı devamlı artmaktadır, örneğin 2001 yılında %4.3 iken, 2005 yılında %11’e kadar yükselmiştir.²⁰²

²⁰² D. Şirzade, “Daşary Ýurt Maýa Goýumly Kärhanalaryň Işi: Meseleler we Gelceki Vezipeler”, **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti**, No: 5, Aşgabat, Mayıs 2006, s. 39. (Mart 2006).

Türkmenistan’da petrol, doğal gaz ve tekstil sektörlerinde gerçekleştirilen yabancı yatırımlar ihracata yönelik olmasından dolayı sadece GSMH’yi yükseltmekle kalmamakta, ödemeler dengesini de olumlu etkilemektedirler. Önce, fabrika kurmak için ülkeye gelen ilk kurucu yatırım sermayesi bir defaya mahsus olmak üzere ülkenin ödemeler bilançosuna olumlu katkıda bulunur. Doğrudan yabancı yatırım üretimine başladığı zaman, gerek ihracat yoluyla ve gerekse ithal ikamesi şeklinde ödemeler bilançosuna katkıda bulunmaya devam etmektedir.

Yabancı yatırım şirketlerin ülke ihracatındaki payı devamlı artış gösterirken, örneğin 2001 yılında %1.8 iken, 2005 yılında %4.1’a kadar yükselmiştir, ithalattaki payı azalmaktadır, örneğin 2001 yılında %20.8 iken, 2005 yılında 4.8’e kadar düşmüştür.²⁰³

Türkmenistan’ın ihracatında petrol ve petrol ürünleri %28, tekstil ürünleri ise %1.5 pay tutmaktadırlar. Yabancı yatırımcılar ise yoğunlukla bu iki sektöre yatırım yapmaktadırlar. Dolayısıyla yabancı yatırım şirketlerin ihracattaki payı ileride de artmaya devam edecektir.

Bilindiği gibi doğalgaz ülke ihracatında %54.6 pay ile ilk sıradadır. 2009 yılı sonunda Türkmenistan – Çin doğal gaz boru hattı faaliyete geçecektir ve bu yönde ihraç edilecek doğal gaz Çinli CNPC şirketi tarafından üretilecek, ayrıca 2010 yılından itibaren Malezyalı Petronas şirketi de yıllık 5 milyar m³ doğal gaz çıkartmaya başlayacaktır. Dolayısıyla yabancı yatırım şirketlerin doğal gaz ihracatındaki paylarının artması ile ülkenin tüm ihracatları içindeki payları hatırı sayılır düzeye gelecektir.

Ülkelerin ekonomik olarak kalkınmalarında yatırım kadar teknolojik gelişme de oldukça önemli bir faktördür. Bazen, üretim faktörleri miktarını artırmadan, yeni bir teknoloji uygulayarak üretimi ve geliri artırmak mümkündür. Dolayısıyla, yeni tasarruflara gereksinme duyulmadan üretim artırılarak ekonomik gelişme sağlanmaktadır. Teknolojik gelişme, mutlaka üretim fonksiyonlarında değişiklik gerektirir ve ülkenin karşılaştırmalı üstünlük durumunu etkiler. Çünkü, teknolojik gelişme faktör kullanım oranlarını değiştirerek faktör miktarlarında olduğu gibi benzer

---

²⁰³ D. Şirzade, Mayıs 2006, s. 39.

sonuçlar meydana getirir. Zaten ekonomik büyüme ya ülkede üretim faktörleri miktarında meydana gelen bir artıştan kaynaklanır ya da teknolojiye meydana gelen gelişmelerden doğar.

Gelişmekte olan ülkelerinin hemen hemen hepsi kalkınmalarını hızlandırmak için, ancak gelişmiş ülkelerce üretilen, üretimde verimliliği ve etkinliği artıran teknolojik yeniliklere gereksinim duymaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin yeni teknolojileri üretebilmeleri veya kendi olanaklarıyla ithal edebilmeleri oldukça zordur. Dolayısıyla, bu teknolojiler ya teknolojik transferler yardımıyla ya da yabancı sermayeli şirketler tarafından gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımlarla getirilmektedir.

Bağımsızlığın elde edilmesi ile eski sistemden kalan ekonominin tek taraflılığından kurtulmak ve üretim tesislerinin modern teknoloji ile donatılması büyük miktarda yatırım talep etmekteydi. Üretim kapasitesinin geliştirilmesi ve modern üretim tesislerinin oluşturulması, dünya pazarlarına girmek ileri yönetim tecrübesini istemektedir. Bu amaçları gerçekleştirmek için Türkmenistan hükümeti ülke ekonomisine yabancı yatırımları çekmek ve üretimde modern uygulamalarını ve teknolojilerini yerleştirmek, yabancı yatırımcılar ile birlikte ortak girişim oluşturmak işine koyuldu.²⁰⁴

Doğrudan yabancı yatırımlardan yararlanarak bir yandan ülkenin ürün yelpazesi zenginleştirilirken bir yandan da verimlilik artışı hızlandırılmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar aracılığıyla gerçekleşen teknoloji transferinde fizibilite çalışmaları aşamasından başlayarak satış sonrası hizmetlere kadar her alanda fiziksel ve örgütsel teknolojiyi yabancı yatırımcı üstlendiğinden yeni teknolojinin transferi, uygulaması ve başarılı olması daha zahmetsiz ve masrafsız olmuştur.

Yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik gelişmeye olan katkısını yalnız gelen sermaye miktarı ile ölçmek yanlış olur. Bu yatırımların esas önemi, bunların çeşitli alanlarda, gelişmekte olan ülkelerde bulunmayan teknik bilgiyi, verimliliği artıracak üretim metodlarını ve uzun iş tecrübelerini getirmelerinden doğmaktadır. Bu yolla yerli

---

²⁰⁴ D. şirzade, Nisan 2006, s. 35.

müşebbisler tecrübe kazanmaktadırlar ve daha önce el atamadıkları alanlarda teşebbüse girmektedirler. Çok uluslu firmalar, sosyal, ekonomik, hukuki ve politik ortamın verdiği avantajlardan da yararlanarak yeni teknolojileri rahatlıkla takip edebilmektedir. Ancak şu da bir gerçektir ki, bu firmalar geliştirdikleri en son teknolojiyi kullanmadan önce, eski teknolojilerini geliştirmekte olan ülkelere aktarmaktadırlar.

SSCB döneminde Türkmenistan’da hemen hemen hiç sanayi yatırımları yapılmamıştır. Tekstil sanayisi de buna dahildir. Üretilen pamuk, yün ve ipek gibi hammaddelerin çok küçük bir kısmı Türkmenistan’da işlenebilmiştir ki, bu da yurt içi ihtiyaçları karşılayabilmek için kullanılmıştır. Tekstil fabrikalarına yeni teknolojilerinin kurulması sonucunda 1994 yılında uluslararası pazarlara 0.7 milyon dolarlık tekstil ürünü ihraç edilmişken, 2007 yılına gelindiğinde ihraç edilen ürün 136.2 milyon dolara kadar artmıştır. Örneğin, Orta Asya’nın en büyük tekstil fabrikası “Türkmenbaşı Tekstil Kompleksi” IWAY, ISO–9001 ve ISO–14001 sertifikalarına sahiptir. Ayrıca, QWAY ve WRAD gibi sertifikalar için de hazırlıklarını tamamlamıştır. Üretim “6 sigma” olarak bilinen yöntemle yapılmaktadır. Yüksek kalitede üretim yapan bu fabrika, uluslararası alanda rekabetçi özelliğe sahiptir. En büyük müşterileri arasında Calvin Klein, Sara Lee, Casual Wear, Ikea, 2X Ist, Miss Erica, Wal-Mart, Vespolino, Iben ve JC Penney gibi markalar bulunmaktadır. Üretilen ürünler ABD, AB ve BDT gibi ülkelere ihraç edilmektedir. 25 çeşit kumaş üretebilecek şekilde esnek yapıya sahip bu fabrika, sahip olduğu yüksek teknoloji ile dikişsiz t-shirtler üretebilmektedir.²⁰⁵

GSM sektörünün temelleri İngiliz BCTI şirketi tarafından atılmıştır. Daha sonra Rus MTC şirketi kapsama alanını ülkenin yerleşik alanının %75’ine ulaştırmıştır ve mobil internet gibi hizmetleri ilk sunmaya başlamıştır.

Türkmenistan hükümeti ülkede yatırım yapan şirketlerin gelişmiş teknoloji ve malzeme kullanmalarını istemekte ve teşvik etmektedir. Böylece yabancı şirketler

---

²⁰⁵ Torayev, a.g.e., s. 47.

ülkenin teknolojik gelişmesine, üretim kalitesine, ülkedeki prodüktivitenin artmasına, işletmelerin modernleşmesine ve maliyetlerin düşmesine katkıda bulunmaktadır.

SSCB'den kalan altyapının modernizasyonunu gerçekleştirmek için de yabancı şirketlerden yardım alınmıştır. Yabancı şirketlerin kendi sermayesi ile gerçekleştirdikleri doğrudan yatırımlar dışında, Türkmenistan'da kurulan önemli yapı ve tesislerin inşaatı yabancı müteahhitlik şirketlerine verilmiştir. Böylece yerli şirketlerin teknolojik olarak yetersiz olmasına rağmen ihtiyaç duyulan tesisler zamanında ve yüksek kalitede inşa edilmiştir.

Yabancı sermayenin ülkenin sermaye stokuna direkt katkısı yanında, yerli sermaye ile işbirliği yaparak ve yatırım yaptığı sanayi dalıyla ilgili yan sanayilerde yatırımları teşvik ederek, dolaylı bir şekilde sermaye birikimini hızlandırıldığı, yan sanayilerin gelişmesini sağlayarak ve çalışanların eğitilmesiyle sektörlerin gelişmesini sağladığı da söylenebilir. Bunun yanında büyük yabancı şirketlere ürün ve hizmet tedarik eden Türkmenistan'ın yeni özel şirketleri kurulmuştur, yani yabancı yatırımcılar Türkmenistan'da özel sektörün oluşmasında etkili olmuştur. Ayrıca Türkmenistan'da sınırlı miktarda olsa bile gerçekleştirilen özelleştirme faaliyetlerinin nedenleri arasında ülke ekonomisine yabancı yatırımcıları çekmek yatmaktaydı.

Çok uluslu şirketlerin ülkeye transfer edilen teknolojisi sadece makine, araç ve gereç, patent hakları, teknisyenler yoluyla değil aynı zamanda birimlerinde çalışanlarına verilen eğitimler yoluyla da ülkeye nüfuz etmektedir. Bu eğitim, basit imalât işlerinde çalışanından, danışmanlara ve teknik olarak ileri profesyonellerden, üst düzey yöneticilere kadar hemen hemen tüm kademelerde çalışanlar için verilmektedir. İşçi tarafından bir nevi absorbe edilen bilgi daha sonra yerli firma tarafından da kullanılmaktadır. Eğitim çeşitleri ise şirkette istihdam edilmesine ihtiyaç duyulan emeğin nitelik düzeyine göre mesleki eğitimden, biçimsel okul eğitime, deniz aşırı eğitimlere kadar uzanmaktadır.

Örneğin, Malezya'lı petrol üreticisi Petronas, Tronoh'daki (Malezya) Petronas Teknik Üniversitesi'nde öğrenim görmeleri için 100 Türkmenistan'lı öğrenciye burs

vermiştir, 180 öğrenciye Malezya’da teknik eğitim vermiştir.²⁰⁶ Stroytransgaz, Mitro International Limited ve TNK-BP şirketleri de Türkmenistanlı öğrencilerin Rus üniversitelerinde öğrenim görmeleri için burs vermektedirler.²⁰⁷

Yerli firmalara kıyasla çok uluslu şirketler eğitimin yararlarının daha fazla bilincindedirler. Bu şirketlerin, alışagelmış çalışma yöntemleri, sistemleri ve eğitim materyalleri vardır. Yabancı yatırımların faydaları arasında ülkeye gelen şirketlerin yönetici kadrolarının bilgi ve tecrübelerini de getirmeleri sayılabilir, böylece bir anlamda beyin göçü gerçekleşmiş olmaktadır. Bunun yanında ÇUŞ’lar girdi aldıkları ve ürün sattıkları firmaların üst düzey yöneticilerine üretimlerini örgütleme ve işçilerinin eğitimi konusunda eğitim hizmetleri verirler. Yabancı firmalar yatırım yaparken zorunlu olarak kendi gelişmiş işletme tekniklerini ve konuya ilişkin know-how’u getirip kullandıkları için ülkedeki kaynak kullanımı verimliliğini bu açıdan artırır.

Yabancı yatırımların Türkmenistan’daki toplam yatırımlar üzerinde de artırıcı etkisi vardır. Yabancı yatırımları çekebilmek amacı ile özellikle ulaştırma sektörüne yapılan yatırımlar ülkenin iç kalkınmasında da etkili olmuştur. Örneğin Türkmenistan’ın güneyi ile kuzeyini birleştiren demir ve oto yolları inşa edilmiştir, deniz üstü ticareti kolaylaştırmak için yeni deniz terminalleri, diğer Orta Asya ülkeleri ile ulaşımı kolaylaştırmak amacı ile Amu Derya üzerinden yeni demir yol köprüsü, vilayet merkezlerindeki havaalanları yenilenmiştir. Avaza bölgesinde serbest turizm bölgesini oluşturmak amacı ile hükümet altyapının geliştirilmesi için 1 milyar dolardan fazla kaynak yatırmıştır.

Yabancı yatırımların dış ticaret üzerine olumlu bir etkisi olduğu belirtilebilir. İhracat gelirlerinin büyük çoğunluğu yabancı yatırımlar sayesinde elde edilmektedir. Doğal gaz sektörüne bakacak olursak, doğal gazı yurtdışına taşıyan yeni boru hatları

---

²⁰⁶ MySinChew, “Petronas’ Investment In Turkmenistan Reaches US\$1.8 Bln”, 20.11.2008, <http://www.mysinchew.com/node/18547?tid=5> (erişim 05.06.2009).

²⁰⁷ Turkmenistan.ru, “15 Grazdan Turkmenistana Pribili na uchobu v Ufu”, 08.10.2007, http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=11228&type=event&highlight_words=%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82&sort=date_desc (erişim 06.06.2009).

yabancı yatırımcıların sermaye ve bilgi katkıları ile kurulmuşlardır. Petrol sektöründe ise ülkede çıkartılan petrolün yabancı şirketlerin başına düşen payı yıl geçtikçe artmaktadır.

Gelişmekte olan her ülkenin yabancı yatırımlardan en çok beklediği fayda istihdam sağlamalarıdır. İşsizlik bir ülkedeki en önemli sosyo-ekonomik sorunların başında gelmektedir. Bu nedenle işsizlik sorununa sahip ülke açısından, bu işsizliği giderecek yatırımların kendi kaynaklarıyla gerçekleştirecek imkanları yetersiz olduğundan, bu ülkeler için DYY'ler istihdam açısından elverişli bir durum yaratabilecektir. Ülkeye yabancı yatırım ile birlikte gelen yeni teknoloji ve bilgi birikimi, dolaylı ve dolaysız olarak istihdama katkıda bulunmaktadır.

Yabancı yatırımların en büyük kısmı petrol sektöründe gerçekleştirilmiştir, 2001-2005 yıllarında %43.8 ile %82.1 arasında değişmiştir. Doğal kaynakların işletilmesi amacıyla maden sektörüne gelen yabancı sermayenin oluşturduğu istihdam, teknolojik gelişmelerin bu sektöre de girmiş olmasından dolayı sınırlı olmaktadır. Sanayi sektörüne gelen yabancı sermayenin ise istihdama olumlu yönde etki ettiği söylenebilir. Fakat burada kullanılan teknolojinin emek ya da sermaye yoğun olması istihdama etkinin sınırlarını belirlemektedir.

Yabancı yatırımlı şirketlerde çalışan sayısı 2001 yılında 19.2 bin iken, 2005 yılında 42.4 bine yükselmiştir, ülke toplam işgücü içindeki oranı ise %0.6'dan %1.1'a kadar yükselmiştir;²⁰⁸ 2007 yılında bu oran %2'ye ulaşmıştır.²⁰⁹ Bu anlamda, emek yoğun tekstil ve inşaat şirketleri Türkmenistan'da önemli ölçüde istihdam sağlamaktadırlar. Ülkede geliştirilmeye başlanan turizm sektörü de istihdam sorununu önemli ölçüde çözecektir.

Türkmenistan'da faaliyet gösteren yabancı şirketlerin belirli oranda yerli personel çalıştırma mecburiyetleri de bulunmaktadır. Yabancı yatırımlı şirketlerin

---

²⁰⁸ D. Şirzade, Nisan 2006, s. 39.

²⁰⁹ State Committee of Statistics of Turkmenistan, s. 185.

personeli içinde Türkmenistan vatandaşlarının payı 2005 yılında 2001 yılına göre %76.1'den %90'a kadar artmıştır.²¹⁰

Yabancı yatırımlar dolaysız istihdam etkisinin yanında dolaylı istihdam etkisi de yaratabilir. Yabancı yatırımcıların bir yandan ürettiği mallar yerli endüstrilerde girdi olarak kullanıldıkça, diğer yandan da üretim için gerekli girdiler yerli endüstrilerden sağlandıkça dolaylı istihdam etkisi de artacaktır.

2001-2005 yılları aralığında yabancı yatırımlı şirketlerin personel harcamaları 2.9 kat artmıştır. Aynı yıllar aralığında yabancı yatırımlı şirketlerde çalışan Türkmenistan'lı vatandaşların sayısı 2.2 kat artmışken, yabancı personelin sayısı 1.7 kat artmıştır. Aynı dönemde yerli personel harcamaları 4.6 kat artmışken, yabancı personel harcamaları 1.1 kat artmıştır. Ancak yabancı yatırımlı şirketlerde yerli personele ödenen maaşlar hala yabancı personele ödenen maaşlardan daha düşüktür. Bu durumun iki ana nedeni vardır: ilki, yerli personelin düşük ücretli pozisyonlarda çalışıyor olması, diğeri ise, yabancı şirketlerin yerli personele ödedikleri maaşları ülke genelindeki ücretlere göre belirlerken, yabancı personele ödenen maaşların uluslararası düzeyde belirlenmesidir.²¹¹

Yabancı firmalar, benzer vasıflara sahip işgücüne yerel firmalardan daha fazla ücret ödemektedirler. Uluslararası araştırmalarda yabancı yatırımcıların daha yüksek ücret vermesinde kamu ile iyi ilişkiler kurulmasındaki amaç ileri sürülmüştür. İkinci olarak, çalışanların yerel firmaları tercih etmesi ve yabancı firmaların da bu tercih engelini aşmak zorunda kalması olabilir. Üçüncü olasılık, yabancı firmaların işgücü kaybını en aza indirmek istemeleridir. Çünkü yabancı firmalar rakipleri karşısında kendilerine avantaj sağlayan ileri teknolojiye sahiptirler ve bu teknolojinin de işgücünün yapacağı iş değişiklikleri ile rakip yerel firmalara sızmalarını istememektedirler. Bir dördüncü durumda yabancı firmaların yerel ekonomideki emek piyasaları hakkında sınırlı bir bilgiye sahip olmaları ve kalifiye işgücünü cezbetmek için yerel firmalardan daha yüksek ücret teklif etmeleridir. Yabancı firmalar, yerel firmalardan daha fazla ücret

---

²¹⁰ D. Şirzade, Nisan 2006, s. 39.

²¹¹ D. Şirzade, Nisan 2006, s. 39.

ödemeseler bile onların varlıkları yerel firmaların ücret seviyeleri üzerinde hala etkili olmaktadır.

2006 yılı itibarı ile yabancı yatırımcıların en büyük kısmı – 477 şirket Aşkabat'ta faaliyet göstermektedirler ve toplam içinde %76.6'lık payı tutmaktadırlar. İkinci olarak Ahal ili gelmektedir – 64 şirket (%10.3), üçüncü ise Lebap ili – 32 şirket (%5.1).

Aşkabat'ta tescil edilmiş şirketlerin %54.5'i ticaret, %17.2'si sanayi, %10.5'i müteahhitlik, %6.7'si taşımacılık alanında faaliyet göstermektedir. Ahal ilinde tescil edilmiş şirketlerin %40.6'sı ticaret, %37.5'i sanayi alanında faaliyet göstermektedir. Lebap ilinde tescil edilmiş şirketlerin %43.8'i ticaret, %28.1'i sanayi alanında faaliyet göstermektedir. Mari ilinde tescil edilmiş şirketlerin %50'si ticaret, %30'u sanayi alanında faaliyet göstermektedir. Balkan ilinde %30'u sanayi, %26'sı inşaat, %21.7'si ticaret alanında faaliyet göstermektedir. Daşoguz ilinde toplam 7 yabancı yatırımcı tescil edilmiş olup bunların 4'ü sanayi, 2'i ise eğitim alanında faaliyet göstermektedir.²¹²

Türkmenistan'da gerçekleştirilen yatırımların %32'lik payı yabancı müteahhitlik şirketlerin gerçekleştirdikleri inşaatlara harcanmaktadır. Görüldüğü gibi toplam yatırımların %61 kısmı Aşkabat şehrinde ve Balkan ilinde gerçekleştirilmektedir.

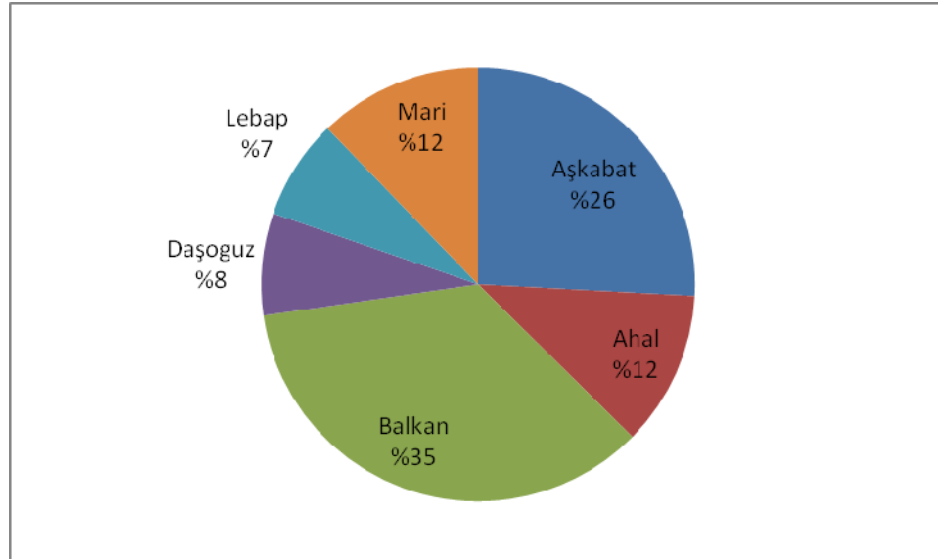
²¹² D. Şirzade, Nisan 2006, s. 38.

Tablo 24: Türkmenistan’da Sermaye Yatırımlarının Bölgelere Göre Dağılımı (2000-2007, Milyar Manat, milyon \$)

	2000		2006		2007	
Türkmenistan – Toplam	9,072.0	1,744.6	20,340.0	3,911.5	23,003.2	4,423.7
Aşgabat	2,724.0	523.8	6,078.9	1,169.0	5,945.8	1,143.4
Ahal	951.0	182.9	3,113.5	598.8	2,657.1	511.0
Balkan	3,530.0	678.9	5,656.4	1,087.8	8,121.2	1,561.7
Daşoguz	633.0	121.7	1,457.3	280.2	1,749.4	336.4
Lebap	673.0	129.4	2,033.1	391.0	1,717.0	330.2
Mari	561.0	107.9	2,000.8	384.7	2,812.7	540.9

Kaynak: State Committee of Statistics of Turkmenistan, **Statistical Yearbook of Turkmenistan 2000-2007**, Ashgabat, 2008, s. 82.

Şekil 4: Türkmenistan’da Sermaye Yatırımlarının Bölgelere Göre Dağılımı, (2007, %)

Kaynak: State Committee of Statistics of Turkmenistan, **Statistical Yearbook of Turkmenistan 2000-2007**, Ashgabat, 2008, s. 83.

Aşkabat'ta gerçekleştirilen yabancı yatırımların %38.5'lik payı yabancı müteahhitlik şirketlerin kapasite artırımına harcanmışken, %37.7'si sanayi, %17.4'lik kısmı taşımacılık sektörüne yapılmıştır. Sanayi sektöründeki yatırımların yarısı makine üretimi, %27.8'lik kısmı gıda alanındaki yatırımların payına düşmektedir.

Balkan ilindeki yabancı yatırımların mutlak çoğunluğu sanayi sektörüne yapılmıştır. Sanayi sektöründeki yabancı yatırımların %86'lık kısmı petrol, %14'lik kısmı ise doğal gazın payına düşmektedir. Ahal ilinde ise gerçekleştirilen yabancı yatırımların %42.2'lik kısmı tekstil sanayisinin payına düşmektedir. Mari ilinde gerçekleştirilen yabancı yatırımların %98.8'lik kısmı sanayinin payına düşmektedir. Lebap ilinde ise yabancı yatırımların %49'u ticaret, %34'ü taşımacılık, %17'lik kısmı tekstil sanayisinin payına düşmektedir. Daşoguz ilinde gerçekleştirilen yabancı yatırımların mutlak çoğunluğu ise tekstil sanayisine yapılmıştır.²¹³

Bu açıdan görüldüğü gibi yaşam düzeyi nispeten yüksek olan Aşkabat'ta yabancı yatırımlar yerli tüketime yöneliktir ve müşteri odaklıdır. Ülkenin geri kalan kısmında ise yabancı yatırımlar kaynak odaklıdır. Örneğin, petrol ve doğal gaz zengini Balkan ilinde sanayi alanında gerçekleştirilen yabancı yatırımlarının tümü bu sektörlerde yapılmıştır; pamuk üretiminde öncü illerde yabancı yatırımlarının büyük kısmı tekstil sektöründe gerçekleşmiştir (Ahal-%42.2, Lebap-%17, Daşoguz-tümüne yakını).

Perakendecilik gibi hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren yabancı şirketler sayesinde Türkmenistan'daki diğer şirketler de rekabet edebilmek amacı ile hizmet kalitelerini yükseltmişlerdir.

Yabancı yatırım şirketlerinde çalışan yabancı asıllı personel ile yerli halkın etkileşimi sonucunda Türkmen halkı yabancı kültürleri daha yakından tanıma şansına sahipken, yabancıların da Türkmen kültürünü daha yakından öğrenme olanakları doğmuş oluyor.

---

²¹³ D. Şirzade, Nisan 2006, s. 38.

Ülke kalkınmasının önündeki en büyük engel olan sermaye yetersizliğine kısa vadede çare olabilecek yabancı sermaye yatırımlarının çekilebilmesi için, mevcut ekonomik politikaların kararlılık ve sabırla uygulanmaya devam edilmesi büyük önem arz etmektedir. 18 Mart 2008’de Yabancı Yatırımlar Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun yabancı yatırımcıları teşvik etmeye ve Türkmenistan’a daha fazla yabancı yatırım çekmeyi amaçlamaktadır. Bu kanun yabancı yatırımcılara yönelik her türlü ayrımcılığı kaldırmıştır. Yabancı Yatırımlar Kanunu’na göre yabancı yatırımcıların ve yabancı yatırımlı teşebbüslerin faaliyetlerinin ve yatırım sonrası gelirlerin kullanımı ile ilgili hukuki düzen, yerli yatırımcılara sağlanan faaliyetleri ve yatırım sonrası gelirlerin kullanımı ile ilgili hukuki düzenden daha dezavantajlı olamaz.

SONUÇ

1991 yılında Türkmenistan bağımsızlığına kavuşması ile birlikte planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecini başlatmıştır. SSCB'nin dağılmasından sonra Türkmenistan hantal ekonomik yapıya, yetersiz iç tasarrufa, girişim tecrübesine sahip olmayan girişimcilere sahipti. Eskiden var olan ekonomik ilişkilerin bir anda yok olması ve ülkenin bu tür olaylara önceden hazırlıklı olmaması ekonomide büyük düşüşlere ve çok yüksek enflasyona neden olmuştur.

Ekonomiyi kalkındırmanın en önemli yollarından biri ülkeye yabancı yatırımları çekmektir. Bununla birlikte, devlet ilk etapta doğal gaz, petrol, elektrik üretimi ve ulaşım gibi kilit sektörleri kendi elinde tutmaya, yabancı yatırımcıları ise diğer sektörlerle çekmeye çalışmıştır. Bu yüzden özelleştirme sınırlı miktarda gerçekleşmiştir. Yerli girişimcilerin tasarruflarının düşük olması da özelleştirilen kurumların daha çok küçük çaplı işletmeler olmasına neden olmuştur. Türkmenistan ortak girişim ve yeni yatırım şekillerini tercih etmiştir. Yeni pazara giren yabancı şirketler risklerini azaltmak istemişlerdir, ancak gelişmiş yerli özel şirketlerin olmaması yabancı şirketlerin devlet kurumları ile ortak çalışmalarını zorunlu kılmıştır. Türkmenistan hükümeti ise bu tür girişimleri yerli nitelikli personel yetiştirmenin ve yeni teknolojilere ulaşmanın yolu olarak görmüştür. En başarılı doğrudan yabancı yatırımlar tekstil, inşaat, gıda ve telekomünikasyon sektörlerinde gerçekleşmiştir. Özellikle tekstil sektöründeki başarılar daha önce üretilen pamuğun ancak %3'ü işleyebilen ülkenin bu rakamı %50'ye çıkartmış ve dünya pazarlarına kaliteli, rekabet gücü yüksek ürün ihraç eder hale gelmesini sağlamıştır.

Daha fazla yatırım çekmek amacı ile Türkmenistan hükümeti yabancı yatırımcılara petrol ve sınırlı miktarda doğal gaz sektörünü açmıştır. Petrol sektöründe ürün paylaşımı anlaşmaları altında 7 proje gerçekleştirilmiştir. Birçok yabancı şirket bu tür anlaşmaları imzalamayı planlamaktadır. Karadaki yataklarında daha çok Türkmengaz ve Türkmennebit devlet şirketleri çalışmaktadır, yabancı şirketleri ise daha fazla teknoloji gerektiren offshore yataklarını geliştirmektedirler. Doğal gaz sektöründe ise

gaz çıkartma işine yabancı şirketler daha yeni girişmeye başladılar; China's National Petroleum Corporation Amu Derya'nın sağ kenarındaki doğal gaz yataklarını araştırmaya ve doğal gaz çıkartmaya izin alabilmişken, Petronas şirketi de Hazar Denizinde doğal gaz çıkartma işine başlamıştır. Doğal gaz sektöründe yabancı şirketler daha çok boru hatları ve LPG üretim tesisleri inşaatlarında faaliyet göstermektedirler.

Türkmenistan hammadde kaynaklarına bağımlı ekonomisini çeşitlendirmek amacı ile bazı yeni projeler geliştirmiştir. Bu projeler arasında Hazar Denizi kıyısında dünya standartlarındaki turizm merkezine dönüşecek Avaza Uluslararası Serbest Turizm Bölgesi kurulmaya başlanmıştır. Temmuz 2007'de oluşturulmaya başlanan Avaza bölgesinin 2020 yılına kadar bitirilmesi öngörülmektedir. Proje kapsamında 50'den fazla otelin, restoranların, spor, sağlık, ticaret ve iş merkezlerinin, deniz ve havalimanlarının, elektrik santralinin ve modern yolların inşaatı öngörülmektedir. Bu projeye şimdiye kadar 1 milyar dolardan fazla yatırım gerçekleştiren Türkmenistan hükümeti yabancı yatırımcıları çekebilmek amacı ile teşvik paketlerini açıklamıştır. Türkmenistan'da 10 serbest bölge bulunmaktadır, ancak aralarında Aşgabat Uluslararası Havalimanı bölgesi gerçekten başarılı olabilmıştır. Türkmenistan'a yabancı yatırımcıları çeken faktörler arasında en önemlileri hammadde bolluğu, düşük ve nitelikli işgücü, enerji maliyetlerinin çok düşük olmasıdır.

18 Mart 2008'de Yabancı Yatırımlar Kanunu kabul edilmiştir. Yabancı Yatırımlar Kanunu'na göre yabancı yatırımcıların ve yabancı yatırımlı teşebbüslerin faaliyetlerinin ve yatırım sonrası gelirlerin kullanımı ile ilgili hukuki düzen, yerli yatırımcılara sağlanan faaliyetleri ve yatırım sonrası gelirlerin kullanımı ile ilgili hukuki düzenden daha dezavantajlı olamaz. Ayrıca yabancı yatırımlı teşebbüslerin tam mülkiyetine sahip yabancı yatırımcı olan yabancı özel kişilere ve vatandaşlığı olmayan kişilere, Türkmenistan kanunları doğrultusunda, Türkmenistan'da sürekli ikamet etme hakkı tanınmıştır.

Türkmenistan'da doğrudan yabancı yatırımlarının yıllara göre dağılımına bakarsak yabancı yatırımlara yönelik yasal altyapının ve teşviklerin geliştirilmesine

paralel olarak miktarının hep artış gösterdiğini görürüz. 1990 – 2000 yılları arasında ortalama 119 milyon dolar olan doğrudan yabancı yatırımları, 2008 yılında ise 1,200 milyon dolara ulaşmıştır. Ayrıca yabancı yatırım stoku da sürekli artış göstermiştir. 1995 yılında 415 milyon dolar olan yabancı yatırım stoku 2000 yılında 949 milyona, 2007 yılında ise 3928 milyon dolara ulaşmıştır. Son yıllarda doğal gaz ve petrol alanına büyük miktarda yabancı yatırım gerçekleştiğini anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Türkmenistan ekonomisine gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırım miktarının enerji sektörü başta olmak üzere inşaat, tekstil sektörlerinde yoğunlaşmıştır.

Türkmenistan hükümeti henüz dokunulmamış petrol ve doğalgaz yataklarının ekonomiye kazandırılması için yabancı sermayeyi özendirmeye çalışmaktadır. Türkmenistan dünyanın bilinen dördüncü büyük doğalgaz rezervine sahip ülkesi olmasından dolayı, doğalgaz boru hatlarına ilişkin inşaatlar hükümetin öncelikli projeleri arasında yer almaktadır. Yabancı yatırımcıların ilgisini çekecek alanlar arasında gıda, turizm, tarım, ambalaj sanayi, çimento, gübre, kimya, deri, tekstil ve altyapı çalışmaları sayılabilir.

Türkmenistan’da petrol, doğal gaz ve tekstil sektörlerinde gerçekleştirilen yabancı yatırımlar ihracata yönelik olmasından dolayı sadece GSMH’yi yükseltmekle kalmamakta, ödemeler dengesini de olumlu etkilemektedirler. Ayrıca Türkmenistan’da üretilen ürünlerin dış pazarlara çıkmasında da yabancı şirketlerin önemi büyüktür. Yabancı şirketler ülkenin teknolojik gelişmesine, üretim kalitesine, ülkedeki produktivitenin artmasına, işletmelerin modernleşmesine ve maliyetlerin düşmesine katkıda bulunmaktadır. Yabancı yatırımların tekstil, inşaat ve turizm gibi emek yoğun sektörlerde gerçekleştirilmesi ülkenin işsizlik sorununu çözmekte yardımcı olmuştur.

KAYNAKÇA

KİTAP VE DERGİLER:

ADDA, Jacques, Çevirmen: Can, Belge, **Ekonominin Küreselleşmesi**, 2.Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

AKTAN, Coşkun Can ve Hüseyin ŞEN, **Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye**, TOSYÖV Yayınları, Ankara, 1999.

AKTAN, Coşkun Can, **Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları**, TÜSİAD, İstanbul, 1992.

ALGAN, Nese, Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler (İnceleme Yarışması)**, YASED, Yayın No: 33, İstanbul, 1988.

ALPAR, Cem, **Çokuluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, Turhan Kitabevi, 3.Baskı, Ankara, 1980.

ALTUG, F.Nuray, “Direkt Yabancı Sermaye Yatırımları”, **Toprak İşveren**, No.47, İstanbul, Eylül 2000.

ARIKAN, Deniz, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Arıkan Basım Yayım, İstanbul, 2006.

BADYKOVA, Najia, “Regional Cooperation in Central Asia, A View from Turkmenistan”, **Problems of Economic Transition**, Vol. 48, No. 8, M. E. Sharpe, Alabama, USA, December 2005.

CANDEMİR, Aykan, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler: Bir Uygulama**, Cilt-1, YASED Yayınları, İstanbul, 2006.

COLLINS, Paul, **Regional Trading Blocks and Foreign Direct Investment**, Globalization, Trade and FDI, Elsevier Pub., New York, 1998.

ÇARKICI, Emin, **Ekonomik Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri**, Tutibay Yayınları, Ankara, 2001.

ÇUKURÇAYIR, A., **Küresel Sistemde Siyaset, Yönetim, Ekonomi**, Çizgi Kitabevi, Konya, Ocak 2003.

DEMİRCAN, Hayrettin, **Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Stratejileri**, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi 35, Hazine Müsteşarlığı Matbaası, Ankara, 2003.

DURAN, Mustafa, **Tesvik Politikaları ve Doğrudan Sermaye Yatırımları**, T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü, Ankara, Ocak 2003.

GELDİMURADOV, H. ve V.M. HRAMOV, **Turkmenistan Otkrit Dlya Vzaimovigodnogo Partnerstva**, Turkmenskaya Gosudarstvennaya İzdatelskaya Slujba, Aşkabat, 2008.

GOMES-CASSERES, Benjamin and YAFFIE, David B., **The International Political Economy of Direct Foreign Investment**, Volume:1, Elgar Reference Collection, Harvard University, 1992.

GREEN, David Jay, “Fegional Co-operation Policies In Central Asia”, **Journal Of International Development**, Vol 13, John Wiley & Sons, Ltd., Chichester, UK, 2001.

İstanbul Ticaret Odası, **Türkmenistan Ülke Etüdü**, Kırmızı Tanıtım Yayıncılık, İstanbul, 2003.

İstanbul Sanayi Odası, **Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye, Durum Tespiti ve Stratejik Plan**, Boyut Matbacılık Yayıncılık San. Ve Tic. A.Ş., İstanbul, 2002.

İzmir Ticaret Odası, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarında Dünya ve Türkiye’deki Gelişmeler ve İzmir’in Şansı**, Yayın No: 42, İzmir, 1998.

KARLUK, Rıdvan, **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul İTO Ekonomik Yayınlar Dizisi, No: 13, İstanbul, 1983.

KARLUK, Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi**, Genişletilmiş, Yenilenmiş, 4. Baskı, Beta Basım Yayım A. Ş., İstanbul, 1996.

KHALOVA, G.O. and M.V. ORAZOV, “Economic Reforms And Macroeconomic Policy In Turkmenistan”, **Russian and East European Finance and Trade**, Vol. 35, No: 5, Sharpe Pub., New York, September-October 1999.

KHALOVA, G.O., “The Banking System and Monetary Policy in Turkmenistan” **Russian and East European Finance and Trade**, Vol. 35, No: 5, Sharpe Pub., New York, September-October 1999.

LANTEIGNE, Marc, “China’s Energy Security and Eurasian Diplomacy: The Case Of Turkmenistan”, **Politics**, Vol.27 (3), Political Studies Association and Blackwell Publishing, 2007 (www.politicsjournal.org).

LEBEDEV, Denis, “Turkmenistan Invites St Petersburg To Set Out On The Road”, **RBK Daily**, Moscow, 17 Haziran 2008.

SEYİDOĞLU, Halil, **Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Uygulama**, Geliştirilmiş 16. Baskı, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2007

SZANYI, Miklos, “Privatization and Greenfield FDI In The Economic Restructuring of Hungary”, **UNCTAD, Transnational Corporations**, Vol. 10, No: 3, December 2001.

Şirzade, D, “Daşary Ýurt Maýa Goýumly Kärhanalaryň Işi: Meseleler ve Gelcekki Vezipeler”, **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti**, No: 4, Aşkabat, Nisan 2006.

Şirzade, D, “Daşary Ýurt Maýa Goýumly Kärhanalaryň Işi: Meseleler ve Gelcekki Vezipeler”, **Altyn Asyryň Ykdysadyýeti**, No: 5, Aşkabat, Mayıs 2006.

YASED, Dünyada ve Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları ve Beklentiler, **İnceleme Yarışması**, Yayın No: 33, YASED Yayınları, İstanbul, 1988.

YAVAN, Nuri, **Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımların Lokasyon Seçimi**, Ofset Hazırlık & Baskı, İstanbul, 2006.

YILGÖR, Ayşe Gül, “Şirket Birleşme, Ele Geçirme ve Devralma İşlemlerinin Makroekonomik Etkileri”, **Öneri Dergisi**, Yıl: 8, Cilt: 5, Sayı: 18, İstanbul, Haziran 2002.

YILDIRIR, Hilal, “Yabancı Sermaye ve ABD’ye Yönelik Portföy Yatırımları”, **İşGüç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2, 2003. www.isguc.org

TEZLER:

ALTINIŞIK, Aliakber, “Uluslararası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Vergi Özendirmeleri Önlemleri Karşısındaki Durumu ve Vergisel Teşviklerin Başarısında Çin”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul, 2000.

ÇETİNKAYA, Murat, “Türkiye Ekonomisinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımının Önemi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2004.

EMEN, Türksoy, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Belirleyicileri ve Vergileme”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

GÜNEM, Ozan Engin, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşviklerin Etkileri: 1980 Sonrası Türkiye Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

GÜVERCİN, Deniz, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ekonomik Büyüme İlişkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

IŞIK, Abdurahman, “Serbest Piyasaya Geçiş Ekonomilerinde Gerçekleştirilen Reform Hareketi ve Türkmenistan Örneği”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2006.

Ozan Engin Günem, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Doğrudan Yabancı Yatırımlara Yönelik Teşviklerin Etkileri: 1980 Sonrası Türkiye Örneği”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

ÖZGÜNEŞ, Mehmet, “Dolaysız Yabancı Sermaye Yatırımlarının İktisadi Kalkınma Üzerine Etkileri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli, 2007.

TORAYEV, Babamurat, “Türkmenistan Tekstil Sanayinin Rekabet Analizi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2008.

TÜRKMEN, Sibel Yılmaz, “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme” (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

DİĞERLERİ:

Akademik Fener Dergisi, Balıkesir Üniversitesi Yayınları, No: 25, Sayı-5, Balıkesir, 2006.

ÇALIŞ, Asım, **Türkmenistan Ülke Profili**, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, Ankara, 2005.

DEİK, **Türkiye – Türkmenistan Ticari ve Ekonomik İlişkiler**, Türk-Türkmen İş Konseyi, İstanbul, 2008.

Ekonomi Müşavirliği, **Türkmenistan Ülke Raporu**, Aşkabat, 2008.

European Bank For Reconstruction and Development, **Prosess Perekhoda I Pokazateli Stran SNG I Mongolii**, 2008.

European Bank for Reconstruction and Development, **EBRD Investments 1991-2001**, 2001.

European Bank for Reconstruction and Development, **Transition Update**, 2001.

European Bank for Reconstruction and Development, **Transition Update**, 2009.

KINOSHITA, Y., “R&D and Technology Spillovers via FDI: Innovation and Absorptive Capacity”, **CERGE-EI**, Working Paper 163, 2000.

National Institute of the State Statistics and Information of Turkmenistan, **Statistical Yearbook of Turkmenistan 2000-2006**, Ashgabat, 2007.

National Institute of the State Statistics and Information of Turkmenistan, **Statistical Yearbook of Turkmenistan 2008**, Ashgabat, 2009.

Neytralniy Türkmenistan Gazetesi, “**Türkmenistan Yabancı Yatırımlar Kanunu**”, 18.03.2008, (Türkmenistan Resmi Gazetesi).

State Committee of Statistics of Turkmenistan, **Statistical Yearbook of Turkmenistan 2000-2007**, Ashgabat, 2008.

T.C. Aşgabat Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, **Türkmenistan'ın Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ticari-Ekonomik İlişkileri**, Aşgabat, Mayıs 2007.

TİKA, **Türkmenistan Ülke Raporu**, Ankara, 2004.

UNCTAD, **World Investment Report 2005**, 2005.

UNCTAD, **World Investment Report 2008**, 2008.

World Bank, **Foreign Direct Investment Survey**, A Study, The Multilateral Investment Guarantee Agency, Washington, January, 2002.

İNTERNET:

NURMURADOV, Amangeldi, “70 Firm Hotyat Uchastvovat v Stroitelstve Gazoprovoda Vostok-Zapad”, RIA Novosti, 29.05.2009, <http://www.rian.ru/economy/20090527/172497289.html> (erişim 05.07.2009).

Awaza – Nasionalnaya Turisticheskaya Zona Turkmenistana, http://avaza-tourism.com/index.php-option=com_content&task=view&id=27&Itemid=132.htm (erişim: 05.07.2009).

CESAR, Mustafa, “Bağımsızlığının Onuncu Yılında Türkmenistan’da Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci”, s.9, <http://www.dtm.gov.tr> (erişim 05.02.2009).

CIA Factbook, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/TX.html> (erişim 05.06.2009).

Cihan, “Türkmenistan’da enerji alanında yabancı firmalar 7 proje üzerinde çalışıyor”, 20.04.2009 <http://www.tumgazeteler.com/?a=4973363> (erişim tarihi: 04.07.2009).

Datsun, 04.10.2008, <http://www.mforum.ru/t4/forum/w61zzk> (erişim: 05.07.2009).

DZADKO, Timofey, Gazeta, 27.06.2005, http://www.gazeta.ru/2005/06/27/oa_162025.shtml (erişim: 05.07.2009).

Energy Information Administration, “Turkmenistan-Kazakhstan-China Pipeline”, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Kazakhstan/NaturalGas.html> (erişim 04.07.2009).

[Turkmenistanrehberi.com](http://www.turkmenistanrehberi.com), <http://www.turkmenistanrehberi.com/turkmenistan-ihracat-yatirim-imkanlari.htm> (erişim: 05.06.2009).

İ-Stroy.ru Stroitelniy Jurnal, “Tatarstan Postroit V Turkmenii Sportivno Ozdorovitelniy Lijniy Kompleks”, 16.06.2009, <http://www.i->

stroy.ru/docu/turkmenistan/tatarstan_postroit_v_turkmenii_sportivno_ozdorov/18338.html (erişim: 05.07.2009).

İtera, “Nasionalnaya Turisticheskaya Zona Avaza, Turkmenistan”, <http://www.itera-development.ru/index.php?id=654> (erişim: 05.07.2009).

KOCAMAN, Yakup, “Çalık, Türkmenistan’da çimento fabrikası kurdu”, 15.02.2005 <http://www.tumgazeteler.com/?a=686688> (erişim 05.06.2009).

Milliyet Gazetesi, 29.10.2006, <http://www.milliyet.com.tr/2006/10/29/guncel/agun.html> (erişim 05.06.2009).

MUHAMMAD, Jamaluddin, “Petronas’ Investment In Turkmenistan Reaches US\$1.8 Billion”, Bernama, 20.11.2008, <http://www.bernama.com/bernama/v5/newsindex.php?id=373253> (erişim 05.07.2009).

MySinchew, “Petronas’ Investment In Turkmenistan Reaches US\$1.8 Bln”, 20.11.2008, <http://www.mysinchew.com/node/18547?tid=5> (erişim 05.06.2009).

PEREPLESNİN, Mihail, “Ostrov Avaza”, Mejdunarodniy Jurnal Turkmenistan, No:1-2(34-35), Şubat 2008, http://www.turkmenistaninfo.ru/?page_id=6&type=article&elem_id=page_6/magazine_59/498&lang_id=ru (erişim: 05.07.2009).

RBC, “V Turkmenii Budut Otkriti Pervie Obyekti Avazi”, 15.06.2009, <http://top.rbc.ru/society/15/06/2009/309864.shtml> (erişim: 05.07.2009).

Regnum, 14.05.2008, <http://www.regnum.ru/news/1000020.html> (erişim: 05.07.2009).

Rota Haber, “[Bazı Türk inşaatçılardan memnun değil](http://www.rotahaber.com/haber/20080415/Bazi-Turk-insaatcilardan-memnun-degil.php)” 15.04.2008 <http://www.rotahaber.com/haber/20080415/Bazi-Turk-insaatcilardan-memnun-degil.php> (erişim 05.06.2009).

SABIR, Hasan, **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Gelişmekte Olan Ülkelere Yönlendirici Politikalar**, İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Ana Bilim Dalı, Ekim 2002, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ekim2002/sabir.htm> (erişim 06.06.2009).

SOCOR, Vladimir, “China Boosts Gas Imports From Turkmenistan”, Asia Times Online, 02.07.2009, http://www.atimes.com/atimes/Central_Asia/KG02Ag01.html (erişim 02.07.2009).

SOCOR, Vladimir, “Turkmenistan-China Gas Agreements: Still A Very Long Shot”, Eurasia Daily Monitor Volume: 4 Issue: 141, [http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews\[tt_news\]=32882](http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews[tt_news]=32882) (erişim 04.07.2009).

Thefreelibrary.com “Turkmenistan - Dragon Oil In Cheleken Jv”, <http://www.thefreelibrary.com/TURKMENISTAN+-+Dragon+Oil+In+Cheleken+JV-a0122518127>, (erişim 04.07.2009).

Tumgazeteler.com, “Hazar Denizi’ni Antalya’ya Türk yatırımcılar çevirecek”
16.06.2009, <http://www.tumgazeteler.com/?a=5205762> (erişim: 05.07.2009).

Turkiyeturizm.com, “Türkmenistan Turizmine Yatırım”, 17.02.2008,
http://www.turkiyeturizm.com/news_detail.php?id=9019 (erişim: 05.07.2009).

Turkmenistan Embassy in USA, “Overview of Foreign Investment Opportunities”
<http://www.turkmenistanembassy.org/turkmen/business/oview.html> (erişim 05.06.2009).

Turkmenistan.ru, “15 Grazdan Turkmenistana Pribılı na uchobu v Ufu”, 08.10.2007,
http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=11228&type=event&highlight_words=%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82&sort=date_desc (erişim 06.06.2009).

Turkmenistan.ru, “Çislo abonentov MTC v Turkmenii previselo 1 million”, 18.02.2009,
http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=14462&type=event&highlight_words=%D0%BC%D1%82%D1%81&sort=date_desc, (erişim: 05.07.2009).

Turkmenistan.ru, “Kitay Predostavil Turkmenistanu Dolgosrochniy Kredit”, 05.11.2007
http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=11494&type=event&highlight_words=%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9&sort=date_desc
(erişim 02.07.2009).

Turkmenistan.ru, “Kitay Predostavil Turkmenistanu Lgotniy Kredit Na Razvitiye Svazi I Telekomunikasiy”, 15.12.2006,
http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=8966&type=event&highlight_words=%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9&sort=date_desc (erişim 02.07.2009).

Turkmenistan.ru, “Kitayskiy Bank Predostavil Turkmenistanu 2 Lgotnih Dolgosrochnih Kredita”, 03.03.2007,
http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=9505&type=event&highlight_words=%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9&sort=date_desc (erişim 02.07.2009).

Turkmenistan.ru, “Na Turkmenbashinskom KNPZ Vvedena V Deystviye Ustanovka Hidroochistki Diztopliva Stoimostyu 132 mln Evro” 15.09.2005
http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=7111&type=event&highlight_words=%D0%A2%D0%9A%D0%9D%D0%9F%D0%97&sort=date_desc (erişim 04.07.2009).

Turkmenistan.ru, “Sovet Upravlayushih IBR Podpisal v Ashgabade Paket Dokumentov Po Sotrudnichestvu” 04.06.2009,
http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=15030&type=event&highlight_words=%D0%B8%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%86&sort=date_desc (erişim 05.06.2009).

Turkmenistan.ru, “Summa Investisiy V Turkmenskiy Kurort Avaza Dostignet 4 Mlrd Dollarov SSA” 29.11.2008,

http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=11710&type=event&sort=date_desc (erişim: 05.07.2009).

Turkmenistan.ru, “Turkmenistan i Kitay Podpishut Paket Dvustoronnih Dokumentov”,
28.08.2008,

http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=13476&type=event&highlight_words=%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9&sort=date_desc
(erişim 05.06.2009).

Turkmenistan.ru, “Turkmenistan i Kitay Podpisali Soglasheniya V Gazovoy Sfere”,
25.06.09 ,

http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=15139&type=event&highlight_words=%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9&sort=date_desc
(erişim 04.07.2009).

Turkmenistan.ru, “V Ahalskom Velayate Vvedena V Sroy Fabrika Po Proizvodstvu
Panbarhata”, 23.10.2008,

http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=13832&type=event&highlight_words=%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B0%D0%B9&sort=date_desc
(erişim 02.07.2009).

Turkmenistan.ru, “V Ashgabade Proshla Mejdunarodnaya Neftgazovaya
Konferensiya”, 29.03.2008

http://www.turkmenistan.ru/?page_id=3&lang_id=ru&elem_id=12481&type=event&highlight_words=petronas&sort=date_desc (erişim 04.07.2009).

US Embassy in Turkmenistan, “2008 Investment Climate Statement – Turkmenistan, Openness To Foreign Investment”, http://turkmenistan.usembassy.gov/ic_report.html (erişim 06.06.2009).

Vechnaya Moskva, “Vas Budet Jdat Avaza”, 17.06.2009
<http://www.vmdaily.ru/article.php?aid=78832> (erişim: 05.07.2009).

VINOKUROV, Oleg, “Avaza Budushiy Senter Mejdunarodnoy Torgovli i Ekonomiki”, Turkmenistan: Golden Age, 21.12.2007, <http://trm.gov.tm/ekonom/ek&stroi.htm> (erişim: 05.07.2009).

Zaman Gazetesi, “Türk İşadamından Türkmenistan’a İki Fabrika Daha”, 15.02.2005, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=143069> (erişim 05.06.2009).

EKLER

EK 1

Türkmenistan Yabancı Yatırımlar Kanunu (18.03.2008)

(Yeni Basım)

Bu kanun yabancı yatırımcıların ve yabancı şirketlerin Türkmenistan topraklarında faaliyetlerinin hukuki temellerini belirlemekte ve Türkmenistan’da yabancı yatırımların etkin kullanılmasına ve teşvik edilmesine yöneliktir.

Bölüm 1. Genel Hükümler

Madde 1. Bu Kanunda Kullanılan Ana Tanımlar

Bu kanunda aşağıda belirtilen terimler kullanılmaktadır:

1) Yabancı yatırım – yabancı sermayenin Türkmenistan topraklarında girişimcilik faaliyetleri için aşağıdaki şekiller dahil yabancı yatırımcılara ait medeni haklar çerçevesinde yatırılması: kâğıt paralar, değerli kâğıtlar, parasal değeri olan diğer mülkiyet ve mülkiyet hakları, entelektüel faaliyetlerin, hizmetlerin ve bilginin sonucuna olan özel haklar (telif hakkı).

2) Yabancı yatırımcılar:

- Yabancı tüzel kişilik, Türkmenistan’daki şubesi ve temsilciliği dahil;
- Uluslararası teşkilat
- Yabancı ülke
- Yabancı özel kişi ve yatırım faaliyetleri sürecinde sürekli olarak yabancı bir ülkenin topraklarında ikamet eden vatandaşlığı olmayan kişiler;
- Türkmenistan dışında daima ikamet eden Türkmenistan vatandaşları.

3) Yabancı yatırım ile kurulan kuruluş – Türkmenistan yasaları doğrultusunda kurulan tamamen yabancı yatırımcıya ait olan veya Türkmenistan’lı özel ve tüzel kişiler ile ortaklıkta kurulan kuruluştur;

4) Doğrudan yabancı yatırım – yabancı yatırımcılara özsermayesinin en az %10’unu ait olan Türkmenistan topraklarında kurulan veya yeniden kurulan teşebbüsler; Türkmenistan topraklarında yabancı tüzel kişiliğin şubesinin kurulması için yatırılan yabancı yatırım;

5) Yatırım projesi – yatırımların, devlet standartları doğrultusunda hazırlanan bütçe belgemesini ve projenin gerçekleşmesi için yapılacak uygulamaların listesini içeren, ekonomik bakımdan karlı olduğunun, hacminin ve süresinin tespiti. Öncelikli yatırım projesi – Türkmenistan Bakanlar Kurulu kararı uyarınca gerçekleştirilen yatırım projesi;

6) Yatırım projesinin geri ödeme süresi – yatırım projesinin doğrudan yabancı yatırım şeklinde finanse edildiği günden başlayarak yabancı yatırımlı teşebbüslerin, yabancı tüzel kişiliğin şubelerinin amortisman giderlerinin düşüldüğünden sonraki net gelir toplamı ile yatırım masrafları arasındaki farkın pozitif değer aldığı güne kadar geçen süre;

7) Gelirin tekrar yatırılması – Türkmenistan topraklarında girişimcilik faaliyetlerine yapılan sermaye yatırımlarının yabancı yatırımlı teşebbüslerin, yabancı tüzel kişiliğin şubelerinin Türkmenistan topraklarında gerçekleştirdikleri yabancı yatırım faaliyetlerinden elde ettikleri gelir (kârın) hesabına yapılmasıdır;

8) Serbest ekonomik bölge – Türkmenistan kanunları doğrultusunda kurulan, faaliyet gösteren ve feshedilen serbest girişimcilik bölgesi, ulusal turizm bölgesi, serbest ekonomik bölgelerin diğer türleri.

Madde 2. Yabancı Yatırımlar Hakkında Türkmenistan Yasaları

1. Yabancı yatırımlar ile ilgili Türkmenistan yasaları, Türkmenistan anayasasına dayanır ve bu kanundan ve Türkmenistan’ın diğer yasal düzenlemelerden oluşur.

2. Türkmenistan'ın taraf olduğu uluslararası sözleşmeler, bu kanundaki ve diğerk yasal düzenlemelerdeki hükümlerden farklı ise, uluslararası sözleşme hükümleri geçerlidir.

Madde 3. Yabancı Yatırımları Gerçekleştirme Şekilleri

Yabancı yatırımlar aşağıdaki şekillerde gerçekleştirilir:

- 1) Türkmenistan tüzel ve özel kişileri ile ortaklık olarak;
- 2) Yabancı yatırımcıların tam mülkiyeti altında teşebbüslerin ve yabancı tüzel kişilerin şubelerinin kurulması, mevcut işletmelerin mülkiyetlerinin temin edilmesi;
- 3) Türkmenistan yasaları doğrultusunda, sivil dolaşımı sınırlandırılmış olanlar dışında taşınır ve taşınmaz varlıkların temin edilmesi;
- 4) Yabancı borç ve kredileri;
- 5) Türkmenistan yasaları doğrultusunda maddi ve maddi olmayan kıymetlerin temin edilmesi. (Türkmenistan yasaları doğrultusunda mülkiyet ve mülkiyet dışı hakların temin edilmesi).

Bölüm II. Yabancı Yatırımlar Konusunda Devlet Politikası ve Gerçekleştirme Mekanizması

Madde 4. Yabancı Yatırımlar Konusunda Devlet Politikası

Yabancı yatırımları çekmek konusundaki devlet politikasının hazırlanması ve gerçekleştirilmesi, yabancı yatırım faaliyetlerinin koordinasyonu, Türkmenistan topraklarında yabancı yatırımcılara faaliyetlerinde yardım verilmesi Türkmenistan Bakanlar Kurulu ve onun yetkilendirdiğı devlet kurumu (ileride yetkilendirilen kurum olarak anılacaktır) tarafından gerçekleştirilmektedir.

Madde 5. Türkmenistan Bakanlar Kurulunun Yetkileri

Türkmenistan Bakanlar Kurulu:

- 1) Uluslararası yatırım iş birliği konusunda devlet politikasını düzenler ve gerçekleştirir;
- 2) Yabancı yatırımları çekmek konusunda devlet programlarını düzenler ve gerçekleştirilmesini sağlar;
- 3) Yabancı yatırımların çekilmesi uygun olan tesisleri, ekonomik sektörleri ve bölgeleri belirler, yatırım projelerinin gerçekleştirme öncülüğünü kararlaştırır;
- 4) Yabancı yatırımlar ve yabancı yatırımlı teşebbüsler tarafından öncülükli yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi ile ilgili anlaşmaların hazırlanmasını ve imzalanmasını gözetir;
- 5) Türkmenistan ekonomisine yabancı yatırımların çekilmesi ile ilgili diğer görevleri icra eder.

Madde 6. Yetkilendirilen Kurumun Yetkileri

Yetkilendirilen kurum:

- 1) Devlet politikasının uygulanması, Türkmenistan ekonomisine doğrudan yabancı yatırımların çekilmesi ile ilgili etkinlikleri düzenler ve gerçekleştirir;
- 2) Yabancı yatırımlar alanında faaliyetleri koordine eder, devlet ve müteşebbisler arasında iş birliğinin etkin mekanizmalarını düzenler, devlet kurumları ve yerel yönetim ile yabancı yatırımcılar ve yabancı yatırımlı teşebbüsler arasında etkileşimi sağlar;
- 3) Devlet ortaklığı ile gerçekleştirilen projeler, yabancı krediler ve hibelerin kullanımı dahil yabancı yatırımlı projelerin hazırlanması ve gerçekleştirilmesi ile ilgili veri tabanını oluşturur ve yönetir;
- 4) Yabancı yatırımlı projelerin ekspertiz edilmesini düzenler ve tescil eder;
- 5) Potansiyel yabancı yatırımcılara pazarlamacılık, bilgilendirme ve danışmanlık hizmetlerini sağlar ve gerekli pratik yardımda bulunur;

6) Yabancı yatırımcıların ve yabancı yatırımlı teşebbüslerin yatırım projeleri ile ilgili yükümlülüklerinin gerçekleştirilmesini kontrol eder;

7) Uluslararası finans kuruluşlar ve donar ülkelerden kaynak çekilmesini izler, uluslararası sermaye piyasalarını inceler ve yabancı yatırımları ileride de çekmek için önerileri hazırlar;

8) Türkmenistan Bakanlar Kuruluna yatırım iklimini geliştirme ve yatırım sürecine yardım, yatırım risklerinin ve idari engellerin azaltılması ile ilgili teklifleri sunar;

9) Türkmenistan'ın taraf olduğu uluslararası sözleşmelerden doğan yükümlülüklerinin gerçekleştirilmesine, uluslararası iş birliğine, ileri yabancı deneyiminin öğrenilmesine ve kullanılmasına yönelik etkinlikleri gerçekleştirir,

10) Devlet kurumların ve yerel yönetimin Türkmenistan'ın yabancı yatırımlar konusundaki yasalarını yerine getirilmelerini denetler;

11) Yabancı yatırımları çekmek, desteklemek ve yabancı yatırımcıları korumaya yönelik diğer görevleri yerine getirmek.

Madde 7. Yatırım Projelerinin Ekspertizi ve Tescili

1. Yabancı yatırım projeleri, depreme dayanıklılık, yangın ve patlama güvenliği, ekolojik ve hijyen standartları dahil devlet ekspertizine tabidir.

2. Yabancı yatırım projelerinin ekspertizi ve tescili Türkmenistan yasaları doğrultusunda gerçekleştirilir.

Bölüm III. Yabancı Yatırımcıların ve Yabancı Yatırımlı Teşebbüslerin Faaliyetlerinin Hukuki Düzeni

Madde 8. Yabancı Yatırımcıların ve Yabancı Yatırımlı Teşebbüslerin Faaliyetlerinin Hukuki Düzeni

1. Yabancı yatırımcılara ve yabancı yatırımlı teşebbüslere ulusal hukuki düzen sağlanır. Ulusal hukuki düzenin anlamı, yabancı yatırımcıların ve yabancı

yatırımlı teşebbüslerin faaliyetlerinin ve yatırım sonrası gelirlerin kullanımı ile ilgili hukuki düzen, yerli yatırımcılara sağlanan faaliyetleri ve yatırım sonrası gelirlerin kullanımı ile ilgili hukuki düzenden daha dezavantajlı olamaz.

2. Serbest ekonomik bölgelerde faaliyet gösteren yabancı yatırımcılara ve yabancı yatırımlı teşebbüslere uygun hukuki düzen sağlanır. Uygun hukuki düzenin anlamı, yabancı yatırımcıların ve yabancı yatırımlı teşebbüslerin faaliyetlerinin ve yatırım sonrası gelirlerin kullanımı ile ilgili hukuki düzen, herhangi bir üçüncü ülke yatırımlarına sağlanan faaliyetleri ve yatırım sonrası gelirlerin kullanımı ile ilgili hukuki düzenden daha dezavantajlı olamaz.

3. Türkmenistan yasalarında farklı bir düzenleme yapılmamışsa, yabancı yatırımcılar oluşturulan teşebbüsün büyüklüğünün, kapsamının ve yapısının seçimi konularında serbesttirler.

4. Yatırım faaliyetlerinin sınırlandırılan veya yasaklanan türleri ve/veya bölgeleri ve yabancı yatırımcılar ile ilgili diğer kısıtlamalar, ancak Türkmenistan'ın anayasal düzenini koruma, savunma ve güvenliğini sağlamak için gerekli olan düzeyde Türkmenistan yasaları ile belirlenmektedir.

5. Türkmenistan yasalarında meydana gelen değişiklikler yabancı yatırımcıların ve yabancı yatırımlı teşebbüslerin faaliyetlerinin hukuki düzenini elverişsiz hale getirecek yasaklamalar ve kısıtlamalar içeriyor ise, yabancı yatırımlarının tescil edildiği dönemde yürürlükte olan Türkmenistan yasaları bu yatırımlar için sonraki 10 yıl için de uygulanacaktır; Türkmenistan Bakanlar Kurulu kararları esasında yabancı tüzel kişilikli teşebbüsler ve yabancı tüzel kişiliklerin şubeleri tarafından gerçekleştirilen yatırım projeleri için bu süre Türkmenistan yasal düzenlemeleri doğrultusunda tescil edildiğinde belirtilmiş geri ödeme süresine kadar uygulanacaktır. Bu maddedeki hükümler Türkmenistan'ın vergi mevzuatı için de geçerlidir. Türkmenistan'ın hukuki düzenlemelerindeki değişiklikler anayasal düzenini koruma, savunma ve güvenliğini sağlamak amacı ile yapıldıysa bu maddedeki hükümler uygulanamaz.

6. Kendi topraklarında Türkmenistan'lı yatırımcılar için hukuki kısıtlamalar getiren ülke yatırımları için Türkmenistan hukuki düzenlemelerinde karşılıklı kısıtlamalar getirilebilir.

Madde 9. Gümrük İmtiyazları

1. Aşağıda gösterilen varlıkların Türkmenistan'a getirilmesi gümrük vergilerinden muaftır:

1) Yabancı yatırımcı tarafından, yaptığı beyan doğrultusunda yabancı yatırımlı teşebbüslerin öz sermayesine veya yabancı tüzel kişiliğin şubelerinin aktiflerine yapılan yatırımlar;

2) Türkmenistan Bakanlar Kurulu kararı ile yapılan uluslararası anlaşma ve sözleşmeler doğrultusunda yabancı yatırımcılar ve yabancı yatırımlı teşebbüsler tarafından yapılan yatırımlar. Bu paragrafta gösterilen varlıklar yatırım projenin yapılan anlaşmada belirtilmiş geri ödeme süresine kadar gümrük vergilerinden muaftır.

2. Bu maddenin 1.nci fıkrasında belirtilen varlıkların Türkmenistan'a giriş yaptığı tarihten itibaren 3 yıl içerisinde ülkeden çıkarılması durumunda Türkmenistan yasaları doğrultusunda gümrük vergilerinin ve geciktirme cezalarının ödenmesi zorunludur.

3. Bu maddenin 1.nci fıkrasında belirtilen varlıkların gümrük beyannamesi için gümrük harçları alınmamaktadır.

Madde 10. Yabancı Yatırımlar İle İlgili Vergi Düzenlemeleri

Yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin, vergi imtiyazları dahil vergilendirilmesi Türkmenistan Vergi Kanunu doğrultusunda yapılmaktadır.

Madde 11. Yabancı Yatırımcıları Teşvik Etmeye Yönelik Diğer Önlemler

1. Yabancı yatırımlı teşebbüsler, yabancı tüzel kişiliğin şubeleri lisans istenmeksizin kendi üretimi olan mal ve hizmetleri ihraç edebilir ve kendi ihtiyaçları için mal ve hizmetleri ithal edebilirler.

2. Serbest ekonomik bölgelerde faaliyet gösteren yabancı yatırımcılar, yabancı yatırımlı teşebbüsler Türkmenistan kanunlarına uygun şekilde yatırım projesinin geri ödeme süresine bağlı olarak arsa kiralayabilirler.

3. Yabancı yatırımlarının hem serbest ekonomik bölgelerde inşaat ve işletme faaliyetlerini gösteren yabancı yatırımlı teşebbüslerin, yabancı tüzel kişiliğin şubeleri ve temsilciliklerinin tescil edilmesi için tescil harcı alınmamaktadır.

4. Serbest ekonomik bölgelerde faaliyet gösteren yabancı yatırımcılar, yabancı yatırımlı teşebbüsler aşağıdakilerden muaftırlar:

- 1) Konsolosluk ve kayıt ücretleri;
- 2) Anlaşmaların tescili için borsa vergileri;
- 3) Lisansın verilmesi ve yeniden işleminin yapılması için devlet harcı;
- 4) Türkmenistan yasalarında gösterilen düzende ve şartlarda tahsis edilen arsa için kira ücreti;

5) Türkmenistan yasalarında belirtilen bütçe dışı fonlara gelir vergisinden yapılan ödemeler.

5. Serbest ekonomik bölgelerde inşaat ve işletme faaliyetlerini gösteren yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin, hem müteahhitlerinin ve taşeronlarının Türkmenistan'a getirdikleri ekipman ve malzemelerinin belgelendirilmesi için ücret alınmamaktadır.

6. Yabancı yatırımlı teşebbüsler, yabancı tüzel kişiliğin şubeleri, fiyatları devlet tarafından belirlenen ürünler dışında, ürettikleri ürünlerin satış şartlarını kendileri belirlerler.

7. Türkmenistan'ın sosyal ve ekonomik gelişimini, istihdamı sağlamak amacı ile yatırım projeleri, istikrarlı ekonomik büyümeyi, ekonominin ilerici yapısal reformunu, ihracat potansiyelinin güçlenmesini ve büyümesini sağlayan imtiyaz anlaşmaları ile ilgili yabancı yatırımcılar, yabancı yatırımlı teşebbüsler için Türkmenistan kanunları farklı kolaylıklar belirleyebilir.

Madde 12. Girişimcilik Faaliyetlerinin Başlanması ve Sona Ermesi

Yabancı yatırımlı teşebbüsün, yabancı tüzel kişiliğin şubesinin ve temsilciliğinin kurulması, devlet tescili ve sona erdirilmesi, yabancı özel kişi ve vatandaşlığı olmayan kişilerin bireysel girişimci olarak tescil edilmesi ve faaliyetlerinin sona erdirilmesi Türkmenistan kanunları doğrultusunda gerçekleştirilir.

Madde 13. İş Hukuku Düzenlemeleri

1. Yabancı yatırımlı teşebbüsün, yabancı tüzel kişiliğin şubesinin ve çalışanlarının, Türkmenistan vatandaşları olmayanları dâhil, arasındaki iş hukuku düzenlemeleri, Türkmenistan İş Hukuku doğrultusunda gerçekleştirilir.

2. Yabancı yatırımlı teşebbüsün, yabancı tüzel kişiliğin şubesinin Türkmenistan vatandaşı olmayan çalışanlarına ödenen maaş, prim ve diğer parasal ödemeler Türkmenistan kanunlarına uygun şekilde Türkmenistan dışına transfer edilebilir.

Madde 14. Sosyal Sigorta ve Sosyal Güvenlik

Yabancı yatırımlı teşebbüs, yabancı tüzel kişiliğin şubesi:

1) Türkmenistan vatandaşı olan çalışanları adına devlet sigorta ödemelerini Türkmenistan kanunlarına uygun şekilde yaparlar;

2) Yabancı vatandaşlığı olan veya vatandaşlığı olmayan çalışanlarının sosyal sigorta ve sosyal güvenlik ödemelerini vatandaşı oldukları veya daimi ikamet ettikleri ülkelerindeki ilgili fonlara transfer etme haklarına sahipler.

Madde 15. Yabancı Yatırımların Sigortalanması

Türkmenistan yasalarında farklı bir düzenleme öngörülmemiş ise yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin varlıklarının ve risklerinin sigortalanması kendi istekleri doğrultusunda gerçekleştirilir.

Madde 16. Yabancı Yatırımcıların, Yabancı Yatırımlı Teşebbüslerin Adil Rekabet Koşullarını Takip Etmeleri

Yabancı yatırımcılar, yabancı yatırımlı teşebbüsler Türkmenistan topraklarında yüksek talebe sahip ürünleri üreten işletme açarak, daha sonra yabancı menşeli benzer ürünlerin pazara sokulması için bu işletmenin kapatılması, ayrıca Türkmenistan'da faaliyet gösteren işletmelerin haklarını kısıtlayacak fiyat ve satış pazarları üzerinde

yapılan anlaşmalar gibi adaletsiz rekabet koşullarının meydana çıkmasına olanak tanımamalıdır.

Madde 17. Muhasebe ve Raporlama

Yabancı yatırımlı teşebbüsün, yabancı tüzel kişiliğin şubesinin ve temsilciliğinin Türkmenistan’da gösterdiği faaliyetler ile ilgili muhasebe, istatistiksel ve raporlama işlemleri Türkmenistan kanunlarına uygun yapılır.

Madde 18. Yabancı Yatırımların Değerlendirilmesi

Yabancı yatırımlı teşebbüsün öz kaynaklarına ve yabancı tüzel kişiliğin şubesinin aktiflerine yapılan yatırımların değerlendirilmesi ulusal para biriminde, Türkmenistan kanunlarına uygun yapılır.

Bölüm IV. Yabancı Yatırımlarının Korunmasına Yönelik Devlet Garantileri

Madde 19. Yabancı Yatırımcıların, Yabancı Yatırımlı Teşebbüslerin Faaliyetlerinin Hukuki Korumasına Yönelik Garantiler

1. Yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin Türkmenistan topraklarında haklarının ve çıkarlarının korunması bu kanun ve Türkmenistan’ın diğer hukuki düzenlemeleri ile garanti altına alınmıştır.

2. Yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin Türkmenistan’a başlangıçta yatırım şeklinde getirdikleri ve tescil ettikleri varlıkları ve belgelerde veya elektronik depolama cihazlarında kaydedilmiş bilgileri Türkmenistan dışına engelsiz bir şekilde (kotasız, lisanssız ve dış ticaret faaliyetlerinin diğer tarifersiz düzenlemelerine gerek olmadan) çıkartabilirler.

3. Yabancı yatırımcılar, yabancı yatırımlı teşebbüsler bu kanunda gösterilen hukuki korumayı, garantileri ve imtiyazları yabancı yatırımlı projenin, yabancı yatırımlı teşebbüsün tescil edildiği tarihten itibaren elde ederler.

4. Yabancı yatırımcılar, yabancı yatırımlı teşebbüsler yabancı yatırımdan elde ettikleri geliri tekrar yatırdıklarında bu kanunda gösterilen hukuki korumayı, garantileri ve imtiyazları elde ederler.

5. Devlet kurumları ve yerel yönetim yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin, Türkmenistan kanunlarına uygun gerçekleştirdikleri ekonomik faaliyetlerine karışamazlar.

Yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin Türkmenistan kanunlarını ihlal ettikleri belirlendiğinde devlet kurumları ve yerel yönetim yetkileri çerçevesinde ilgili ihlalin giderilmesi için gereken önlemleri almaya haklıdırlar. Ancak ihlalin var olması yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin hukuki faaliyetlerine müdahale etmeye, sonlandırmaya veya sınırlandırmaya hak vermez.

6. Devlet kurumlarının ve yerel yönetimin kabul ettikleri, bu kanuna aykırı, yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin haklarını kısıtlayan belgeler Türkmenistan yasalarının öngördüğü usule göre hükümsüz, belgeler esasında yapılan eylemler ise yasadışı kabul edilir.

Madde 20. Vize ve Türkmenistan’da İkamet Garantileri

1. Yabancı yatırımcı olan yabancı özel kişilerin, vatandaşlığı olmayan kişilerin, onların temsilcilerinin, yabancı tüzel kişilerin, uluslararası örgütlerin ve yabancı devletlerin temsilcilerinin, yabancı yatırımlı teşebbüslerin, yabancı tüzel kişiliğin şubelerinin yatırım faaliyetlerini gerçekleştirdiklerinden dolayı Türkmenistan’da bulunan çalışanları ve aile üyelerinin sahip oldukları haklar:

1) En az 1 yıl süreli çoklu giriş vizeleri almak;

2) Ziyaret etme şartları ve düzeni Türkmenistan kanunları tarafından belirlenen bölgeler hariç, Türkmenistan topraklarında serbest dolaşım. Yabancı yatırımcı olan yabancı özel kişiler, vatandaşlığı olmayan kişiler, onların temsilcileri, yabancı tüzel kişiler, uluslararası örgütlerin ve yabancı devletlerin temsilcileri, yabancı yatırımlı teşebbüslerin, yabancı tüzel kişiliğin şubelerinin çalışanları serbest ekonomik bölgelerde inşaat ve işletme faaliyetlerini gerçekleştirmek süresince Türkmenistan’a geldiklerinde

giriş vizeleri ve izinler Türkmenistan Bakanlar Kurulunca belirlenen hızlı yöntemde verilir.

2. Yabancı yatırımlı teşebbüslerin tam mülkiyetine sahip yabancı yatırımcı olan yabancı özel kişiler ve vatandaşlığı olmayan kişiler, Türkmenistan kanunları doğrultusunda, Türkmenistan’da sürekli ikamet etme hakkına sahiptirler.

Madde 21. Gelir ve Kârların Türkmenistan’da Kullanımı ve Türkmenistan Dışına Transfer Edilmesine Yönelik Garantiler

1. Yabancı yatırımcılar, yabancı yatırımlı teşebbüsler Türkmenistan kanunları doğrultusunda Türkmenistan’daki bankalarda ulusal ve yabancı para birimlerinde banka hesaplarını açabilirler.

2. Yabancı yatırımcılar, yabancı yatırımlı teşebbüsler Türkmenistan kanunları doğrultusunda vergileri ve diğer zorunlu ödemeleri yaptıktan sonra, gelir ve kârlarını Türkmenistan topraklarında serbestçe kullanabilirler, ayrıca Türkmenistan kanunlarına uygun amaçlar için tekrar yatırabilirler, daha önce yapılan yatırımlardan elde edilen gelir ve yasal yollarla elde edilen aşağıda gösterilen diğer mali kaynakları yabancı para birimlerinde Türkmenistan dışına transfer edebilirler:

- 1) Yabancı yatırımlardan elde edilen kâr, kâr payları ve diğer gelirler;
- 2) Yabancı yatırımlı teşebbüsün, yabancı tüzel kişiliğin şubesinin anlaşmalar gereği yükümlülüklerini yerine getirmek için kullanılan para tutarları;
- 3) Yabancı yatırımcının yabancı yatırımlı teşebbüsün tasfiyesinden veya yatırım varlıklarının, mülkiyet haklarının ve telif haklarının ellerinden alınmasından elde ettiği para tutarları;
- 4) Bu kanunun 26.ncı maddesinde öngörülen tazminat.

3. Yabancı yatırımcılarının, yabancı yatırımlı teşebbüslerin gerçekleştirdikleri para değiştirmeleri, Türkmenistan’a ve Türkmenistan’dan yabancı para transferleri Türkmenistan kanunlarına uygun yapılır.

Madde 22. Yabancı Yatırımcıların, Yabancı Yatırımlı Teşebbüslerin Haklarını ve Yükümlülüklerini Devretmelerine Yönelik Garantiler

1. Yabancı yatırımcılar, yabancı yatırımlı teşebbüsler anlaşmalar ile ilgili haklarını ve yükümlülüklerini, ayrıca alacaklarını ve borçlarını Türkmenistan kanunlarına uygun şekilde başka tarafa transfer edebilirler.

2. Eğer yabancı devlet veya yetkilendirdiği devlet kurumu Türkmenistan’da yapılan yatırımlar ile ilgili verdiği garantiler (sigorta anlaşmaları) doğrultusunda yabancı yatırımcılara, yabancı yatırımlı teşebbüslere ödeme yapıyor ve bu yabancı devlete veya yetkilendirdiği devlet kurumuna yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin sözü edilen hakları devrediliyor ise, Türkmenistan bu devlet ile taraf olduğu uluslararası anlaşma doğrultusunda hakların devrini kabul etmektedir.

Madde 23. Telif Hakkının Korunmasına Yönelik Garantiler

Yabancı yatırımcılara, yabancı yatırımlı teşebbüslere ait telif haklarının korunması Türkmenistan kanunları doğrultusunda yapılır.

Madde 24. Yabancı Yatırımcıların, Yabancı Yatırımlı Teşebbüslerin Bilgiye Erişimlerine Yönelik Garantiler

1. Yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin Türkmenistan kanunlarında tanımlandığı şekilde bilgiye erişime hakkına sahiptirler.

2. Yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin çıkarlarını herhangi bir şekilde ilgilendiren Türkmenistan’ın hukuki düzenlemeleri erişimlerine açık olmalıdır, Türkmenistan kanunlarının öngördüğü durumlarda ise yayınlanmalıdır.

Madde 25. Yatırım Faaliyetinin Sona Ermesi Dolayısıyla Yabancı Yatırımlarının Ülkelerine İadesine Yönelik Garantiler

1. Yabancı yatırımcılar, yabancı yatırımlı teşebbüsler Türkmenistan’da yatırım faaliyetlerini sona erdirmeye hakkına sahiptirler. Yabancı yatırımcılar, yabancı yatırımlı teşebbüsler yatırım faaliyetlerini sona erdirdikten sonra yabancı yatırım

faaliyetleri sonunda elde edilen varlıklarını Türkmenistan devleti ve diğer alacaklılar önündeki yükümlülüklerine zarar vermemek şartıyla parasal veya doğal şekillerde ülkelerine iade etme hakkına sahiptirler.

2. Yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin kaynaklarının iadesi Türkmenistan kanunlarının öngördüğü durumlarda mahkeme kararı ile durdurulabilir.

Madde 26. Zorunlu Karşılıklı Haciz Durumlarında Tazminat Garantileri

1. Yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin mülküne devlet mülkiyetine geçirmek veya geçici kullanım amaçlı zorunlu karşılıklı el konmasına ancak kanunlar ile öngörülen doğal afetler, kazalar, salgınlar, enfeksiyon hastalıklar ve sonuçlarının üstesinden gelmek gibi olağanüstü durumlarda izin verilir.

2. Hacize neden olan nedenlerin ortadan kalkması durumunda yabancı yatırımcılar, yabancı yatırımlı teşebbüsler tazminatı geri ödemek şartı ile geriye kalan mülkün iadesini talep etmek hakkına sahiptirler. Geriye kalan mülkün değerinin düşmesinden doğan zararlar tazminattan düşülür.

3. Yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin mülküne el konduğunda ödenen tazminat:

1) Derhal yabancı para biriminde ödenir ve yatırımcının isteğine bağlı olarak yurtdışına transfer edilir;

2) Yatırımların haciz kararı alındığındaki pazar değerine eşit olmalıdır.

4. El konan mülkün ve değerinin düşmesinden doğan zararların değerinin biçilmesi Türkmenistan kanunlarında öngörülen şekilde yetkili kurum veya bağımsız muhammin tarafından yapılır.

5. Mülkün haczinin yasallığı, haciz dolayısıyla doğan zararların tazmini ile ilgili uyuşmazlıkların çözümü bu kanunun 29.ncu maddesinde öngörülen şekilde yapılır.

Bölüm V. Türkmenistan'ın Yabancı Yatırımlar Kanununun İhlâlinden Doğan Sorumluluk. Uyuşmazlıkların Çözümü

Madde 27. Türkmenistan'ın Yabancı Yatırımlar Kanununun İhlâlinden Doğan Sorumluluk

1. Türkmenistan'ın yabancı yatırımlar kanununu ihlâl eden devlet kurumları ve yerel yönetim yetkilileri Türkmenistan kanunları önünde sorumluluk taşırlar.

2. Yabancı yatırımcılar, yabancı yatırımlı teşebbüsler Türkmenistan topraklarında yatırım faaliyetlerini Türkmenistan kanunları, ayrıca yatırım projelerinin gerçekleştirilmesi ile ilgili yükümlülükleri doğrultusunda yürütmelidirler. Yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin Türkmenistan kanunlarını ve anlaşma yükümlülüklerini ihlalleri durumunda, Türkmenistan kanunları ve yapılan anlaşmaların şartları doğrultusunda sorumluluk taşırlar.

3. Yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin, yabancı tüzel kişiliğin şubelerinin borçları, mülkiyet hakları dahil mülkleri Türkmenistan kanunlarına uygun şekilde yükümlülüklerini yerine getirme aracı olarak kullanılabilir.

4. Yabancı tüzel kişi Türkmenistan topraklarında kurduğu şube ve temsilciliğinin faaliyetleri için Türkmenistan kanunları doğrultusunda sorumluluk taşır.

Madde 28. Yabancı Yatırımlar Konusunda Türkmenistan'ın Sorumlulukları

Devlet tarafından garanti altına alınan yükümlülükler hariç Türkmenistan yabancı yatırımcıların, yabancı yatırımlı teşebbüslerin yükümlülüklerinden sorumlu değildir.

Madde 29. Uyuşmazlıkların Çözümü

Türkmenistan topraklarında gerçekleştirilen yabancı yatırımlar ile ilgili uyuşmazlıklar müzakereler, Türkmenistan'ın arbitraj mahkemeleri veya tarafların anlaştığı diğer mahkeme yolu ile çözülür.

Bölüm VI. Son Hükümler

Madde 30. Bu Kanunun Yürürlüğe Girmesi

1. Bu Kanun resmi yayımı gününde yürürlüğe girer.
2. Bu Kanunun yürürlüğe girdiği günden itibaren Türkmenistan Meclisinin 19 Mayıs 1992 yılında kabul ettiği “Türkmenistan’da Yabancı Yatırımlar Hakkında” kanunu ve daha sonraki kanun değişiklikleri hükümsüzdürler.
3. Bu Kanuna aykırı olan Türkmenistan’ın hukuki düzenlemeleri bu Kanunun yürürlüğe girdiği günden itibaren 1 ay içinde bu Kanuna uygun hale getirilmeli.

Türkmenistan Cumhurbaşkanı
Gurbanguly Berdimuhamedov

**THE LAW OF TURKMENISTAN ON FOREIGN INVESTMENTS
(18.03.2008)**

This law identifies areas of legal activity for foreign investors, businesses with foreign capital on the territory of Turkmenistan and aims at attracting and effective use of foreign investments in Turkmenistan.

SECTION I. GENERAL PROVISIONS

Article 1. Basic terminology used in this law

The following concepts are used in this law:

- 1) foreign investments – an economic right by foreign investor involving investment of foreign capital into areas of entrepreneurial activity on the territory of Turkmenistan, including money sources, valuable papers, other property, property rights that have monetary value, exclusive rights on results of intellectual activity (intellectual property) and also services and knowledge;
- 2) foreign investors:
  - foreign legal entity (party) including its branch and representative in Turkmenistan;
  - international organizations;
  - foreign state;
  - foreign individuals, including those without citizenship, who permanently reside on the territory of other states;
  - citizen of Turkmenistan, who has permanent residence outside of Turkmenistan borders;
- 3) business with foreign investments – business established on the territory of Turkmenistan according to the legislation of Turkmenistan that is owned totally by foreign investor or jointly with legal and physical parties of Turkmenistan;
- 4) foreign direct investments – established or newly establishing business on the territory of Turkmenistan wherein 10% or more of outstanding stocks (share, investment) in the capital fund is acquired by foreign investor; foreign

investment to establish branch of foreign legal party on the territory of Turkmenistan;

- 5) investment project – subject of economic feasibility wherein scale and realization deadline of which, including project and plan documentation, are prepared according to the state standards (norms), along with list of practical steps for project realization (business plan).

Priority investment project – investment project, realization of which is based on decision of Cabinet of Ministers of Turkmenistan;

- 6) payback period of investment project – a period of time beginning the day of financing the investment project as a foreign direct investment, and ending the day when difference between depreciation deducted net income and investment costs of business with foreign investment or by branch of foreign legal party gets positive sign;
- 7) re-investment – capital investments into the objects of entrepreneurial activity on the territory of Turkmenistan derived from the income (profit) of foreign investments or business with foreign investments that was earned from foreign investments on the territory of Turkmenistan;
- 8) free economic zone – free economic zone of entrepreneurship, national tourist zone and other types of free economic zones wherein establishment, rules of operation and liquidation of enterprises are subject to relevant laws of Turkmenistan.

Article 2. The legislation of Turkmenistan on foreign investments

1. The legislation of Turkmenistan on foreign investments is based on Constitution of Turkmenistan and consists of the current (this) Law and the collection of other normative acts of Turkmenistan.
2. In cases wherein arises disagreement between the rules of this Law and the collection of other normative acts of Turkmenistan, and the international agreements of Turkmenistan, rules of international agreements are applied.

Article 3. Forms of foreign investments

Foreign investments are realized in the form of:

- 1) participation in a business jointly with legal and physical parties of Turkmenistan;
- 2) establishment of businesses or acquisition of existing enterprises under the total ownership by foreign investor, branch of foreign legal party;
- 3) acquisition of mobile and immobile assets, except those that are subject to limitations by civil ownership by laws of Turkmenistan;
- 4) foreign loans and credits;
- 5) acquisition of tangible assets and intangible rights defined by the laws of Turkmenistan.

SECTION II.

STATE POLICY IN THE AREA OF FOREIGN INVESTMENTS AND MECHANISM OF ITS REALIZATION

Article 4. State policy in the area of foreign investments

Formulation and realization of state policy for attracting foreign investments, coordination of foreign investment activity, providing help to foreign investors in their activities on the territory of Turkmenistan are conducted through the Cabinet of Ministers of Turkmenistan and the authorized state body (from now on “authorized body”).

Article 5. Competence of Cabinet of Ministers of Turkmenistan

Cabinet of Ministers of Turkmenistan:

- 1) organizes and realizes state policy in the area of international investment cooperation;
- 2) organizes and provides for realization of state programs on attraction of foreign investments;
- 3) defines priority objectives, economic sectors and territories in which it is feasible to attract foreign investments, and decides about realization of priority investment projects;

- 4) supervises preparation and close of investment deals (agreements) related with the realization of priority investment projects by foreign investors, businesses with foreign investments;
- 5) conducts other functions related to the attraction of foreign investments into the economy of Turkmenistan.

Article 6. Competence of authorized body

Authorized body:

- 1) works on and conducts activity towards realization of state policy and encouragement of attraction of foreign direct investment into the economy of Turkmenistan;
- 2) coordinates processes in the area of foreign investments, forms effective mechanisms of cooperation between state and entrepreneur, supplies interactivity between state bodies, local authorities and foreign investors or businesses with foreign investments;
- 3) conducts the creation and management of databases about preparation and realization of investment projects with foreign investments, including those that are realized jointly with the state, also those which use foreign loans and grants;
- 4) arranges expertise to conduct investment projects with foreign investments and also performs their registration;
- 5) offers services of marketing information and consulting to potential foreign investor and supplies them with needed practical help;
- 6) controls for the realization of obligations of foreign investors or businesses with foreign investments about investment projects;
- 7) conducts monitoring on attraction of sources from international financial institutions and donor countries, researches international capital markets and prepares proposals about further attraction of foreign investments;
- 8) supplies the Cabinet of Ministers of Turkmenistan with proposals on improvement of investment climate, assistance on streamlining investment process, reduction of investment risks and administrative barriers to investment;

- 9) takes steps towards realization of obligations stemming from international agreements signed by Turkmenistan, and conducts activities for international cooperation, research and use of leading foreign experience;
- 10) oversees realization of the legislation of Turkmenistan in the area of foreign investments by state bodies and local authorities;
- 11) conducts other functions aimed at attraction of foreign investments, support and protection of foreign investors on the territory of Turkmenistan.

Article 7. Expertise and registration of investment projects

- 1) An investment project with foreign investments is subject to safety norms and standards including application of norms of seismic stability, security against fire explosion, ecologic, sanitary, hygienic requirements;
- 2) Expert control and registration of investment projects with foreign investments, and other forms foreign investments are conducted in the order defined by the laws of Turkmenistan.

SECTION III.

**LEGAL FRAMEWORK OF ACTIVITIES FOR FOREIGN INVESTORS, AND
BUSINESSES WITH FOREIGN INVESTMENTS**

Article 8. Legal framework of activities for foreign investors, businesses with foreign investments

1. Foreign investors, businesses with foreign investments are granted national legal framework. National legal framework means that legal framework for activities of foreign investors, businesses with foreign investments and reinvestment of funds derived from investments, can not be less gentle than legal framework granted to national investors for their investment activities and reinvestments derived from their investments.
2. Foreign investors, businesses with foreign investments conducting their activities on the territory of free economic zone are granted gentler legal framework. Gentler legal framework means that legal framework of activities for foreign investors, businesses with foreign investments and their

reinvestments of income derived from investments, may not be less gentler than legal framework of investment activities and investments of income, derived from investments granted to capital investments of any third state.

3. Foreign investors are free to choose size, content and structure of capital of newly establishing business unless otherwise is stated in the legislation of Turkmenistan.
4. Type of activities and (or) territories with regard to which investment activity is limited or restricted and also other limitations for foreign investors may be applied only to the extent when it is required to do so on behalf of protection of constitutional regime, support of defense and security of Turkmenistan.
5. If change to the legislation of Turkmenistan results in restrictions or limitations, worsening legal framework of activities for foreign investors, businesses with foreign investments, then the legislation of Turkmenistan that was in action (valid) at the moment of the registration of foreign investments is to be applied for the next 10 years. Regarding the businesses with foreign investment of foreign legal parties, branches of foreign legal parties, and investment projects undertaken on the basis of decree of Cabinet of Ministers of Turkmenistan, the same legislation is to be applied during the payback period of investment project, as stated during the registration. Provisions of this article are not applicable in cases when change of the legislation of Turkmenistan is targeted at the protection of the constitutional regime, support of defense, and security of the state.
6. Regarding changes in legislation for foreign investments undertaken by subjects of Turkmenistan or Turkmenistan state itself, state that limits the legal framework of investments on foreign territory, the analogous limitations may be applied by the legislation of Turkmenistan in a reciprocal manner.

Article 9. Customs privileges

1. The property imported to Turkmenistan is exempted from the customs duty if the imported property:

- 1) is a contribution of foreign investor into capital fund of the business with foreign investments or into main funds of the branch of foreign legal party according to the list defined by him;
  - 2) is imported by foreign investors, businesses with foreign investments according to the international agreements or contracts signed with the Cabinet of Ministers of Turkmenistan, as investments in kind. Property so defined herein is exempted from customs duty only during the payback period of investment project defined in the respective agreement.
2. In the case when the property defined in part 1 of this article departs Turkmenistan within 3 years after it was imported into Turkmenistan, the sum total of the customs duty including fines for postponed payment, accrues in manners as stipulated in the legislation of Turkmenistan.
  3. No customs fees are charged for customs declaration of property defined in part 1 of this article.

Article 10. Tax regulation of foreign investments

Taxation of foreign investors, businesses with foreign investments, including the tax privileges is conducted according to the Tax Code of Turkmenistan.

Article 11. Other ways of stimulation of foreign investments

1. Businesses with foreign investments, branches of foreign legal parties have the right to export the products (goods, services) of own production and import products (goods, services) for own needs without the license;
2. Foreign investors, businesses with foreign investments conducting their activities in free economic zone, have the right to rent the land depending on the payback period of the investment project as stipulated in the legislation of Turkmenistan;
3. Registration of investment projects and also businesses with foreign investments, branches and representative offices of the foreign legal parties involved in construction and exploitation of the structures in the free economic zone is conducted without payment of registration fees;

4. Foreign investors, businesses with foreign investments conducting their activities in free economic zone are exempted from:
  - 1) payment of diplomatic and registration fees;
  - 2) payment of exchange duties for registration of agreements;
  - 3) payment of fees for license issue or re-declaration;
  - 4) payment of rent for land according to the terms established by legislation of Turkmenistan;
  - 5) dividend payments, defined by the legislation of Turkmenistan.
5. Certification of equipment and material, imported into Turkmenistan by foreign investors, businesses with foreign investments, and also their contractors and subcontractors, conducting activities on construction and exploitation of structures on the territory of free economic zone is accomplished without payment of certification fees;
6. Businesses with foreign investments, branches of foreign legal parties are free to determine the terms of exchange of their products (goods, services) on their own, except for those products (goods, services) whose prices are regulated by the government;
7. On behalf of the benefit of social and economic development of Turkmenistan and to satisfy the stable economic growth, progressive structural reform of the economy, strengthening and increasing the export potential, and also increasing employment rate of population, priority investment projects, concession agreements, and other privileges may be defined by the legislation of Turkmenistan for foreign investors, businesses with foreign investments.

Article 12. Beginning and end of the entrepreneurial activity

Establishment, state registration and also liquidation of businesses with foreign investments, branches and representative offices of foreign legal parties, state registration and termination of activity of foreign physical party and party without citizenship as an individual entrepreneur are conducted according to the procedures set in the legislation of Turkmenistan.

Article 13. Regulation of labor relations

1. Labor relations between businesses with foreign investments, branches of foreign legal party and their employees, including those who are not citizens of Turkmenistan are regulated by Labor legislation of Turkmenistan;
2. Salary, premium and other monetary payments legally received by employees of the businesses with foreign investments, branches of foreign legal party and who are not citizens of Turkmenistan may be transferred out of the territory of Turkmenistan subject to the rules established by the legislation of Turkmenistan.

Article 14. Social security and social benefits

Businesses with foreign investments, branches of foreign legal parties:

- 1) make payments to state social security system on behalf of their employees who are citizens of Turkmenistan subject to the rules established by the legislation of Turkmenistan;
- 2) have the right to transfer payments for social security and social benefits on behalf of the employees who are foreign physical party or party without citizenship into appropriate funds of the country of party's citizenship or permanent residence.

Article 15. Insurance of foreign investments

Insurance of property and risks of foreign investors, businesses with foreign investments are performed according to their own decision, unless otherwise is stated by the legislation of Turkmenistan.

Article 16. Pursuit of fair competition by foreign investors, businesses with foreign investments

Foreign investors, businesses with foreign investments must not allow unfair competition including first establishing production facility of the product with strong demand and later termination of its activity in order to inject into the Turkmenistan market analogous product of foreign origin, and also business practices of closing the deals about the prices or market segmentation that limits market participation of other parties in Turkmenistan.

Article 17. Accounting and reporting

Business accounting, statistical accounting and reporting in businesses with foreign investments, branches and representative offices of foreign legal parties on the territory of Turkmenistan are conducted according to the rules of the legislation of Turkmenistan.

Article 18. Valuation of foreign investments

Valuation of investments into the charter fund of the business with foreign investments and into the main funds of branch of foreign legal party is denominated in the unit of account of Turkmenistan national currency and according to the rules set by the legislation of Turkmenistan.

SECTION IV.

STATE WARRANTY ON PROTECTION OF FOREIGN INVESTMENTS

Article 19. Guarantees of legal protection of activities of foreign investors, businesses with foreign investments

1. Protection of rights and interests of foreign investors, businesses with foreign investments on the territory of Turkmenistan is guaranteed by this Law and other legislation of Turkmenistan.
2. Foreign investors, businesses with foreign investments which initially imported investments on the territory of Turkmenistan in the form of property, information in documental form or as recorded on electronic storage device, and registered it, have the right on free (without quota, licensing and application of other non-tariff means of regulation of foreign activity) departure of that property and information out of the borders of Turkmenistan.
3. Foreign investors, businesses with foreign investments are under the legal protection, guarantees, and privileges established by this law, beginning from the day of registration of investment project on the territory of Turkmenistan.
4. Foreign investors, businesses with foreign investments who are involved in reinvestment are granted the full spectrum of legal protection, guarantee and privileges established by this Law.

5. Governmental and local authorities cannot intervene into the business activity of foreign investors, businesses with foreign investments, that is conducted according to the legislation of Turkmenistan. In case of violation of legislation of Turkmenistan, governmental and local authorities have the right to take necessary measures in compliance with their authority, and adopt the means that will remove violation. The fact of violation is no reason for intervention, termination or limitation of other legal activity of foreign investors, businesses with foreign investments.
6. Steps adopted by governmental and local authorities contrary to this Law, violation of the rights of foreign investors, businesses with foreign investments are deemed to be invalid and such acts are illegal and hence subject to penalty according to the legislation of Turkmenistan.

Article 20. Guarantees of visa and residence on the territory of Turkmenistan

1. Foreign physical parties and parties without citizenship, and also their representatives, representatives of foreign legal parties, international organizations and foreign states, that are regarded as foreign investors, citizens of foreign states who are working in the business with foreign investments, branches and representative offices of foreign legal parties, and members of their family who stay in Turkmenistan because of the involvement in investment activity have the right of:
  - 1) getting multiple visas with duration of no less than one year
  - 2) free movement on the whole territory of Turkmenistan, excluding territories, and premises as restricted by the legislation of Turkmenistan. For foreign physical parties and parties without citizenship, and also their representatives, representatives of foreign legal parties, international organizations and foreign states, who are regarded as foreign investors, citizens of foreign states working in the businesses with foreign investments, in branches and representative offices of foreign legal parties, who are coming to Turkmenistan for

employment during the construction and exploitation of structures in free economic zone are issued entry visa and permits in express mode established by the Cabinet of Ministers of Turkmenistan.

2. Foreign physical parties and parties without citizenship, who are regarded as foreign investors and totally owning the business with foreign investments have the right of permanent residence in Turkmenistan in accordance with the legislation of Turkmenistan.

Article 21. Guarantees of use on the territory of Turkmenistan and transfer out of the territory of Turkmenistan of income and profit

1. Foreign investors, businesses with foreign investments have the right to open banking accounts in the banks on the territory of Turkmenistan, denominated in national and foreign currencies in accordance with the legislation of Turkmenistan.
2. After paying taxes and other obligatory payments, as stipulated in the legislation of Turkmenistan, foreign investors, businesses with foreign investments have the right on free allocation of income and profit on the territory of Turkmenistan, including reinvestment complying with the legislation of Turkmenistan, and also free transfer of income, profit and other legally acquired monetary sources denominated in foreign currency including:
  - 1) income from foreign investments such as profit, dividends, interest and other income;
  - 2) monetary sums from the accomplishment of obligations on agreements and other deals by the businesses with foreign investments or branch of foreign business;
  - 3) monetary sums acquired by foreign investor after liquidation of business with foreign investments, or sale of investment property, property rights and exclusive rights on the results of intellectual activity;
  - 4) compensations in lieu of Article 26 of this Law.

3. Convertibility of monetary sources, including monetary transfers related to foreign investments denominated in foreign currency into Turkmenistan and out of Turkmenistan is conducted by foreign investors, businesses with foreign investments in the order established by the legislation of Turkmenistan.

Article 22. Guarantees of transfer of rights and obligations of foreign investors, businesses with foreign investments to other parties

1. Foreign investors, businesses with foreign investments can transfer their rights and obligations on agreement, including the transfer of debt to other party in accordance with the civil law of Turkmenistan.
2. If a foreign state or a state body authorized by it is making payment on behalf of foreign investors, businesses with foreign investments on guarantees (insurance agreement), of successful accomplishment of investments on the territory of Turkmenistan, in exchange of the acquisition of the rights of foreign investors, businesses with foreign investments by this foreign state or state body authorized by it, then Turkmenistan accepts this transfer of rights as legitimate in compliance with the international agreement, in which Turkmenistan and respective foreign state are acting as signatories.

Article 23. Guarantees of protection of intellectual property

Rights on intellectual property of foreign investors, businesses with foreign investments are protected in accordance with the legislation of Turkmenistan.

Article 24. Guarantees of access to information by foreign investors, businesses with foreign investments

1. Foreign investors, businesses with foreign investments have the right for access to information as delineated in the legislation of Turkmenistan.
2. Legislation of Turkmenistan concerning the interests of foreign investors, businesses with foreign investments must in any way be open to access, and in the case when it is directly defined by the legislation, they must be published.

Article 25. Guarantees of repatriation of foreign investments related to the termination of investment activity

1. Foreign investors, businesses with foreign investments have the right of terminating investment activity on the territory of Turkmenistan. After the termination of investment activity, foreign investors, businesses with foreign investments have the right of free repatriation of their assets originating from foreign investments in monetary form, without harming of obligations assumed by foreign investors, businesses with foreign investments in front of Turkmenistan or other creditors.
2. Rights on resources of foreign investors, businesses with foreign investments may be terminated on the basis of the decision by the court in the cases defined in the legislation of Turkmenistan.

Article 26. Guarantees of compensation in the case of confiscation of property in outstanding circumstances

1. Confiscation of property due to force de majeure of foreign investors, businesses with foreign investments in order to use it temporarily by the state (requisition) is allowed only in cases defined by the legislation, in order to remove contingencies such as natural disasters, accidents, epidemics, epizooties and their residuals.
2. After the removal of reasons for which property was requested foreign investors, businesses with foreign investments have the right for takeover of the property with the added qualification of being compensated in the amount determined by the costs accrued from the decline of value of the remained property.
3. The compensation amount paid in case of takeover of the property of foreign investors, businesses with foreign investments should be:
  - 1) immediately paid in foreign currency and upon request of investor, should be transferred abroad;
  - 2) the property valued at market prices at the time of appropriation decree.

4. Valuation of the appropriated property and losses derived from the decrease of its value is done by the authorized body or independent agencies of expertise as ruled by the legislation of Turkmenistan
5. Dispute resolution about the legitimacy of the appropriation of the property, compensation of losses during requisition is accomplished as stipulated in Article 29 of this Law.

SECTION V.
RESPONSIBILITY FOR THE VIOLATION OF THE LEGISLATION OF
TURKMENISTAN ABOUT FOREIGN INVESTMENTS, DISPUTE
RESOLUTION

Article 27. Responsibility for the violation of the legislation of Turkmenistan about foreign investments

1. State and local authorities violating the legislation of Turkmenistan about foreign investments, bear the legal responsibility in accordance with the legislation of Turkmenistan.
2. Foreign investors, businesses with foreign investments should follow the legislation of Turkmenistan during conduct of investment activity, and should comply with the obligations assumed in the realization of investment projects. In cases of the violation of the legislation of Turkmenistan and obligations of the agreement, foreign investors, businesses with foreign investments bear the responsibility in accordance with the legislation of Turkmenistan and agreement terms.
3. Property of foreign investors, businesses with foreign investments, branches of foreign legal parties, including attracted resources and property rights may be used by them as means whereby obligations fulfilled in the way as stipulated in the legislation of Turkmenistan.
4. Foreign legal party bears the responsibility for the activity of its branch and representative established on the territory of Turkmenistan as stipulated by the legislation of Turkmenistan.

Article 28. Responsibility of Turkmenistan about foreign investments

Turkmenistan is not responsible for the obligations of foreign investors, businesses with foreign investments, except for cases where those obligations are guaranteed by the state.

Article 29. Dispute resolution

Disputes related to the conduct of foreign investment activity on the territory of Turkmenistan are resolved through negotiations, or in the arbitration court of Turkmenistan, or in the court of parties' agreement.

SECTION VI.

FINAL PROVISIONS

Article 30. Entry into force of this Law

1. This Law enters into force the day it is officially published
2. Beginning the day this Law enters into force, Law of Turkmenistan "About Foreign Investments in Turkmenistan" accepted by the Parliament of Turkmenistan on May 19 1992, and all consecutive laws, amendments and changes are set as invalid.
3. Normative legislative acts of Turkmenistan opposing this Law should be changed in order to comply with this Law during one month from the day this law enters into force.

President of Turkmenistan
Gurbanguly Berdimuhamedov